

Vooropmerkingen

Er zijn kinderen die van nature dromerig functioneren en weinig 'wakker' functioneren. Het nadeel van die grondhouding is dat er veel langs hen heen gaat. Over het algemeen gaat het bij deze kinderen om een fundamenteel persoonlijkheidskenmerk, waar maar in beperkte mate wat aan te doen is. Onderstaand volgen enkele benaderingsmogelijkheden voor deze kinderen.

Uitvoering

Er zijn twee benaderingswijzen voor deze kinderen, namelijk:

- a. activeren in de klas
- b. trainen van de alertheid

a. Activeren in de klas

-a.1 Voer het programma uit voor het leren vragen te stellen en aanvullingen te maken in de klas. Zie bijlage 133 en 134.

-a.2 Werk met het dagritmepakket (Penta-uitgave) en laat het kind iedere keer zeggen wat er gaat gebeuren en wat er zoëven gedaan is. Dit is een erg belangrijke activiteit omdat het kan leiden tot verbetering van de meer alledaagse alertheid.

-a.3 Noem tijdens de kringactiviteiten steeds de naam van het kind en betrek het zo bij de onderwijsactiviteiten.

-a.4 Als het kind aan het spelen en werken is gaat u veelvuldig naar het kind toe en laat u het kind steeds zeggen wat het gedaan heeft en wat het verder gaat doen.

-a.5 Zet het kind in de kring eventueel naast u.

-a.6 Zet het kind eventueel tegenover u i.v.m. oogcontact.

b. Trainen

-b.1 Leer het kind extra opzegversjes. Daarbij moet het kind ook alert blijven en opletten.

-b.2 Neem een prentenboek en vertel het kind het verhaal. Doe dat een volgende dag weer en stel er vragen over. Stimuleer de keer daarop het kind het verhaal te vertellen. Oefen zo net zolang met het kind totdat het zelf het prentenboek in de kring kan vertellen.

-b.3 Neem de potloodkaartjes van bijlage 201. Knip ze los en vermenigvuldig ze 10 keer zodat u 50 kaartjes hebt. Kleur de potloden op de kaartjes en m.b.v. deze kaartjespotloden set kunt u de concentratie oefenen door:

*onder een kaartje het potlood of de potloden

met de zelfde kleur te laten leggen

*toon een kaartje met twee of meer potloden in een flits en laat het kind zeggen welke kleuren het heeft gezien en laat het kind daarna de potloden in de goede volgorde neerleggen. Geef het kind het kaartje nogmaals en laat het zelf kijken of ze goed liggen.

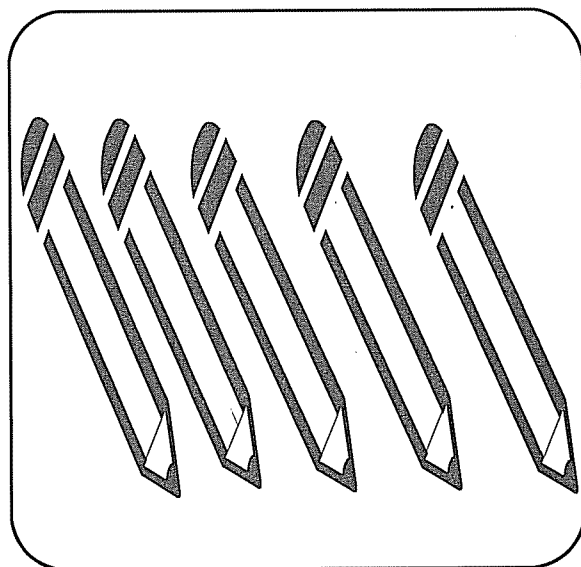
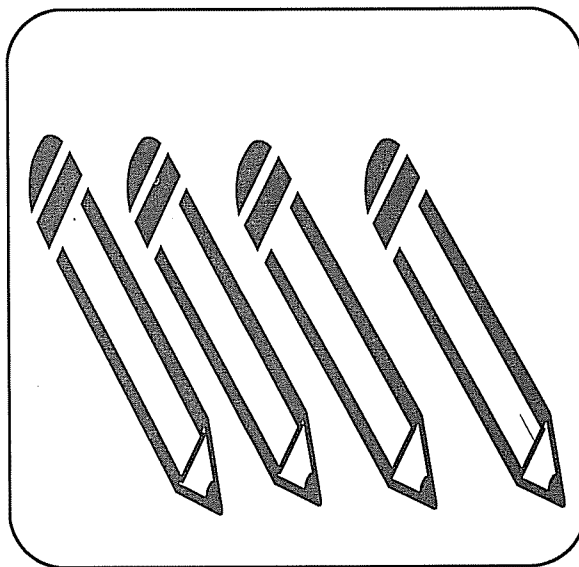
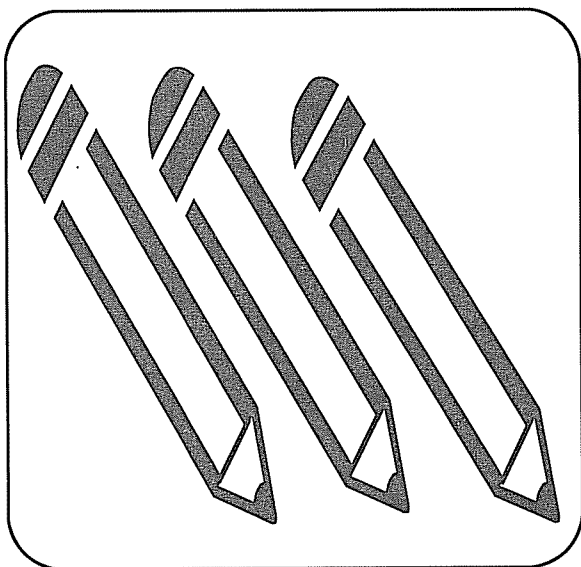
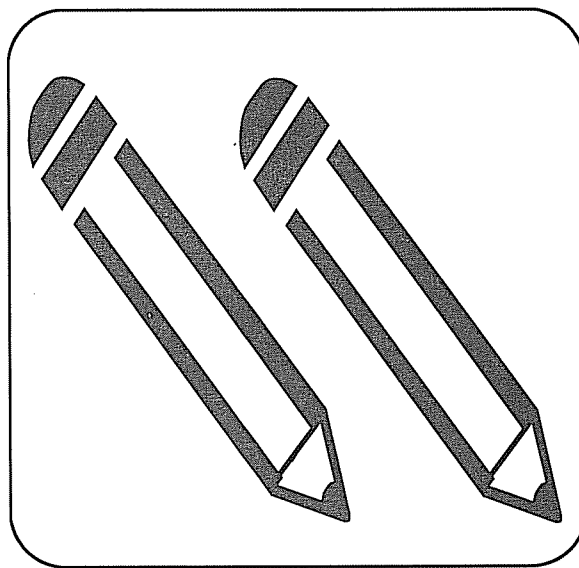
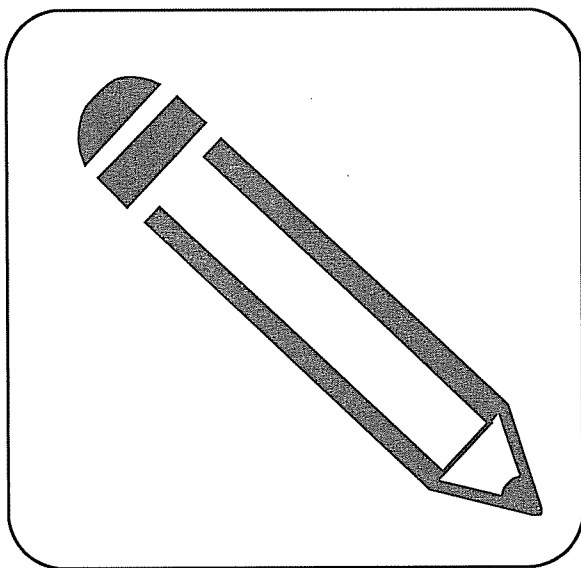
*een moeilijke vorm is het achter elkaar laten zien van twee kaartjes. Het kind moet dan twee series potloden naleggen.

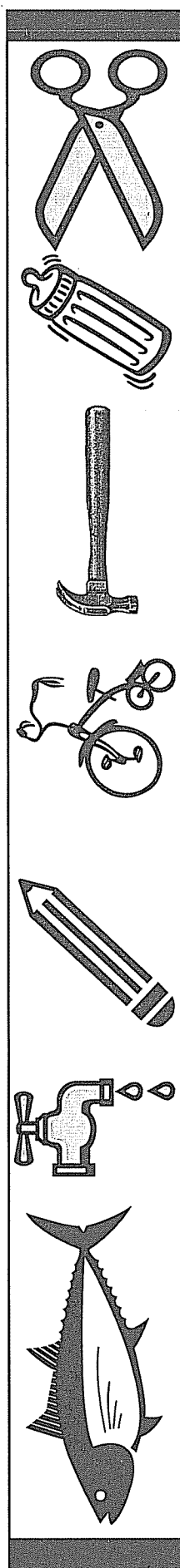
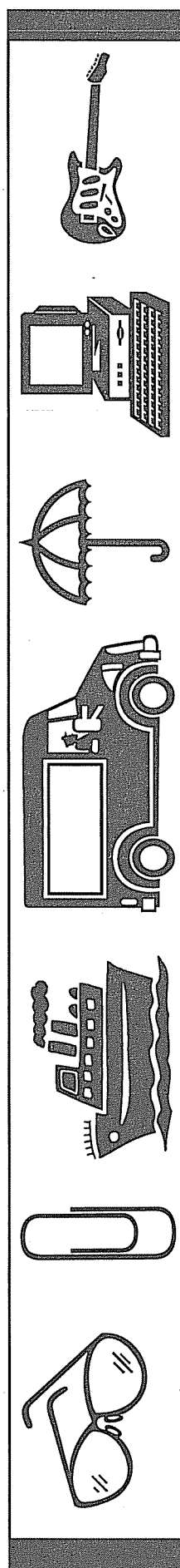
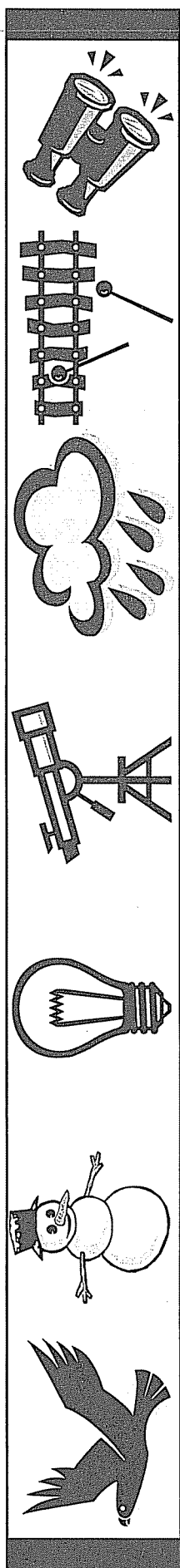
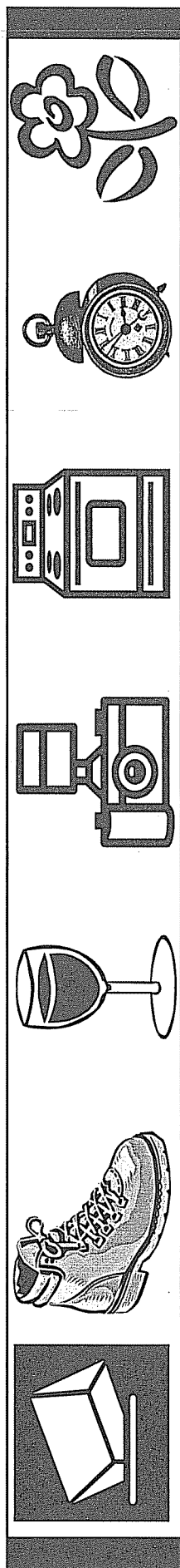
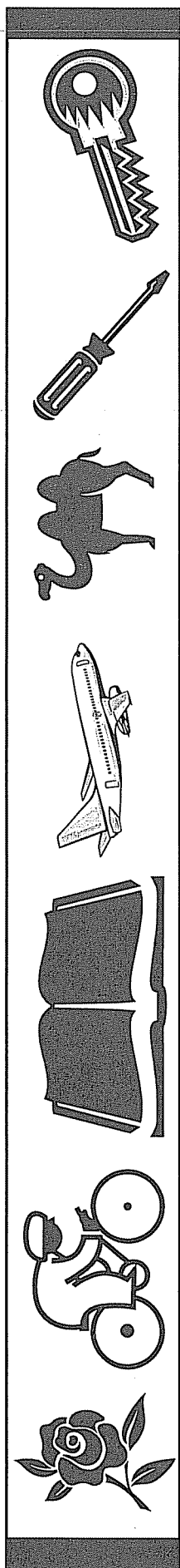
Bouw zo de oefening op met eerst een set met één potlood, dan twee potloden, etc.

b.4 Neem de stroken van bijlage 202. Kopieer het blad 10 keer en maak tien lange stroken door de stroken aan elkaar vast te plakken. Door de stroken steeds in een andere volgorde op te plakken kunt u tien verschillende stroken samenstellen. U noemt een keer rustig de 32 voorwerpen op en daarna moet het kind dat doen. Laat het kind de onderdelen aanwijzen en zo snel mogelijk de namen van de mensen/dieren/ dingen zeggen. Het gaat hier om een vorm van plaatjes (tempo)lezen.

Verwijzing

-maak eventueel ook gebruik van het alfabetblad 'Dromerige kinderen' uit Gedragsproblemen van A tot Z, Praxis 34, Malmberg-Den Bosch-uitgave.

**begeleidings
hulpnr. 4.02 ontspanning**

Vooropmerkingen

Sommige kinderen zijn onvoldoende ontspannen op school. Daarvoor zijn twee hoofdoorzaken aan te wijzen, namelijk: een algehele gespannenheid die het kind van nature heeft en/of een situationele gespannenheid die te maken heeft met de wijze waarop het kind de school beleeft. In het nu volgende worden voor beide groepen begeleidingssuggesties gegeven.

Uitvoering

De onderstaande tips kunt u in willekeurige volgorde toepassen:

1. ontspanning oefenen

In het speellokaal kunt u kinderen op de volgende wijze ervaringen op laten doen met ontspannen. Laat de kinderen op de rug in het lokaal liggen, het liefst op maten. De opbouw is dan:

- laat de kinderen de ogen dichtknijpen en dan weer ontspannen
- laat de lippen op elkaar persen en dan weer ontspannen
- laat de armen iets opheffen en dan weer neerleggen
- laat ze de armen tegen het lichaam duwen en dan weer loslaten
- laat ze vuisten maken en dan weer loslaten
- laat de benen iets optillen en dan weer neer laten 'vallen'
- laat de tenen aanspannen (knijpen met je tenen) en dan weer ontspannen. De spanning is nu van boven naar beneden het lichaam uitgegaan. Sommige kinderen hebben nog wel even moeite om dit na te doen. Doe het eventueel met enkele kinderen voor en laat de rest kijken hoe deze 'model'-kinderen het doen.

2. benaderingswijze

Benader gespannen kinderen rustig, d.w.z. met een rustige stem en bemoedig ze. Verduidelijk voor ze wat er allemaal goed gegaan is bij het werken en spelen.

3. voorkom plotseling confronteren

Gespannen kinderen worden nog meer gespannen van plotselinge en onverwachte dingen. Maak ze niet aan het schrikken. Laat ze horen dat u ze benadert en werk met het dagritmepakket waarop te zien is wat er dit dagdeel gaat gebeuren. Geef ze in de kring ook weinig beurten als ze daar gespannen tegenop zien. Zet ze ook niet onder druk om absoluut iets voor een hele groep te doen.

4. bied werkbegeleiding

Ga vaak naar ze toe tijdens het werken en spreek ze moed in tijdens het werken en help ze om flexibel te zijn en makkelijk problemen op te lossen en dingen anders te doen. Ga vooral naar ze toe als het goed gaat en er geen problemen zijn. Zeg dan ook tegen ze dat u het fijn vindt hoe ze nu spelen of werken.

5. vasthouden

Bij sommige kinderen werkt het ook ontspannend als ze tijdens stressvolle situaties losjes aan beide handen vastgehouden worden. Spreek ze daarbij rustig toe.

**begeleidings
hulpnr. 4.03 fantasie en werkelijkheid**

Vooropmerkingen

Een vage grens tussen fantasie en werkelijkheid is acceptabel tot een jaar of vijf. Daarna zijn er twee problematische vormen van leven in fantasiewerelden en een bijkomend probleem, nl.:

- vluchten in een fantasiewereld op grond van angsten, trauma's, zelfbeeldproblemen, etc.
- een situatie waarbij de achtergrond niet zo duidelijk is, maar de situatie een probleem is door de mate waarin het kind in een fantasiewereld leeft, in de zin dat het te vaak in een eigen wereld leeft. Het probleem daaraan is dat het kind zich eenzijdig en onvoldoende kan ontwikkelen. Kinderen ontwikkelen zich door confrontaties met de echte wereld en als je daar te weinig in functioneert, loop je een ontwikkelingsachterstand op.
- een bijkomend probleem is het daadwerkelijke gevaar dat sommige kinderen denken dat ze kunnen vliegen en dan ook echt uit het raam springen

Uitvoering

Vooropmerkingen

- bekijk in alle gevallen of het probleem niet dermate ernstig is dat u, in overleg met de ouders externe deskundigen in moet schakelen. Als onderstaande tips na drie maanden geen verbetering te zien geven, is het inschakelen van deskundigen aan te bevelen
- zie voor kinderen die dit doen vanuit een angst bijlage 238
- als kinderen dit doen omdat ze een trauma hebben meegemaakt is het aan te bevelen de werkwijze van het visualiseren van het trauma toe te passen, zoals weergegeven bij het visualiseren op bijlage 211 en het hanteren van het spel als begeleidingsvorm vanaf bijlage 222.
- zie bij zelfbeeldproblemen bijlage 240.

Tips

De algemene benadering van deze kinderen moet op twee fronten plaatsvinden, nl.

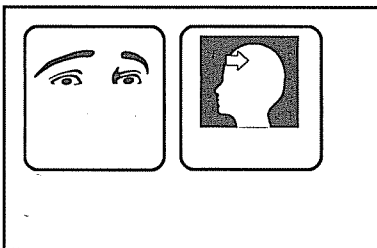
- ze bewustmaken van de echte werkelijkheid
- ze de verschillen tussen fantasie en werkelijkheid aan laten geven

Mogelijkheden voor de begeleiding zijn dan:

- 1. Het kind te leren hoe het heet wat er in werkelijkheid gebeurt. Ga tijdens het werken en spelen binnen en het spelen buiten regelmatig naar het kind en vertel wat het doet. Het kind hoort dan van u hoe de werkelijkheid onder woorden gebracht kan worden.
- 2. Ga regelmatig samen met het kind naar anderen toe en laat het kind vertellen wat anderen aan het doen zijn. Doe dat tijdens het werken, het spelen, maar ook buiten. Op die manier leert het kind de werkelijkheid onder woorden te

brengen.

- 3. Laat groepsgenoten in de kring vertellen wat ze gedaan hebben. Dat zult u nu ook wel regelmatig doen, maar voor kinderen met pathologische vormen van fantasie is het nodig dat u het kind vraagt iedere keer na te vertellen wat dat andere kind zojuist vertelde.
- 4. Vertel verhalen of lees verhalen voor van gewone kinderen die gewone dingen beleven. Zeg tegen de kinderen dat ze goed moeten luisteren omdat u steeds even stopt om een kind te laten vertellen wat u zojuist vertelde. Het kind met de fantasieproblemen krijgt dan wat vaker de beurt om het na te vertellen.
- 5. Laat kinderen in de kring iets doen en laat het kind na afloop vertellen wat het gezien heeft.
- 6. Maak op een vel papier twee afbeeldingen:

vertel een verhaal en laat een bepaald kind in de klas (niet het kind met de problemen) iedere keer aanwijzen of je iets wat u

vertelt ook in het echte leven kunt zien, of dat het niet echt is en het in je hoofd kan zitten. Dat laatste mag u in kindertaal ook "zogenaamd" noemen, of fantasie of: een sprookje. Laat andere kinderen eigenlijk het verschil aangeven tussen echt en fantasie. Laat na verloop van tijd het kind hetzelfde doen. Er zijn prentenboeken waarin olifanten in de lucht vliegen of op de schommel zitten. Bespreek met de kinderen dat dat fantasie is en bespreek ook wat olifanten echt doen.

- 7. Laat het kind met de problemen iets vertellen en laat een ander kind aanwijzen op de kaart of het echt is wat het kind vertelt of dat het alleen in je hoofd kan zitten.
- 8. Geef het kind met de problemen een opdracht om nu alleen iets te vertellen dat alleen maar echt te zien is en geen fantasie is. Laat de rest van de groep daarover ook oordelen.
- 9. Geef het kind een opdracht om op de kaart met de twee tekens iets te tekenen dat echt is en iets dat uit fantasieland komt.
- 10. Ban de aanleg tot fantaseren niet geheel uit het leven van het kind, maar reguleer het door het kind op bepaalde momenten een fantasie-opdracht te geven en op andere momenten werkelijkheid te eisen.
- 11. Bekijk individueel fotoboeken met het kind. Prentenboeken hebben al gauw iets onwerkelijks, maar fotoboeken geven de werkelijkheid weer. Laat het kind vertellen wat het ziet en geef ook steeds aan dat dat het echte leven is.

begeleidings

hulpnr. 4.1

contact met de leerkracht

Vooropmerkingen

Bij de begeleiding van (jonge) kinderen gaat het niet uitsluitend om het toepassen van technieken, maar vindt er steeds begeleiding plaats vanuit een dialoog met het kind. Er moet sprake zijn van een positieve relatie waarin wederzijdse acceptatie het centrale kenmerk moet zijn. Dat betekent dat het kind u moet 'zien zitten' en andersom. Vanuit wederzijds respect en belangstelling kunt u de ontwikkeling van kinderen sturen of stimuleren. Als u merkt dat die relatie er niet is, dan moet u daaraan werken.

Uitvoering

Probeer de onderstaande tips toe te passen bij kinderen waarvan u het gevoel hebt dat u daar geen optimale relatie mee hebt:

1. Ga, in vergelijking met andere kinderen, wat vaker naar het kind toe. Zorg dan dat het niet om een *onderwijskundig-vragend* contact gaat, maar om een *meedoen-contact*. Dat wil zeggen dat u het kind niet allerlei werk vragen stelt of weetvragen, waarbij het een prestatie moet leveren, maar contact hebt in de vorm van meewerken en meespelen. U doet dan dingen samen met het kind. Zorg er dan voor dat daarbij gelachen wordt.
2. Steun en bevestig het kind. Dat wil zeggen dat u uitspreekt dat u accepteert wat het kind doet, dat het goede keuzen heeft gemaakt, etc.
3. Leg het kind uit waarom u bepaalde dingen doet. Sommige kinderen hebben 'iets' tegen een leerkracht omdat ze niet begrijpen waarom de leerkracht bepaalde dingen doet. Door uit te leggen kunt u het begrip van het kind voor u, vergroten.
4. Toon extra belangstelling voor het kind. Vraag het kind wat het deed of wat het na schooltijd gaat doen.
5. Laat het kind dingen van huis meenemen en toon daar belangstelling voor.
6. Ga vooral naar het kind toe als het gewenst gedrag vertoont en toon daar belangstelling voor.
7. Voer, indien nodig, bijlage 292 uit over de schooltaal.
8. Ga op huisbezoek en probeer er achter te komen wat het kind over school vertelt aan de ouders/verzorgers. Soms komt het voor dat het kind tegen bepaalde dingen opziet, of bepaalde dingen niet begrijpt. Het kind kan bang zijn voor iets. Als u die signalen van de ouders hoort kunt u bekijken of u daar wat aan kunt gaan doen.
9. Ga een keer na schooltijd met het kind mee naar huis, zodat het u kan laten zien waar het woont en speelt. Vaak is dan het ijs gebroken.

begeleidings-
hulpnr. 4.2.1 **contact medeleerlingen**

Vooropmerkingen

De meeste kinderen leren veel belangrijke sociale vaardigheden al voordat ze op school komen. Ze nemen dat spontaan van hun ouders over en vaak wijzen de ouders hun kinderen er ook op hoe ze zich moeten gedragen. Er zijn echter ook kinderen die, die sociale vaardigheden niet om zich heen zien. Soms heeft dat met de kwaliteit van hun milieu te maken en soms heeft het te maken met het opmerkingsvermogen van kinderen. In het onderstaande geven we een lijst met sociale vaardigheden die u met kinderen in groep 1 en 2 kunt oefenen. De onderstaande lijst bevat de volgende categorieën:

- 1 Kennismakingsvaardigheden
- 2 Sociale initiëring
- 3 Een gunst vragen
- 4 Assertief zijn
- 5 Bijzondere gebeurtenissen
- 6 Hulp afslaan
- 7 Iets positiefs doen/zeggen
- 8 Kritiek leveren
- 9 Excuus aanbieden
- 10 Communicatieve vaardigheden
- 11 Samenwerken/samenspelen

We gaan er bij deze begeleidingshulp vanuit dat sociale vaardigheden expliciet geoefend dienen te worden.

Uitvoering

Het oefenen van sociale vaardigheden gaat als volgt:

- a. u introduceert een vaardigheid door deze aan de orde te stellen en te vertellen dat dat geoefend gaat worden
- b. u vraagt/vertelt wanneer men die vaardigheid kan gebruiken
- c. de vaardigheid wordt door enkele kinderen concreet geoefend
- d. die oefeningen worden nabesproken
- e. de volgende dag wordt gevraagd wat er de vorige dag geoefend is en andere kinderen krijgen dan de beurt. Dat oefenen de volgende dag is heel belangrijk voor het uiteindelijke leereffect.

U kunt de onderstaande opsomming op twee manieren gebruiken.

- ten eerste is het mogelijk per categorie de vaardigheden af te werken
- ten tweede kunt u ook in een afwisseling uit diverse categorieën vaardigheden door elkaar oefenen

De opsomming

1. Kennismakingsvaardigheden
 - iemand een hand geven en aankijken
 - vragen hoe iemand heet
 - je naam zeggen
 - iemand groeten
 - iemand vragen stellen. Zie daarover ook bijlage 133 en 134
 - afscheid nemen
 - met iemand een gesprekje beginnen over iets (waar kun je met iemand over gaan praten als je iemand voor het eerst ziet)

2. Sociale initiëring

- iemand vragen of zij/hij mee wil spelen
- vragen of je mee mag spelen

3. Iemand een gunst vragen

- iemand vragen of zij/hij je wil helpen
- iemand vragen of je er even langs mag
- de weg vragen
- vragen of je iets van iemand mag hebben
- vragen of je iets mag doen
- vragen of iemand iets voor je wil doen
- iemand bedanken voor een gunst
- vragen of iemand iets uit wil leggen
- vragen waar iets is (bijv. de wc, uitgang van een gebouw, etc.)
- vragen waar iets ligt

4. Assertief zijn

- iets over jezelf vertellen
- zeggen dat je iets niet leuk vindt
- zeggen dat je iets niet lust
- zeggen/vragen dat/of iemand ergens mee op wil houden
- zeggen dat je iets niet wilt, dat iemand van je vraagt
- zeggen dat je ergens over wilt praten
- zeggen dat je ergens niet over wilt praten
- zeggen dat je ergens niet aan mee wilt doen
- zeggen dat je je niet lekker voelt

5. Bijzondere gebeurtenissen

- iemand een cadeau overhandigen en er iets bij zeggen
- een cadeau aannemen
- alsjeblieft zeggen
- dank je wel zeggen
- iemand feliciteren
- iemand bedanken voor het eten
- iemand bedanken voor een feest

6. Hulp afslaan

- zeggen dat je geen hulp nodig hebt en zeggen dat je het zelf wel kunt
- reageren op het niet aannemen van hulp

7. Iets positiefs doen/zeggen

- iemand troosten
- iets leuks zeggen over wat iemand deed
- iemand beterschap wensen
- iemand feliciteren met een succes
- zeggen dat je het met iemand eens bent

8. Kritiek leveren

- zeggen dat je het niet eens bent met wat iemand deed
- zeggen dat je het niet eens bent met wat iemand zegt

9. Excuus

- sorry zeggen
- reageren op excuus

10. Communicatieve vaardigheden

- naar iemand kijken als iemand wat zegt
- vragen om meer informatie
- vragen wat iemand bedoelt
- zeggen dat je het niet begrepen hebt

- iemand uit laten praten
- vragen hoe het met iemand is
- op je beurt wachten
- zeggen waarom je boos bent
- zeggen waarom je verdrietig bent
- zeggen waarom je iets wel/niet deed
- navertellen wat iemand zojuist deed
- vragen of iemand luider/harder wil spreken
- vragen of iemand langzamer wil spreken

11. Samenwerken/samenspelen

Als algemene aanpak is de systematische klasgenootbegeleiding aan te bevelen. Dat wil zeggen dat u het te begeleiden kind systematisch, bijgehouden in uw klassenschrift, in contact brengt met alle groepsgenoten.

Tijdens die contacten zorgt u er voor dat u er zo veel mogelijk bij kunt zijn.

U kiest dan van te voren een vaardigheid die u aan de orde wilt stellen. Denk dan bijvoorbeeld aan:

- reageren/antwoorden als de ander wat zegt of vraagt
- zelf iets tegen een ander zeggen
- de ander iets vragen
- iets leuks zeggen over wat de ander doet/maakt
- materiaal vragen
- hulp vragen
- luisteren naar de ander
- de ander de ruimte geven en uit laten praten
- geven en nemen en om de beurt de zin krijgen
- samen een plannetje maken
- zeggen dat je het ergens niet mee eens bent
- zeggen dat je iets niet wilt
- vertellen wat je van het samenspelen en samenwerken vindt
- de ander vragen wat zij/hij van iets vindt

Als u het kind begeleidt bij deze vaardigheden is het aan te bevelen de volgende technieken toe te passen:

- onder woorden brengen wat er gebeurt
- uitleggen waarom iets goed/niets goed gaat
- vragen stellen
- situaties bespreken
- tips geven
- het zelf voordoen

Bij het leren samenspelen gaat u te werk zoals weergegeven in begeleidingshulp 2.2 op bijlage 152.

Acceptatie door de klasgenoten

Als het kind met anderen omgaat, kunt u het image van het kind verbeteren door:

- de klasgenoten te wijzen op leuke dingen die het kind doet
- te prijzen wat het kind doet
- tegen andere kinderen te zeggen: wat kun je toch leuk met spelen
- het andere kind aan het eind te vragen: wat vond je er van om met te spelen?

Probeer zo door positieve beoordelingen het kind in een positief daglicht te plaatsen.

begeleidings- hulpnr. 4.2.2

houding t.o.v. anderen

Vooropmerkingen

Huilend komt Lotje bij haar leerkracht. "Paul heeft me omgeduwd.", zegt ze. Lotje is helemaal vies en haar mooie jurk zit onder de modder.

"Kom eens hier, Paul", zegt de leerkracht. "Waarom deed je dat?"

"t Is een stom kind", zegt Paul. Je heeft altijd van die domme kleren aan, 't lijkt wel een Barbie."

"Heeft Lotje jou iets gedaan dan?, vraagt de leerkracht." „Nee, dat niet", zegt Paul. „Maar ze is gewoon stom."

Iedereen, die dagelijks met kinderen omgaat, kan gedrag bij kinderen waarnemen dat u vanuit uw eigen waarden en normen niet accepteert. Vaak zal het daarbij gaan om dingen die u zelf ook niet (zo makkelijk) zou doen t.a.v. anderen of t.a.v. materialen en de omgeving.

Dat betekent dat u probeert vanuit bepaalde waarden en normen te functioneren, zo goed en zo kwaad als dat gaat, want helemaal consequent en principieel in hun handel en wandel zijn maar weinig mensen.

Het onderwijs heeft niet alleen een informatief doel, maar ook een vormend doel. Hoewel niet iedereen in het onderwijs dat onmiddellijk (h)erkent, hanteert u toch uw waarden en normen. Kinderen komen vaak uit milieus waarin waarden en normen gehanteerd worden, die anders zijn dan de uwe. Soms kan het voorkomen dat kinderen, zo het lijkt, bijna zonder waarden en normen opgroeien.

Dat kan botsen met uw waarden en normen. Vaak zult u denken: "Wat ze thuis doen, moeten ze zelf weten, maar op school"

Enkele voorbeelden:

-er zullen maar weinig leerkrachten zijn die accepteren dat kinderen elkaar slaan, terwijl dat nog wel in heel wat gezinnen voorkomt en zelfs kinderen wordt geleerd of aangeraden te slaan.

-er zullen maar weinig leerkrachten zijn die accepteren dat kinderen spullen van school stelen, terwijl er kinderen opgroeien met een matig besef van het mijn en dijn.

-er zullen maar weinig leerkrachten zijn die accepteren dat kinderen schreeuwen in de klas, terwijl in veel huisgezinnen nogal wat naar elkaar toegeschreeuwd wordt.

Dat betekent dat je er niet onderuit komt in te grijpen. Dat ingrijpen gebeurt altijd vanuit uw eigen waarden en normen en soms mede vanuit een visie die de school in het schoolwerkplan heeft staan en als de grondslag van het onderwijs beschouwd.

Uitvoering

Het bijzondere aan het gedrag van kinderen (en volwassenen) is dat het gebeurt vanuit waarden en normen. Bij veel kinderen gaat het om impli-

ciete normen. Ze gedragen zich zoals ze het geleerd hebben of zoals ze het afgekeken hebben. Relatief weinig kinderen hebben ouders die het waarom en de bron van hun eigen handel en wandel expliciet met kinderen bespreken. Onder het gedrag van kinderen (en volwassenen) liggen vaak niet uitgesproken visies van waarden en normen. Soms zijn ze ook heel duidelijk wel expliciet uitgesproken zoals: Als iemand je aanraakt, sla je maar twee keer zo hard terug, want

In het voorbeeld aan het begin van deze begeleidingshulp ging het over Paul die Lotje omduwde, omdat hij haar stom vindt. Kennelijk is het zo dat als je iemand niet leuk vindt, je haar of hem mag plagen. Onder het gedrag van Paul zit die gedachte. We noemen zo'n gedachte een denkfout, omdat het vanuit de Christelijke visie van naastenliefde of de Humanistische visie van medemenselijkheid een onzinnige gedachte is, oftewel een denkfout. Het lijkt zo logisch: als je iemand niet leuk vindt, plaag je zo iemand toch. Er zijn helaas veel werksituaties van volwassenen waar ook die visie wordt gehanteerd. Tegenover iedere denkfout, oftewel onzinnige visie, stellen we een zinnige visie en die is bijvoorbeeld: Als je iemand niet leuk vindt ga je haar/hem uit de weg. Met die visie kom je maatschappelijke gezien veel verder, omdat die visie minder menselijk verdriet oplevert en dat is toch het doel van de ontwikkeling van een samenleving, namelijk het gelukkig maken van haar leden.

Concreet betekent dit dat u in sociaal-emotionele situaties van kinderen denkfouten kunt waarnemen die onzinnige visies weergeven en dat u daar tegenover een zinnige visie zou moeten kunnen plaatsen.

We noemen het denkfouten, omdat ze onzinnig zijn en omdat er vaak te oppervlakkig denken aan ten grondslag ligt zoals:

- vooroordelen (meisjes zijn dom)
- onwetendheid
- onvoldoende overdenken

Enkele voorbeelden

Als u de kinderen op uw school bezig ziet, zult u merken dat de onderstaande denkfouten vaak ten grondslag liggen aan het gedrag van kinderen: 1. Als spullen niet van jou zijn hoeft je er ook niet netjes mee om te gaan.

Dit heeft tot gevolg:

- vandalisme
 - slordig/roekeloos gebruik van andermans spullen
2. Als je boos bent moet je alleen aan je zelf denken.

Dit heeft tot gevolg:

- agressiegedrag
 - vandalisme
3. Als je iemand niet leuk vindt mag je haar/hem plagen.

Dit heeft tot gevolg:

- pesten/plagen
- zondebok-ontwikkeling

4. Je moet altijd proberen je zin te krijgen.

Dit heeft tot gevolg:

- overdreven geldingsdrang
- ruzie/agressie

5. Als iemand niet zo sterk is mag je haar/hem plagen.

Dit heeft tot gevolg:

- pesten/plagen
- zondenbok-ontwikkeling
- agressiegedrag

6. Als iemand er niet zo leuk uitziet zal zij/hij ook wel niet leuk zijn.

Dit heeft tot gevolg:

- plagen/pesten
- zondebok

7. Als iets bij iemand mis gaat moet je haar/hem uitlachen.

Dit heeft tot gevolg

- plagen/pesten

8. Het gaat in het leven om wat je hebt.

Dit heeft tot gevolg:

- materialisme
- hebberigheid
- niet kunnen geven
- stelen

9. Meisjes zijn minder dan jongens. Dit heeft tot gevolg:

- plagen/pesten

10. Bruine mensen zijn dommer dan blanke mensen.

Dit heeft tot gevolg:

- discriminatie
- agressie

Moralisme in de opvoeding mag weer!

Er zijn meer denkfouten dan deze tien. In uw eigen dagelijkse praktijk zult u ze ongetwijfeld tegenkomen en aan kunnen vullen. Deze denkfouten veroorzaken veel sociaal-emotionele narigheid, verpesten de sfeer in de groep en hebben ook een zeer nadelige invloed op de karakterologische ontwikkeling van het kind en op de ontwikkeling van een menswaardige samenleving. Als u vindt dat de school een vormende taak heeft, dan zult u wat aan die denkfouten moeten doen.

Hoe ontstaan denkfouten

Sociaal-emotionele denkfouten zijn er historisch gezien altijd geweest.

Een voorbeeld is misschien: Een communistische samenleving is een weldaad voor de mensheid. Velen zullen dat ook een denkfout vinden. Vooral denkfouten die te maken hebben met status en bezit worden steeds meer gehanteerd: Als je in een grotere auto rijdt dan iemand anders ben je ook meer waard dan die ander.

Bij kinderen hebben denkfouten in de eerste plaats te maken met wat ze thuis zien en/of horen. Sommige kinderen zien hun ouders zich op ene bepaalde manier gedragen. Ze zien dat als de bakker per ongeluk een gulden te veel teruggeeft dat hun vader/moeder dan niet eerlijk is, maar

zegt: "Dan moet hij maar niet zo stom doen."

Soms gaat het ontwikkelen van een instelling/mentaliteit impliciet omdat er thuis weinig hardop wordt gezegd en in andere gevallen worden visies wel geuit of worden er zelfs uitgebreide gesprekken over gehouden. Hoe ouder kinderen worden des te groter wordt de invloed van de omgeving. Daarbij moet u denken aan de buurt waarin ze wonen, de vrienden die ze treffen en de media die op hen inwerkt. Tussen al die invloeden staat ook de school, of persoonlijker aangegeven, staat u als leerkracht. Negeren kunt u niet, niets doen kunt u niet, dus u bent gedwongen om te reageren op gedrag en op denkfouten van kinderen. Dat is ook maar goed, omdat veel kinderen u nodig hebben. Van u kunnen ze een ander verhaal horen.

In het voorafgaande is al aangegeven dat het belangrijk is iets te doen aan het verschijnsel denkfouten. Uit diverse onderzoeken is gebleken dat 'het doen of je neus bloedt' de houding en mentaliteit van kinderen alleen doet verergeren. U kunt misschien tegenwerpen: "Maar wat ik op school opbouw wordt thuis afgebroken." Toch is in het voorafgaande aangegeven dat u ook met die tegenwerping niet alles accepteert. Voor u zijn er ook grenzen. Waarom niet accepteren dat kinderen met boeken gooien en wel accepteren dat ze elkaar vernederen. Bovendien zijn er veel goede redenen om iets met denkfouten te doen, namelijk:

- de maatschappij heeft u de opdracht gegeven vormend/opvoedend met kinderen bezig te zijn -veel kinderen kunt u nog wat bij sturen
- bepaalde kinderen kunt u kennis laten maken met andere waarden en normen dan dat ze van huis uit al gewend zijn en dat kan een vormende waarde hebben.
- zinnige gedachten bij het omgaan met anderen kunnen de sfeer in de groep en op school er prettiger op maken
- als u vindt dat de school een onderwijsinstituut is dan nog is het aan te bevelen iets aan de denkfouten te doen, omdat een betere sfeer in de groep ook de leerresultaten bij de meeste kinderen kan verbeteren.

Welke begeleidingsmogelijkheden hebt u dan?

a. signaleren

Waar u mee kunt beginnen, dat is het opsporen van denkfouten in uw groep. Observeer de kinderen en probeer met de bril van de denkfouten naar ze te kijken. Probeer onder het gedrag van de kinderen de denkfouten te plaatsen. Doe dat bij voorkeur in teamverband, omdat gesprekken hierover met uw collega's verhelderend kunnen werken en u elkaar ook kunt helpen die denkfouten boven water te krijgen.

b. prioriteren

Bekijk de lijst met denkfouten en probeer ze in

een volgorde te zetten waarin u ze aan wilt pakken. U kunt dan kiezen of u begint met de meest eenvoudige of de minst bedreigende of eventueel met de denkfout waarbij u verwacht het snelste effect te hebben.

c. tegenoverstellen

Probeer tegenover de denkfouten, die u aan gaat pakken, een tegenovergestelde zinnige gedachte te plaatsen. Bijvoorbeeld:

-onzinnig: als je iemand niet leuk vindt, mag je haar/hem plagen

-zinnig: als je iemand niet leuk vindt, ga je haar/hem uit de weg

of:

-onzinnig: met spullen, die niet van jou zijn, hoef je ook niet netjes mee om te gaan

-zinnig: met spullen van anderen moet je ook netjes omgaan, want (dat zou je ook graag hebben als anderen met jouw spullen omgaan, of het is onzin spullen van anderen te vernielen, etc.)

d. expliciteren

Zeer belangrijk bij denkfouten is het expliciteren. Dat wil zeggen het bewust maken van de denkfout. Daartoe vertelt u een verhaal of u vertelt dat u iets gezien hebt en u vertelt ook wat de denkfout in het geheel is. Dat moet u zo duidelijk mogelijk uitleggen. Daar laat u de kinderen op reageren en eventueel aanvullen. Kinderen kunnen vaak die denkfout wel detailleren. Daarna geeft u ook de tegenovergestelde zinnige gedachte en laat u de kinderen daar ook op reageren en aanvullen. Bij jonge kinderen past u het taalgebruik en de inhoud natuurlijk aan, maar ook in groep 1, 2, 3 en sbo kunt u het daarover hebben. Vooral het bespreken van de zinnige gedachten is zeer goed mogelijk. Daarmee leert u kinderen als het ware alternatief gedrag. Bij het niet leuk vinden is het gedragsalternatief dan: het iemand uit de weg gaan

e. verwerken

Tenslotte kunt u de zinnige gedachte nog verwerken door:

- het die week iedere dag even te bespreken
- de kinderen te belonen als ze zich vanuit het gedragsalternatief gedragen hebben. Kinderen leren immers het meeste van het gewenste gedrag dat ze vertoond hebben.
- een verhaal te vertellen over iemand die het gedragsalternatief uitvoert
- kringsgesprekken te houden over concrete sociaal-emotionele situaties
- ook in de weken daarna nog regelmatig op de denkfout en het zinnige alternatief terug te komen.

begeleidings- hulpnr. 4.2.3	gedragsproblemen; algemeen
--------------------------------	---------------------------------------

Vooropmerkingen

Bij de begeleiding van kinderen met gedragsproblemen kan men kiezen uit drie soorten benaderingen:

-eigen technieken en werkwijzen die men vanuit ervaringen heeft ontwikkeld

-kant en klare programma's zoals er ook een aantal in deze map zitten, eventueel aangevuld met inhoudende uit Praxis 34, Gedragsproblemen van A tot Z.

-orthopedagogische begeleidingstechnieken (of beter gezegd: begeleidingsalternatieven) Orthopedagogische technieken gebruikt u als de gewone pedagogiek ontoereikend is en u een speciale pedagogiek nodig hebt, nl. de orthopedagogiek. Binnen die pedagogiek worden er technieken gekozen en gebruikt. In het nu volgende worden een aantal technieken beschreven. In deze begeleidingshulp wordt een aanpak geboden om vanuit die technieken te werken.

Uitvoering

Op de volgende pagina treft u een handelingsplan 'gedragsproblemen' aan. Met dat plan kunt u de begeleiding van kinderen met gedragsproblemen opzetten en uitvoeren. Centraal binnen dat plan staat het werken met de orthotechnieken.

Toelichting bij het handelingsplan 'gedrag'

Vul eerst de naam/geboortedatum van het kind in waarvoor u een gedragshandelingsplan maakt. Daarna komen de onderdelen die u moet overdenken/uitvoeren.

1. Hulpvragenkeuze

Als u te maken hebt met kinderen met gedragsproblemen dan zijn er vaak heel veel aspecten en invalshoeken om te begeleiden. Om praktische redenen bent u gedwongen om keuzen te maken. U hebt immers nog veel andere kinderen in de groep en het werken aan vijf hulpvragen voor een aantal kinderen met gedragsproblemen is onhaalbaar. Dat betekent concreet dat u af moet bakenen. U hebt ervaringen met het kind, u hebt diagnosegegevens en met die kennis moet u proberen te overdenken welke hulpvraag het kind aan u stelt. Wat wil het kind graag dat er gaat veranderen?

Voorbeelden van hulpvragen zijn:

- leer me contact te zoeken met anderen
- help me niet zo gauw boos te worden als ik m'n zin niet krijg
- leer me voor mezelf op te komen.

Zie ook pagina 70 van de handleiding met een hulpvragenoverzicht.

Als een kind veel hulpvragen aan u stelt dan formuleert u ze allemaal en dan brengt u een

volgorde van prioriteit in de hulpvragen aan. Bij dat kiezen van hulpvragen kunt u de volgende overwegingen hanteren:

-Wat is het basisprobleem of wat zijn de basisproblemen? Dat is de vraag naar een algemeen probleem dat invloed heeft op veel gedragsvormen.

-Wat is het kind makkelijk duidelijk te maken? Begin met iets dat voor het kind makkelijk te begrijpen is.

-Wat levert snel effect op? Soms is het te overwegen te beginnen met iets dat waarschijnlijk snel resultaat oplevert.

-Wat is een voorwaarde voor gedragsverandering? Sommige vormen van problematisch gedrag kunnen pas veranderd worden als daarvoor voorwaarden vervuld zijn. Misschien moet eerst wel gewerkt worden aan het verbeteren van de relatie tussen u en het kind. Soms moet het kind eerst bewust gemaakt worden van zijn probleemgedrag.

-Welke dingen hangen samen en moeten ook samen aangepakt worden?

Probeer zo twee duidelijke hulpvragen te kiezen en noteer ze in het handelingsplan.

2.1 De basistechnieken

Bij de begeleiding van jonge kinderen zijn er drie basistechnieken:

-2.1 visualiseren: het in tekeningen weergeven waaraan gewerkt gaat worden, wat er nu fout gaat, wat er nu goed gaat, waar het kind aan moet denken. Zie de opsomming van de technieken vanaf bijlage 211.

-2.2 oefenen: het concreet inoefenen van gedragingen. Zie de opsomming van de technieken vanaf bijlage 211.

-2.3 spelen: het gebruik maken van het spel als middel om tot gedragsverandering te komen. Zie daarvoor bijlage 222.

Basistechnieken zijn technieken die u moet proberen ook zoveel mogelijk toe te passen, omdat het effectvolle technieken zijn voor kinderen van deze leeftijd.

Specifieke technieken

Op het handelingsplanblad zijn nog specifieke technieken aangegeven waar u gebruik van kunt maken.

Anders/uit andere pakketten

Tenslotte kunt u nog aangeven van welke andere middelen u gebruik maakt.

Bijvoorbeeld:

- In 1998 is bij Pravoo verschenen Gedrag & gedragsproblemen. Dat is een volledig pakket op het gebied van het voorkómen van gedragsproblemen en de hulp bij gedragsproblemen voor kinderen van 4 t/m 12 jaar. Een map voor de gehele school.
- Updates bij gedragsproblemen. Dat zijn boekjes met de laatste informatie over: agressie, ADHD, werkhouding, spelen, pesten, faalangst. PDD-NOS, uitgegeven bij Pravoo.

handelingsplan *gedrag*

naam/geb.datum.....ingevuld op:.....

1. Hulpvragenkeuze

Voor de begeleiding zijn twee hulpvragen gekozen:

- ☐ 1.1 Help me/leer me:.....
- ☐ 1.2 Help me/leer me:.....

☐ 2.1 De basistechniek van het visualiseren wordt toegepast: nl. (een) visualisatie(s) van:

☐ 2.2 De basistechniek van het oefenen wordt toegepast: De volgende gedragingen worden geoefend:

☐ 2.3 Het spelen wordt gebruikt als invalshoek: Er wordt gebruik gemaakt van begeleidingshulp 4.2.4 op bijlage 222 en verder .

Specifieke technieken:

- ☐ 3 reguleren
- ☐ 4 structureren
- ☐ 5 gesprekken
- ☐ 6 imitatieleren
- ☐ 7 non-directief
- ☐ 8 individual-psychologie
- ☐ 9 directieve benadering
- ☐ 10 belonen
- ☐ 11 kring/etc./gesprekken
- ☐ 12 projecten
- ☐ 13 uitleggen/etc.
- ☐ 14 afleiden
- ☐ 15 straffen/ect.
- ☐ 16 preventief werken

- ☐ 17 herinneren
- ☐ 18 ontspannen
- ☐ 19 ombuigen
- ☐ 20 ingrijpen
- ☐ 21 voorbereiden
- ☐ 22 stimuleren
- ☐ 23 ik boodschappen
- ☐ 24 op laten halen
- ☐ 25 negeren
- ☐ 26 rijmpjes
- ☐ 27 verbaliseren
- ☐ 28 story-telling
- ☐ 29 basisgedrag
- ☐ 30 zelfsturing

anders:

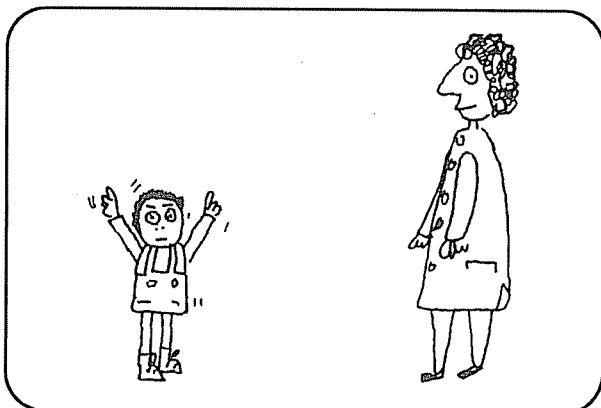
Uit andere pakketten:

Techniekenopsomming

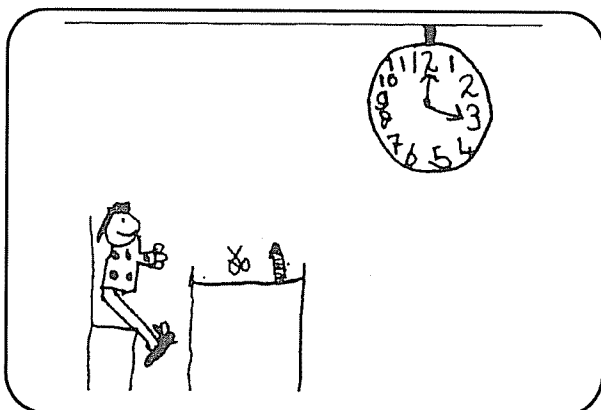
2.1 Visualiseren

Bekijk of u bij het ge wenste gedrag een plaatje kunt tekenen. Zie bijvoorbeeld begeleidingshulp 1.4, op bijlage 137 en verder over het regelgedrag. Daar staan enkele voorbeelden in van plaatjes. Visualiseren is voor jonge kinderen erg belangrijk omdat het zien van de doelstelling bevordert dat ze het beter onthouden. Mogelijkheden voor visualisering zijn:

-U maakt een tekening van het gewenste gedrag. Als je voelt dat je boos gaat worden, gauw naar de juf gaan en over je boosheid praten:

-Het kind maakt een tekening over waar het aan gaat werken Ik probeer in één keer mijn werk af te maken.

U kunt ook een korte strip maken waarin u of het kind aangegeven heeft waaraan gewerkt gaat worden. Bijvoorbeeld: Ik probeer met kinderen te praten en niet meteen te slaan. Zie voor een voorbeeld de strip bovenaan bijlage 212.

2.2 Oefenen

Voor jonge kinderen is het concreet oefenen van gedrag onmisbaar. Alleen praten en preken hebben weinig invloed op het gedrag van kinderen. U moet concrete gedragsalternatieven formuleren. Dat betekent dat u weet hoe het kind zich nu gedraagt. Als er iemand in de deuropening staat en het kind wil er door dan vraagt het niet aan de ander "Wil je even aan de kant gaan, want ik wil er langs", maar dan duwt het kind dat andere kind aan de kant. Een

gedragsalternatief is dan het concreet vragen aan iemand of je er langs mag. Bekijk zo het gedrag van het kind en formuleer concreet wat u het kind wilt leren.

Raadpleeg daarvoor eventueel ook begeleidingshulp nr. 4.2.1, bijlage 205 met een opsomming van mogelijk te oefenen vaardigheden.

Bij dat oefenen gaat u als volgt te werk.

U doet het door de deuropening gaan zelf een keer met een kind voor en daarna laat u andere kinderen dat ook uitvoeren. In plaats van het zelf te doen kunt u ook een klasgenoot nemen die dat goed kan. Het is wel belangrijk dat de kinderen al de eerste keer een goed model zien.

De volgende dag vraagt u aan de kinderen of ze nog weten wat de vorige dag geoefend is en u geeft nu andere kinderen de beurt. Uiteindelijk moeten alle kinderen het een keer gedaan hebben.

Nadien, oefent u op andere dagen, nog regelmatig deze sociale vaardigheid of deze gedragsvorm.

3. Reguleren

Reguleren is het organiseren van het ongewenste gedrag. Aan de hand van een voorbeeld kan dat het beste worden aangegeven.

De werkwijze is dan: Van overbeweeglijke kinderen is het bekend dat hun overbeweeglijkheid niet over de gehele linie gedurende de gehele dag te verminderen is. Waar u wel aan kunt werken is dat kinderen op bepaalde momenten mogen bewegen en op andere momenten moeten proberen rustig te zijn. U spreekt dan met de kinderen af wanneer ze rustig moeten zijn en wanneer ze mogen bewegen. Dat is reguleren. Bij een probleem als aandacht trekken gaat dat op dezelfde manier. U spreekt met het kind af dat het op bepaalde momenten van de dag in het middelpunt van de belangstelling mag staan, maar dat het op andere momenten moet proberen rustig te zijn.

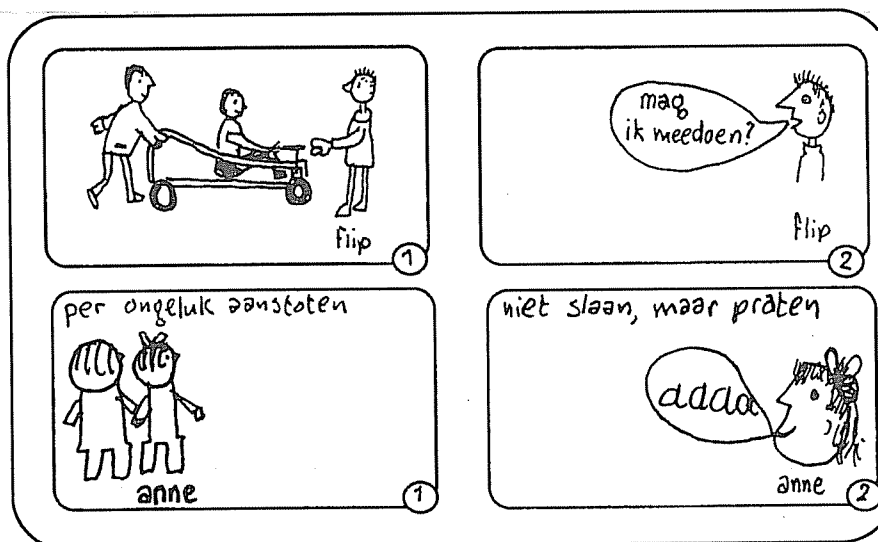
Het ongewenste gedrag is voor bepaalde kinderen een dermate fundamenteel persoonlijkheidskenmerk geworden dat reguleren een eerste benadering moet zijn.

Een hulpmiddel bij het reguleren is het dagritmepakket (uitgegeven bij Penta in Zelst en via alle schoolleveranciers te verkrijgen). Door steeds om en om een rode (bewegen) en een gele(stil zitten) plaat op te hangen ontstaat er een dagritme. Bij overbeweeglijke kinderen kunt u dan wijzen op de rode platen en zeggen: "Zie maar, nu moet je nog even wat rustig aan doen. Straks mag je weer bewegen. Kijk maar naar deze platen."

Ook bij aandacht trekken kunt u de platen gebruiken om visueel aan te geven wanneer het kind aandacht zal krijgen.

Impulsieve kinderen

Bij impulsieve kinderen is het belangrijk om het kind met behulp van een visualisatie uit te leggen dat het rustig moet blijven na moet denken. Pas ook hier het reguleren toe door met het kind af te spreken tijdens welke activiteit u werkt aan die

De inhoudsmogelijkheden zijn dan:

- praten over het welbevinden van het kind. Dat betekent dat u het kind in algemene zin zich laat uiten over wat het van school vindt, wat het leuk vindt en wat niet. Dat kunt u doen om meer over het beleven van het kind aan de weet te komen, maar ook om een betere relatie met het kind op te bouwen.
- praten met pedagogische boodschappen. Hierbij praat u concreet met het kind over haar/zijn functioneren en geeft u het

zelfsturing. Zie techniek 30 op bijlage 221. Tijdens de andere activiteiten accepteert u de impulsiviteit.

4 Structureren

Structureren sluit in zijn uitvoeringsvorm aan bij het bovenstaande. Structureren wil zeggen dat u ordening en structuur aanbrengt in handelingen/gebeurtenissen en denken.

Daarbij kunt u het volgende doen:

- het dagritmepakket gebruiken als algemeen orderingshulpmiddel.
- het aanbrengen van ordeningen in gebeurtenissen door de dingen die gaan gebeuren voor te bespreken, in stukken te verdelen of eventueel in plaatjes weer te geven. (visualiseren)
- tijdens bepaalde situaties te verbaliseren om daarmee, door toelichtingen te geven, het kind duidelijkheid te verschaffen.

5. Gesprekken

Hierbij gaat het om het houden van gesprekken met kinderen. Dat kunnen incidentele, gesprekken zijn die aansluiten bij actuele gebeurtenissen, maar het kunnen ook vastgelegde gesprekken zijn.

Bij de incidentele gesprekken is het van belang dat u van te voren goed weet hoe u het aan gaat pakken en wat de inhoud van het gesprek moet zijn. Mogelijkheden zijn:

- u kunt het kind vooral vragend benaderen en laten vertellen en uiten over wat het meemaakt.
- u probeert de sociale situatie aan het kind uit te leggen zodat het beter gaat begrijpen wat er zich voordoet. Dat betekent concreet dat u bij een actuele situatie naar het kind toegaat en het uitlegt wat er gebeurt, wat anderen doen en wat het kind deed/niet deed.
- u kunt ook gedrags-voorstellen doen. U kunt in het gesprek het kind concrete voorstellen doen hoe het zich moet/kan gedragen.

Bij van tevoren vast-gelegde gesprekken gaat het erom dat u een aantal malen per week met het kind een gesprek hebt over haar/zijn functioneren. Dat kan bijvoorbeeld twee maal per week zijn.

kind concrete suggesties over hoe het zich moet/kan gedragen.

- praten n.a.v. uw observaties. U vertelt letterlijk wat u hebt gezien/gehoord en laat het kind daarop reageren. Hierbij is het niet de bedoeling dat u vragen stelt.

Tijdens het luisteren naar het kind is het belangrijk dat u de techniek van het actief luisteren toepast. Dat betekent dat u herhaalt wat het kind u vertelde. Bekijk ook goed welke momenten het meest geschikt zijn voor deze gesprekken en zoek ook een geschikt plekje in het lokaal.

6. Imitatieleren

Kinderen kunnen ook gedragsalternatieven leren van andere kinderen. Daarbij gaat het erom dat het kind leert van andere kinderen met goede sociale vaardigheden en een bepaalde mate van populariteit.

Het sociaal imitatieleren kan in twee vormen plaats vinden:

-vorm 1. de indirecte benadering

Bij deze werkwijze richt u zich niet direct tot het kind, maar schept u situaties in de groep waarbij het kind groepsgegoten bezig kan zien. U kunt met de gehele groep sociale gebeurtenissen bespreken. Bijvoorbeeld het soepel en toegeeflijk zijn in sociale situaties. U kiest dan een concrete situatie van twee kinderen die met iets bezig zijn en u bespreekt het sociaal geven en nemen. Het kind ziet en hoort hoe anderen daarmee bezig zijn. U richt zich dan niet direct tot het kind, maar u hoopt dat het van de anderen wat kan leren zonder dat u het kind direct aangeeft dat het voor haar/hem bedoeld is. Wat wel binnen de indirecte benadering valt is het expliciet bespreken en uitleggen zodat het kind wel bewust wordt van wat er gebeurt. Ook het spelen van sociale situaties is bij het imitatieleren natuurlijk erg belangrijk.

-vorm 2. de directieve benadering

Bij deze benadering richt u zich wel rechtstreeks tot het kind. U wijst het kind dan op het gedrag van anderen. Eventueel kunt u ook gedrag van anderen aankondigen: "Let maar eens op hoe Hans dit nu gaat doen." Kies daarbij modellen/

groepsgenoten uit waarmee het kind zich ook wil identificeren. Voordoen en nadoen is ook een invalshoek. Daarbij krijgt het kind de opdracht na te doen wat het een ander kind heeft zien doen.

7. Non-directieve begeleidingsmogelijkheden

Bij de begeleiding van kinderen met gedragsproblemen kan men onderscheid maken tussen directieve benaderingswijzen en non-directieve benaderingen. Het kenmerk van de non-directieve benadering is dat het een appèl doet op de spontane mogelijkheden die het kind heeft zelf de krenten uit de sociale situaties te pikken zonder dat u het kind direct vertelt hoe het zich moet gedragen. De directieve benadering is dan meer voorschrijvend en opdrachtgevend van aard. Daarbij wordt het kind gewezen op wat goed en gewenst is.

Soms is het aan te bevelen niet zo directief op het kind gericht te werken omdat u daar zelf wat moeite mee heeft, omdat u denkt dat het kind dan nog meer onder druk zal komen, omdat het kind dan te veel in de groep op zal vallen, etc. U kunt dan kiezen voor non-directieve benaderingswijzen zoals:

-kring/groepsgesprekken: als u een kind dat moeite heeft aangepast sociale contacten te beginnen met anderen dan kunt u regelmatig met de groep praten over hoe je contact begint met elkaar en hoe je dat voortzet. U doet dat voor één of enkele kinderen, maar u bent daar met de gehele groep mee bezig door regelmatig met elkaar concrete situaties te bespreken en dan met elkaar te bekijken hoe je je dan het beste kunt gedragen. De algemene benadering is dan dat u de voorstellen voor gedragsalternatieven vooral uit de kinderen zelf probeert te laten komen.

-actief luisteren: bij het actief luisteren bespreekt u met het kind een problematische situatie of een vorm van problematisch functioneren. Tijdens het gesprek geeft u niet rechtstreeks aan hoe het kind zich moet gedragen, maar vat u steeds samen wat het kind heeft verteld naar aanleiding van vragen die u gesteld hebt. Door het samenvatten hoort het kind hoe het zich gedragen heeft en krijgt het beter grip op die situatie en kan het ook beter over zijn eigen gedrag nadenken zodat het vinden van oplossingen ook makkelijker zal gaan. Het kind kan dan vanuit het begrijpen van zichzelf nadenken over oplossingen of gedragsalternatieven. Centraal hierbij is dat de leerkracht toont dat het de gevoelens van het kind begrijpt en accepteert. Belangrijke aanbiedingen naar het kind toe zijn dan:

"Kun je hier nog meer van vertellen." "Denk eens na over of het ook anders zou kunnen."

Probeer vragen te voorkomen. Ze remmen een non-directief gesprek af omdat ze om verantwoording vragen.

8. Individual-psychologische/Dreikurs-benadering

De werkwijzen, benaderingswijzen en omgangs-

wijzen vanuit de individualpsychologie zijn in Nederland m.b.t. de praktische toepasbaarheid vooral bekend geworden door de publicaties van Dreikurs. Volgens Dreikurs is het gedrag meestal doelgericht. Door ons af te vragen wat het kind met haar/zijn gedrag probeert te bereiken is het misschien mogelijk op het spoor van de onderliggende oorzaken te komen. Dreikurs noemt vier mogelijke doelen van het kind:

-aandacht trekken: ik wil gezien worden : (aandacht)

-superioriteit verwerven: ik wil tonen wie de sterkste is (macht)

-vergelding: ik zal jullie pijn doen (wraak)

-terugtrekken: ik wil alleen gelaten worden (nvermogen)

Het algemene doel van het gedrag is er bij willen horen. Als het kind het niet op een positieve manier kan, dan maar op één negatieve manier door een van de vier bovengenoemde vormen van wangedrag te vertonen. Centraal binnen de visie van Dreikurs staat het begrip gelijkwaardigheid. Dat betekent volgens Dreikurs dat je democratisch op moet treden. Het gaat om het oplossen van het problematische gedrag en niet om een kind dat een probleem is en daarom moet men respect opbrengen voor kinderen en ze eerst maar nemen zoals ze zijn.

Voorbeelden van benaderingen vanuit deze basisgedachten zijn:

-ga de machtsstrijd zoveel mogelijk uit de weg. Daarbij gaat het vaak van kwaad tot erger. Het is beter de aanpak van het natuurlijke gevolg te hanteren. Dat betekent dat het kind geen straf krijgt, maar wel te maken kan krijgen met een natuurlijk gevolg van iets. Als het kind zich niet aan wil kleden dan kunt u de machtsstrijd aangaan, maar u kunt ook tegen het kind zeggen dat het zich snel aan moet kleden omdat het anders te laat is. Daarna zegt u niets en laat u het kind zijn eigen gang gaan. Dat betekent dat het in het lokaal moet blijven om zich verder aan te kleden terwijl de andere kinderen al naar buiten mogen om te spelen. Daarbij is het van belang één keer duidelijk de natuurlijke consequenties van het niet opvolgen van een opdracht mee te delen en dat later niet meer te herhalen omdat het kind anders extra aandacht zou verwerven.

-redelijke eisen aan kinderen stellen.

-wees consequent.

-besteed veel aandacht aan het bemoedigen van kinderen. Dat betekent dat u ze ongevraagd aandacht geeft en ze op een positieve wijze vertelt dat u ingenomen bent met wat ze aan het doen zijn en dat het voor hen zelf ook leuk is als ze zich zo gedragen.

-bespreek regelmatig wat er in de klas gebeurt. Iedere dag moet dan afgesloten worden met een groepsraad waarin de dag kort na wordt besproken. Er wordt aangegeven welke leuke en minder leuke dingen er gebeurd zijn en er wordt vastgesteld wat het motto van de volgende dag zal worden.

-leer de kinderen kleine verantwoordelijkheden te dragen m.b.t. klusjes en taken.

9. Directieve benaderingswijzen

Hierbij gaat het om diverse verschillende vormen van begeleiding van kinderen met gedragsproblemen waarbij u individueel met het kind bezig bent. Concrete technieken daarbinnen zijn:

- het kind concreet verzoeken zich op een bepaalde manier te gedragen of het influisteren van het kind hoe het zich moet gedragen
- iets eisen van een kind. Daarbij is het belangrijk ik-boodschappen te zenden in de vorm van Ik wil nu dat je deze kar naar Jaap brengt."
- het kind afleiden zodat het niet gefixeerd raakt op een bepaalde situatie of een bepaald gevoel. Daarbij leidt u het kind niet alleen af, maar zegt u dat ook tegen het kind
- humor en overdrijven: het opblazen van de zorgen van het kind zodat het er van in de lach schiet en de spanning verdwijnt
- het concreet bespreken van de nadelen van ongewenst gedrag en de voordelen van gewenst gedrag
- het kind even uit het lokaal verwijderen
- het kind ernstig toespreken

10. Belonen

Bij het aanleren van gedrag kunt u belonen en negeren toepassen. Dat moet u van te voren overwegen. Belonen is het nadrukkelijk positief waarderen van gedrag en de wijze van functioneren.

Er zijn diverse soorten beloningen:

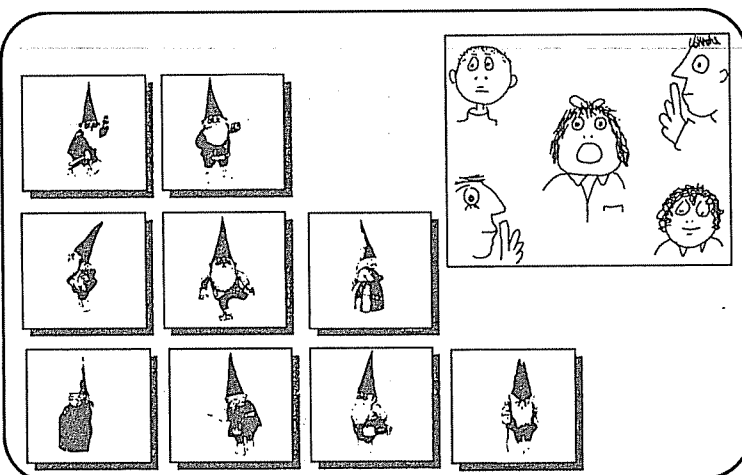
*sociaal-emotionele beloningen: positieve contacten, zoals een klopje op de schouder, een knipoog, een complimentje of een aai over de bol.

*materiële beloningen: bij een bepaalde wijze van gedrag of bij een bepaalde hoeveelheid gewenst gedrag krijgt het kind een plaatje of een andere materiële beloning. Voor het bijhouden van materiële beloningen zijn er allerlei systemen voorhanden. Vaak gaat het daarbij om een zogenaamd tokensysteem of puntensysteem, waarbij het kind een aantal punten moet halen om de beloning te kunnen ontvangen. De hoeveelheid benodigde punten neemt dan geleidelijk aan toe. In het voorbeeld bovenaan deze pagina gaat het om de regel:

*er is er maar een die praat,
zodat het allemaal beter gaat.*

Iedere kringactiviteit waarbij het het kind lukt zich daar aan te houden komt er een sticker in een vakje. De eerste keer heeft het kind twee stickers nodig voor een beloning. Bij de tweede serie zijn er drie stickers nodig en bij de derde serie vier.

*activiteitsbeloning: het kind mag als beloning iets gaan doen dat het leuk vindt. Het is aan te bevelen het kind zo veel mogelijk zelf vast te laten stellen of het de sticker verdiend heeft. Dat betekent concreet dat u niet zelf na een goede

kringactiviteit meteen zegt dat het kind zich goed aan de regels heeft gehouden, maar aan het kind vraagt of het zelf vindt dat het zich aan de regels heeft gehouden. Beloningen kunnen dienen het kind over een drempel te halen een bepaalde vorm van gewenst gedrag te vertonen. Het kind doet dan ervaring op met dat gewenste gedrag en kan ook ervaren hoe plezierig het kan zijn dat gewenste gedrag te vertonen. Het moet voor het kind duidelijk zijn wat er nodig is om de beloning te ontvangen. Het kind moet van te voren ook weten dat de beloningen weer afgebouwd worden en dat het helemaal ideaal is als het kind zich goed kan gedragen zonder beloning. Het spreekt vanzelf dat de beloningen alleen gegeven kunnen worden als er een redelijk kans op succes is. Soms zal dat betekenen dat u iets aan moet passen, bijvoorbeeld de periode waarover een beloning gaat. Bij het bovenstaande voorbeeld van de kringregels kunt u er ook voor kiezen de kringperiode in twee helften te beoordelen. Daarbij vertelt u dat de kringperiode bijvoorbeeld in twee periodes van twintig minuten onderbroken wordt door bewegingsactiviteiten.

Speciale aandacht is nodig voor de ongevraagde sociale beloning. Veel kinderen met gedragsproblemen krijgen immers veel aandacht bij het ongewenste gedrag. Die aandacht kan er vaak voor zorgen dat het gedrag alleen maar versterkt wordt, terwijl de leerkracht eigenlijk wil dat het ongewenste gedrag verminderd. We spreken dan ook wel van een leerkrachtenvalkuil. Dat heeft te maken met het gegeven dat kinderen eigenlijk het meeste leren van de aandacht voor gewenst gedrag. En dat betekent dat het is aan te bevelen vooral naar kinderen toe te gaan als ze gewenst gedrag vertonen. U zegt duidelijk dat ze zich goed/gewenst gedragen en u geeft daarbij aan wat de voordelen/het plezierige daarvan is.

11. Kring/klasse/groepsgesprekken

Tijdens kringactiviteiten kunnen allerlei thema's van de sociaal-emotionele ontwikkeling aan de orde gesteld worden. Het kan daarbij gaan om een gepland curriculum, d.w.z. een serie activiteiten die u bewust uitgekozen hebt voor alle kinderen, maar het kan ook gaan om sociale

gebeurtenissen die u aan de orde wilt stellen vanuit het gegeven dat enkele kinderen daar problemen mee hebben.

Als opbouw is het volgende aan te bevelen:

a. introduceer het onderwerp

U begint met het aan de orde stellen van een thema of een aspect van een bepaald thema zoals bijvoorbeeld op je beurt wachten of iemand troosten. Dat kan directief zijn in de vorm van: Ik heb gisteren gemerkt dat jullie nogal gauw ruzie met elkaar maakten."

Het kan ook indirect in de vorm van het vertellen van een verhaal waarin jaloezie aan de orde komt. Eventueel maakt u daarbij gebruik van handpoppen die een bepaalde situatie spelen.

Na het verhaal volgt er een gesprek over de inhoud van het verhaal.

b. het uitdiepen van het aspect

Bij een thema als bijvoorbeeld 'ruzie' kunt u in de kring in detail facetten van het ruzie maken aan de orde stellen zoals:

- het ontstaan van ruzie en de gevoelens daarbij
- de ruzie zelf; het verloop en het niet meer weten wat je doet
- het stoppen van een ruzie
- het weer goed maken
- het weer omgaan met degene waar je ruzie mee hebt gehad
- wraak/haatgevoelens
- voorkomen van ruzie

c. het bespreken en oefenen van handelingsalternatieven

Naar aanleiding van het onderwerp kunnen er gedragsalternatieven uitgespeeld worden. Op die manier blijft het niet bij praten alleen, maar wordt er ook wat gedaan. Dat laatste is voor jonge kinderen erg belangrijk omdat het weten niet vanzelfsprekend leidt tot het doen.

12. Projecten

Een project is een pedagogische werkvorm waarbij wat langduriger, uitgebreider en met behulp van verschillende pedagogische werkvormen aandacht wordt besteed aan een thema uit de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Als u tijdens de alledaagse situaties hebt dat kinderen moeite hebben om het anders zijn van elkaar te accepteren dan kunt u er voor kiezen daar in de vorm van een project aandacht aan te besteden. Sociaal-emotionele projecten bestaan er kant en klaar, maar u kunt ze ook zelf samenstellen.

De opbouw is dan:

-stel het thema vast: Begin eerst met het vaststellen van algemene thema's en formuleer vervolgens de deelthema's.

Een algemeen thema kan bijvoorbeeld zijn: sociale kennis. Deelthema's kunnen dan zijn: kennis van de groepsgenoten, kennis van familieleden en bekenden, algemene mensenkennis. Voor jonge kinderen lijkt dit nogal

een hoogverheven en abstract onderwerp toch speelt sociale kennis in de opvoeding een heel grote rol omdat u daar iedere keer als u met kinderen omgaat een appèl op doet. U wilt ze immers gedrag aanleren en daarbij is kennis nodig.

-stel de startactiviteit vast

Hierbij gaat het om de vraag hoe het thema en de deelthema's geïntroduceerd worden. Gaat u uit van een concrete gebeurtenis in de groep of een verhaal dat u vertelt of speelt met (hand) poppen.

-stel de volgende activiteit vast

Na de startactiviteit dient er een daarbij aansluitende activiteit te volgen. Wat gebeurt er na de introductie? Volgt er een kringgesprek, moet er een verhaal afgemaakt worden, zijn er expressieactiviteiten?, etc.

-vaststellen van andere activiteiten

Naar aanleiding van het thema kunnen allerlei activiteiten worden uitgevoerd zoals spelen, voorlezen, beeldende vorming, video-kijken, dramatische expressie, etc.

-vaststellen van de afsluitende activiteiten

Hierbij gaat het om de vraag wat u gaat doen om het thema af te sluiten. Daarbij kunt u denken aan een tentoonstelling, een opvoering van iets, een afsluitend gesprek, een feest, etc.

13. Uitleggen/verhelderen

Uitleggen/verhelderen is het verklaren van het gedrag. Vaak zult u tegen kinderen zeggen: "Dat weet je toch wel!" of: "Begrijp je dat niet?" Dat betekent dat er binnen de gedragsbegeleiding sprake is van cognitieve momenten. Niet alleen bij wereldoriëntatie speelt het denken een grote rol, maar ook binnen sociale situaties speelt sociale kennis een rol. Veel kinderen bouwen die kennis spontaan op vanuit ervaringen, maar er zijn ook kinderen die expliciet geholpen moeten worden om van ervaringen ook ervaringskennis te maken.

Bij het uitleggen van het gedrag zijn er diverse mogelijkheden:

U kunt het gedrag van het kind verklaren of duidelijk maken. Daarbij is het volgende aan te bevelen:

- bespreek concrete situaties
- leg uit wat er gebeurt, hoe een en ander zich ontwikkeld heeft
- vraag het kind vervolgens na te vertellen wat u verteld hebt

Het is van belang dat u net zo lang doorgaat met het uitleggen tot het kind het ook een beetje in eigen woorden na kan vertellen. Een wat meer actieve benadering is het stellen van vragen, waarbij u het kind stimuleert de situaties of het gebeurde te omschrijven en ook na te denken over het vervolg.

-probeer niet te veel woorden te gebruiken. Kort omschreven situaties en een korte uitleg werken over het algemeen het beste.

-neem er, indien mogelijk, wel alle tijd voor.

-probeer de inhoud van het gebeurde ook zo veel mogelijk met de hele groep te bespreken.

Het kind kan dan ook volgen hoe de groepsleden er mee bezig zijn en erop reageren. Stimuleer kinderen daarbij even hun eigen beleven te verlaten en te bedenken waarom iemand anders iets deed.

Daarnaast kunt u in het kader van het uitleggen en verhelderen ook uw eigen gedrag aan het kind uitleggen, zodat het kind beter begrijpt waarom u iets deed/doet.

U kunt ook het gedrag van groepsleden uitleggen en verklaren. U kunt ook nog het gedrag van anderen uitleggen zoals bijvoorbeeld een huisgenoot van het kind.

Een goede werkwijze is ook als u groepsleden aan het kind uit laat leggen waarom ze iets gedaan hebben.

14. Afleiden

Bij het afleiden probeert u een kind zo te begeleiden dat zijn aandacht van de problematische situaties of het problematisch beleven gericht wordt op iets anders.

Afleiden wordt vaak gebruikt bij de volgende gedragsproblemen:

-koppige kinderen: als een kind halsstarrig iets weigert probeert men de situatie te ontspannen door het kind even op iets anders te richten

-angstige kinderen: kinderen met scheidingsangst probeert men dan bijvoorbeeld af te leiden door ze iets te geven of op iets te wijzen, zodat ze minder gericht zijn op de angstveroorzaking.

Afleiden kan gehanteerd worden om een acute situatie te ontspannen. Afleiden is, als ze als enige werkwijze gebruikt wordt een weinig zinvolle techniek. Door het uitsluitend hanteren van de werkwijze van het afleiden leert het kind onvoldoende nieuw gedrag. Bovendien leren kinderen ook niet duidelijk dat ze niet altijd hun zin kunnen krijgen. Als koppige kinderen steeds maar weer afgeleid worden leren ze onvoldoende opdrachten te accepteren. Ook verschaft het afleiden een kind weinig inzicht in een problematische situatie, omdat die situatie immers steeds ontweken wordt.

Dat betekent dat afleiden uitsluitend gehanteerd kan worden in acute situaties, maar dat afleiden geen hoofdtechniek kan zijn omdat het ontwikkelingseffect van het afleiden gering is.

15. Straffen/boete of de methode van het logische gevolg

Straf is als gedrag gevolgd wordt door iets onprettigs. Men onderscheidt de volgende vormen: materiële straf (iets afstaan, iets niet krijgen), sociale straf (afkeuren), activiteitsstraf (iets vervelends moeten doen, iets niet mogen doen). Fysieke straf is in het onderwijs verboden. Straffen is voor veel leerkrachten een middel om kinderen duidelijk te maken dat ze over de schreef zijn gegaan, m.a.w. dit mag niet weer gebeuren. Over het algemeen is men twijfelachtig over het effect van straffen. Het helpt misschien even, maar leert het kind op de lange duur zich niet anders te gedragen. Vaak gaat straf gepaard met vormen van verbaal

geweld en is het kind al snel de aanleiding voor de straf vergeten en richt het zich vooral op het beleven van de straf.

Er kunnen echter situaties zijn, waarbij u toch kiest voor straffen, namelijk:

-soms kan het voorkomen dat u acuut iets moet doen. U moet ingrijpen buiten of als het kind in de kring de onderwijsactiviteiten verstoort of bij het bewegingsonderwijs regels overtreedt. Probeer dan rustig te blijven en duidelijk en rustig in te grijpen, door te vertellen wat er gebeurd is en de straf te geven. Het is aan te bevelen daarbij geen discussies met het kind aan te gaan, maar kortaf in te grijpen en door te pakken.

-er zijn ook kinderen waarvan u hebt ervaren dat het straffen, gecombineerd met het aanleren van nieuw gedrag toch wel vooruitgang geeft te zien. Bij sommige kinderen is zo'n consequente aanpak noodzakelijk en effectvol. Bespreek dat dan ook met de ouders.

Een andere mogelijkheid is de toepassing van de methode van het logische gevolg. Een voorbeeld daarvan is dat het kind moet ervaren dat als het om zich heen zit te kijken bij het eten en uitkleden het ook later mee kan doen met het bewegingsonderwijs of als het niet snel genoeg opruimt het tijdens het buiten spelen hiermee verder moet gaan.

De straf of het logische gevolg sluit dan nauwer aan bij de daad van het kind.

Voor het toepassen van deze methode kan men de volgende spelregels toepassen:

-blijf vriendelijk, dan hebben de gevolgen meer effect, omdat er anders bij het boos worden weer een strafkarakter ingebracht wordt dat de aandacht van het kind van het logische gevolg afhaalt.

-houd het zakelijk en kort

-het logische gevolg moet voor het kind ook logisch zijn en in verhouding staan tot het gewenste gedrag

-gebruik geen logische gevolgen waar het niet kan, bijv. omdat het logische gevolg te gevaarlijk is, of omdat de achtergronden van het gedrag een andere maatregel vragen, bijv. het kind wist/kon niet beter.

Deze werkwijze past u toe, terwijl u vooraf duidelijke afspraken maakt. U geeft aan wat u van het kind verlangt en u bespreekt ook de natuurlijke gevolgen. Als het kind stoort in de groep moet het niet voor straf aan de kant, maar dan moet het aan de kant omdat anders de groepsleden niet kunnen doen wat ze moeten doen. U kunt het kind dan ook weer voorstellen mee te doen als het zich gedraagt zoals verwacht wordt.

Een bijzondere vorm van straffen is boete. Boete is een vorm van straf binnen een puntenstelsel, waarbij er voor probleemgedrag punten worden afgetrokken.

Voor boetes geldt:

-boetes mogen niet zo groot zijn dat het kind in één keer bankroet kan zijn, maar ook niet zo klein dat het niets betekent

-leg de boete zo snel mogelijk na het

probleemgedrag op. Als men een groep wil leren zich te gedragen volgens bepaalde gedragsregels, dan kan men afspreken dat ze zich vijf keer mogen vergissen. Aan de muur hangt dan een strook met vijf kaartjes. Iedere keer als iemand zich er niet aan houdt wordt er een kaartje afgehaald. Als er aan het eind van de dag/week nog één kaartje hangt krijgt de groep een beloning. Zo'n aanpak met kaartjes kan men ook hanteren voor een individueel kind. Vooral bij kinderen met agressiegedrag kunnen straffen een averechtse werking hebben omdat straf een agressief moment in zich heeft.

Streng straffen bij agressiegedrag doet dat gedrag toenemen omdat de frustratie door de straf toeneemt. Het kind begrijpt het vaak niet en heeft een gevoel van onrechtvaardigheid. Straf is het meest effectief als ze aan de volgende kenmerken voldoet:

- kort en zakelijk gegeven, zonder preken en ingebouwde verontschuldigheden
- geen straf te geven waar het kind al een beetje aan gewend dreigt te raken
- rechtvaardig straffen; de straf moet in een redelijke verhouding staan tot het 'wangedrag'
- de straf moet consequent worden gehanteerd
- de straf moet vergezeld worden van een verklaring

- het kind mag niet gekwetst worden
- de straf moet gecombineerd worden met de aanpak van het belonen van het gewenste gedrag

- een straf mag geen impulsief en rancuneus karakter hebben

Een straf heeft meer effect als deze wordt gegeven door iemand waar het kind wel een goede relatie mee heeft en dat betekent dat als u straft u tevens moet werken aan het optimaliseren van de relatie met het kind

16. Preventief werken

Bij het preventief werken gaat het om twee dingen:

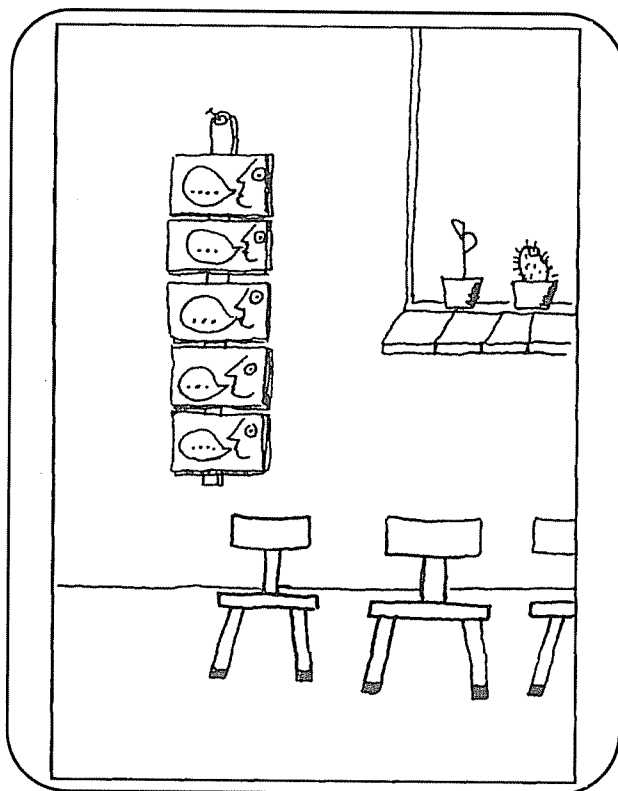
- het hebben van een leergang om de sociaal-emotionele ontwikkeling systematisch te begeleiden
- het voorkòmen van acute sociaal-emotionele problemen

Het hebben van een leergang om de sociaal-eniotonele ontwikkeling systematisch te begeleiden

Als basis voor de begeleiding van kinderen moet de school in het bezit zijn van een leergang waarin sociaal-emotionele aspecten voorkomen als:

- sociale vaardigheden
- sociaal/emotionele kennis
- sociale houding/attitude
- normen en waarden

Naast de spontane sociaal-emotionele situaties is het belangrijk ook geplande activiteiten uit te voeren met sociaal-emotionele inhoud. Door alleen maar te reageren op wat er toevallig

gebeurt leert u de kinderen onvoldoende basisvaardigheden op het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Bovendien mag u meer effect verwachten van de begeleiding van individuele kinderen met gedragsproblemen als die begeleiding valt in een kader waarin er op school al regelmatig aandacht aan gedrag en gevoelens is besteed.

Zie voor zo'n leergang bijlage 228-230.

Het voorkòmen van acute sociaal-emotionele problemen

U kunt ook bekijken of u bepaalde problematische situaties kunt voorkomen. Een kind dat altijd ruzie heeft met een ander kind kunt u zo ver mogelijk van dat kind vandaan plaatsen in het lokaal en u kunt proberen deze kinderen zo weinig mogelijk met elkaar in contact te laten komen. Bij een kind dat enorme angsten heeft om voorin het lokaal iets te doen, kan men dit soort activiteiten voorlopig achterwege laten. Als een kind zich door andere kinderen laat domineren tijdens het spelen dan heeft dat kind een leerkracht nodig die het extra in de gaten houdt en ingrijpt voordat het kind weer overdonderd wordt. Bij sommige kinderen betekent dit dat u ze extra voorbereidt op nieuwe dingen. Voorkomen kan men op twee manieren hanteren. Voorkomen kan beschouwd worden als een eerste aanpak. Sommige kinderen kunnen bepaalde situaties niet aan en om erger te voorkomen zorgt u er voor dat die situatie niet ontstaat. Veelal zult u het kind geleidelijk leren met die omstandigheden om te gaan. Na een periode van voorkomen zal het kind toch geleerd moeten worden die situaties wel aan te kunnen. Het kind dat steeds ruzie heeft met een bepaald

ander kind zal op den duur toch met dat kind moeten samenleven. Het kind hoeft geen vriend te worden van dat andere kind, maar er mag ook geen relatie zijn van een stier en een rode lap. Dat betekent dat men vanuit het voorkomen geleidelijk aan het kind moet leren te functioneren binnen een bepaalde situatie.

Een begeleiding gericht op voorkomen is dan een zeer tijdelijke aangelegenheid.

Een tweede vorm van hanteren van het voorkomen is de meer permanente vorm. Sommige kinderen hebben voor langere tijd een begeleiding nodig die gericht is op het voorkomen van ongewenst gedrag. Deze benadering wordt wel de adaptieve of aanpassende begeleiding genoemd. Sommige overbeweeglijke kinderen hebben voortdurend een omgeving nodig waarin een meer dan gewone ordening nodig is, terwijl ook werkwijzen als voorbereiden noodzakelijk zijn en een begeleiding gericht op het minimaliseren van de weinig beheersbare bewegingen.

17. Herinneren

Bij deze techniek herinnert u het kind zes weken lang ieder dagdeel aan wat u met het kind afgesproken hebt of waar het kind aan gaat werken. Het kind kan bijvoorbeeld zelf werken aan het niet door de klas schreeuwen of het naast iemand zitten zonder dat kind aan te raken. Ieder dagdeel vraagt u dan het kind waar het die dag op gaat letten. Herinneren heeft alleen effect als dat consequent zes weken achter elkaar gebeurt. In totaal wordt er dan 54 keer herinnerd. Door die consequente druppel is het bij bepaalde kinderen mogelijk de sociale kennis te vergroten en de zelfsturing te verbeteren.

Mogelijkheden zijn:

- het kind herinneren aan afspraken die u met het kind gemaakt hebt
- herinneren aan wat er de vorige dag aan de orde is geweest
- herinneren aan het gewenste gedrag dat het kind de vorige dag vertoonde

Herinneren dient zo veel mogelijk vragenderwijs te gaan; „Vertel me maar waar je vandaag aan probeert te denken.“ Als dat onvoldoende oplevert dient u mee te delen waar het kind aan moet denken.

Veel kinderen met gedragsproblemen hebben matige reflectieve mogelijkheden. Ze zijn impulsief en denken te weinig na. Dat betekent dat hetgeen vandaag aan de orde is geweest niet vanzelfsprekend morgen spontaan door het kind wordt toegepast en gehanteerd. Voor veel kinderen is het nodig steeds weer herinnerd te worden aan de inhoud van de speciale leerlingbegeleiding.

18. Ontspannen

Kinderen met sociaal-emotionele problemen zijn vaak gespannen. Bij veel kinderen lijkt het alsof ze van alles moeten en willen. Ze willen zich vooral manifesteren, zich laten gelden, reageren als een bok op een haverkist, zijn bang

benadeeld te worden, zijn druk, soms ook gespannen van angst en onzekerheid. Dat betekent dat het werken aan ontspanning vaak nodig is.

Mogelijkheden zijn:

- het hanteren van humor
- proberen dingen die het kind ernstig nastreeft of waar het erg op gespitst is te relativiseren. Wijs het kind erop dat sommige dingen niet zo belangrijk zijn of niet zo erg zijn. Houd daar op een rustig moment een gesprekje over
- spreek het kind regelmatig geruststellend toe
- voer ontspanningsoefeningen uit zoals die te vinden zijn in bijlage 203
- maak het kind bewust van de momenten waarop het gespannen is. Laat het kind zichzelf voelen en proberen zichzelf te ontspannen met behulp van de aanpak van bijlage 203 waarin spieren gespannen en ontspannen worden.
- leer het kind eerst tot drie te tellen en dan iets te zeggen

19. Ombuigen

Ombuigen is een vorm van ingrijpen/begeleiden waarbij negatief/destructief gedrag wordt omgebogen in positief/constructief gedrag. Als een kind dingen vernielt kunt u proberen de activiteiten van het kind om te buigen in positief gedrag. Dat kan op twee manieren. U kunt het ongewenste gedrag duidelijk afkeuren en dan voorstellen doen voor positief gedrag. In dat geval is er sprake van ingrijpen. Bij het ombuigen gaat het wat geleidelijker. U sluit dan aan bij het destructieve gedrag en geleidelijk geeft u aan dat het kind in plaats van vernielen ook iets moois kan maken. Bij de begeleiding van spelende kinderen kan men dan gebruik maken van de inhoud van bijlage 152, 154, 167. Ombuigen kan ook gehanteerd worden in het kader van preventie, om erger te voorkomen. Als twee kinderen samen aan het werk zijn en als het wat te luidruchtig wordt kunt u het spreken van de kinderen ombuigen om te voorkomen dat ze gaan schreeuwen. U gaat dan naar de kinderen en zegt tegen ze dat ze net zo luid mogen spreken als u nu tegen ze doet. Ook kunt u het gedrag van kinderen die buiten te wild spelen ombuigen door concrete spelvoorstellen te doen. Als kinderen tijdens het spelen negatief tegen elkaar doen kunt u mee gaan spelen en via uw rol het spel ombuigen door positieve thema's/scènes in te brengen. Ombuigen is niet zo duidelijk en ook minder ingrijpend voor de kinderen. Het ombuigen kan gebruikt worden in het kader van een non-directieve benadering. Het kan ook gebruikt worden als de problematiek nog niet zo ernstig is of als u te maken hebt met kinderen die een duidelijke confrontatie met hun probleemgedrag (nog) niet aankunnen. Ombuigen is ook minder storend dan het ingrijpen.

20. Ingrijpen/termineren

Ingrijpen of termineren is het drastisch veranderen van situaties of het beëindigen van een situatie. Dat kan nodig zijn als kinderen ruzie

met elkaar maken, als er een ernstig conflict is tussen kinderen en als kinderen op allerlei manieren vastlopen. Twee vragen staan centraal:

-wanneer grijp je in?

-hoe grijp je in?

U dient in te grijpen als kinderen bedreigd worden door anderen of als u al weet dat een situatie niet bevredigend opgelost kan worden door de kinderen zelf. De opdracht: "Dat moeten jullie zelf oplossen." is in heel veel gevallen bij jonge kinderen een onmogelijke opdracht. Vaak houden conflicten op als iemand het onderspit delft. Bange, weinig assertieve kinderen en kinderen die veel geplaagd worden hebben recht op ingrijpen door de leerkracht. Ze moeten weten dat ze door de leerkracht beschermd worden. Weinig assertieve kinderen hebben naast een begeleiding, gericht op het verbeteren van de assertiviteit, een leerkracht nodig die hen beschermt zodat ze geen makkelijke prooi worden van plaaggeesten.

Er komen ook wel situaties voor die niet zo complex zijn, die kinderen wel zelf op kunnen lossen. Bij het ingrijpen is het belangrijk dat u de onderstaande criteria hanteert:

-wordt er een kind bedreigd?

-kunnen de kinderen het conflict ook zelf oplossen?

-heeft u er zelf/de gehele groep er last van?

-kunt u er pedagogisch munt uitslaan? Dat wil zeggen of u het zo kunt bespreken dat de kinderen er wat van kunnen leren?

Voor het hoe van het ingrijpen geldt:

-probeer zelf tijdens het ingrijpen niet boos te worden en niet met stemverheffing te spreken. Hoe rustiger de ingrijper is des te eerder de gehele situatie rustiger wordt.

-bespreek de situatie, indien mogelijk direct na het ingrijpen. Soms is dat organisatorisch niet mogelijk en soms is dat niet aan te bevelen omdat de betrokken kinderen te opgewonden zijn en dan zal een bespreking het ene oor ingaan en het andere weer uit gaan.

Bij het bespreken moeten de betrokkenen vertellen wat er aan de hand is, terwijl u ook uw visie op het gebeuren geeft. Daarbij gaat het er vooral niet om direct veroordelend te werk te gaan, maar de nadruk te leggen op het verschaffen van inzicht in de situatie en het bevorderen van begrip voor elkaar. Zo'n gesprek kan in de praktijk volledig nutteloos zijn als kinderen er een onrechtvaardigheidsgevoel aan over houden. Sommige kinderen kunnen een gevoel van onrecht ontwikkelen dat nog lang een negatieve invloed kan hebben op de relatie tussen u en het kind. Het is echter lang niet altijd makkelijk te reconstrueren wie het conflict veroorzaakte. (Hij is begonnen.) Probeer echter zo veel mogelijk duidelijkheid te verschaffen m.b.t. de volgende vragen:

-wat is er precies gebeurd?

-wat ging er goed?

-wat ging er niet goed?

-hoe kunnen we dit voorkomen?

-hoe kunnen we nu verder?

Probeer kinderen ook zelf zo veel mogelijk te laten ontdekken op welke manier ze iets veroorzaakten of onredelijk waren. Bij het ingrijpen hebt u nog de mogelijkheid om de volgende werkwijzen toe te passen:

verwijderen

Het kind wordt bijvoorbeeld verwijderd uit de agressie-oproepende situatie of het wordt verwijderd uit de gespreksgroep of speelgroep. Die verwijdering dient vergezeld te gaan van een verklaring, maar niet van een discussie. Ter voorkoming van een verwijdering kunt u ook nog met een aankondiging werken. Daarbij spreekt u met het kind af dat u na die waarschuwing wel in gaat grijpen als het gedrag zich herhaalt.

lichamelijke bedwinging

Tijdens een woede-aanval dient een kind soms fysiek in bedwang te worden gehouden. Doe dat terwijl u doorgaat kalmerend tegen het kind te spreken.

hergroepering

Verandering van samenstelling van de groep of overplaatsing naar een andere groep.

nabijheid en aanraking

Door dicht bij een kind te gaan staan oefent u vaak op sommige kinderen ook al een kalmerende invloed uit. Ook een arm om een schouder kan veel bewerkstelligen. Soms is ook het geven van een seintje aan een kind zinvol. Het kind weet dan dat het zijn best moet doen de situatie niet uit de hand te laten lopen.

relativering

Zorg voor humor en relativering van de gespannen situatie.

couperen

Couperen is het beslist en onmiddellijk afkappen van ongewenst gedrag.

Ingrijpen is niet alleen vanwege sociale redenen soms nodig, maar kan ook van belang zijn voor het kind dat bijvoorbeeld agressiegedrag vertoont. Hoe meer kinderen met agressiegedrag de gelegenheid krijgen agressief te zijn des te meer gevaar is er dat agressiegedrag zich inslijpt in de persoonlijkheid van een kind zodat het kind zich kan ontwikkelen tot een agressief kind.

21. Voorbereiden

Voorbereiden is het van te voren bespreken van gebeurtenissen en situaties. Dat kunt u aan het begin van de dag doen aan de hand van de dagritmekaarten. Zie voor een voorbeeld bijlage 271, 366, 369.

U vertelt dan wat er die dag gaat gebeuren en het kind vertelt dat na met behulp van de dagritmekaarten. Voorbereiden kan ook bij bijzondere gebeurtenissen op school. Mondeling bespreekt u wat er gaat gebeuren. U vertelt dan

in detail de activiteiten die plaats zullen vinden. Bekijk ook of u tekeningen kunt maken zodat u voor het kind visualiseert wat er gaat gebeuren en het kind er nog meer greep op krijgt. Bij die besprekingen kunt u het kind wijzen op bepaalde details en het kind aangeven hoe het zich moet gedragen. Vraag het kind ook of er nog iets onduidelijk is. U kunt misschien ook bepaalde dingen met het kind doen zoals een ruimte bekijken, de route lopen, deelhandelingen uitvoeren, bepaalde sociale vaardigheden oefenen zoals iemand een hand geven, etc. Voorbereiden is nodig voor kinderen die moeite hebben zich aan te passen aan nieuwe omstandigheden. Ze kunnen nieuwe situaties niet rustig overzien en verliezen al snel de greep op de situatie. Het gevolg is een gevoel van onrust en onveiligheid. Die gevoelens zijn vaak de achtergrond van overbeweeglijkheid, agressiegedrag, ongeremd gedrag, etc. Door het voorbereiden weet het kind wat er gaat gebeuren en zal het minder onzeker zijn en daardoor ook minder onrustig zijn.

22. Stimuleren

Stimuleren is het kind prikkelen en aanzetten gewenst gedrag te vertonen of gewenst te functioneren. Over het algemeen gaat dat in de vorm van stimuleringszinnen of non-verbale contacten zoals het geven van een knipoog of het uitwisselen van een begripvolle blik. Stimuleren is ook het aanmoedigen en aansporen zodat het eigen initiatief of de creativiteit van kinderen wordt ondersteund en versterkt. Stimuleren kan voordat het kind een sociaal-emotionele situatie binnentreedt. Het kan tijdens een sociaal-emotionele situatie, maar ook achteraf. Voorbeelden van stimuleringszinnen zijn: „Toe maar hoor.“ „Nou ben je goed aan het werken, prima hoor.“ „Toe maar hoor. Dat lukt wel.“ „Nou laat je weer zien hoe fijn je naast Rob kunt zitten.“

U kunt er bij de benadering van een kind voor kiezen dit stimuleren te intensiveren en het kind extra te stimuleren.

23. Ik-boodschappen

Bij het zenden van ik-boodschappen gaat het erom dat u niet iedere keer met 'jij' begint als u het kind aanspreekt in de zin van: "Dat heb jij natuurlijk weer gedaan?" en: "Wat ben jij lastig.", maar steeds begint met 'ik'. Dat gebeurt dan in de vorm van: „Ik wil nu doorgaan.“, Ik wil dat je nu stil bent.“ Door steeds met 'ik' te beginnen veroordeelt u minder het kind, maar geeft u wel duidelijk aan wat u zelf wilt dat er gaat gebeuren.

24. Op laten halen

Soms is er bij kinderen sprake van een gedragsstoornis. De situatie is dan onhoudbaar omdat u belemmerd wordt in uw onderwijs aan de andere kinderen of omdat andere kinderen dan belemmerd/bedreigd worden. Het is belangrijk dat u zich realiseert dat u vooraf grenzen aan kunt geven en tenslotte de mogelijkheid hebt om de ouders te bellen om het kind op te halen.

25. Negeren

Belonen kunt u ook koppelen aan negeren. Negeren is het niet reageren op ongewenst gedrag. Dat is meestal niet voor 100% mogelijk. Bekijk in hoeverre u dat wilt gaan doen.

Stel voor u zelf een criterium vast, bijvoorbeeld dat u alleen ingrijpt als de groepsgenoten er last van hebben.

26. Rijmpjes

Voor jongen kinderen is het onthouden van gewenst gedrag makkelijker als daarbij een rijmpje wordt gebruikt. Voorbeelden daarvan zijn:
-Probeer te zeggen wat je voelt, dan begrijpen we wat je bedoelt.

-Nu laat ik merken, hoe stil ik wel kan werken.

-Probeer te luisteren naar elkaar, dan ontdek je veel echt waar.

Bekijk ook de klassenregels-rijmpjes bij bijlage 137.

27. Verbaliseren

Verbaliseren is het onder woorden brengen van wat een kind gedaan heeft, in welke situatie het was, hoe het zich voelde, hoe het reageerde, etc. Veel kinderen met gedragsproblemen hebben ook een tekort op het gebied van de verbale uitingsmogelijkheden. Ze hebben te weinig taal om hun gevoelens onder woorden te brengen. Dat betekent dat u hen die taal moet leren. Dat kan op twee manieren.

-zie begeleidingshulp 228 met woordpakketten voor twee jaar groep 1 en 2

-het verbaliseren tijdens en na sociaal-emotionele situaties

Bij dat laatste gaat het erom dat u het kind taal leert binnen concrete situaties. U vertelt dan wat u zag. Het kind hoort dan hoe het heet wat er gebeurde. U probeert ook voor het kind onder woorden te brengen wat het voelde. Op die manier leert het kind taal. Dat kan voor de verdere begeleiding van gedragsproblemen zeer belangrijk zijn omdat u erg beperkt bent in uw opvoeding als u niet met het kind kunt praten.

28. story-telling

Voor jonge kinderen is het ook erg geschikt om verhalen te gebruiken. Een voorbeeld van zo'n verhaal is het onderstaande:

Annet, Els Peter en Paul mogen aan de werktafel werken. Ze hebben gekozen voor het werken met plakfiguren. Het leuke van het werken met plakfiguren is dat het gauw mooi lijkt. De plakfiguren hebben van die mooie kleuren en je hoeft ze alleen maar mooi op te plakken. Ze hebben alle vier een blauw vel papier en een kwastje en plaksel. Els weet het wel. Ze wil een lucht maken met allemaal sterren van plakfiguren. Peter zal proberen vuurwerk te maken met de plakfiguren. Els heeft al een paar gele driehoeken opgeplakt. Met die driehoeken wil ze sterren maken. Als ze een volgende driehoek wil plakken, is het bakje met de driehoeken weg. Annet heeft het bakje gepakt,

want die wil ook driehoeken gebruiken. „Dat mag niet, Annet, het bakje met die gele driehoeken is van mij.” „Dat is helemaal niet waar,” zegt Annet. De bakjes zijn van ons allemaal.” „Niet waar,” zegt Els. „Ik heb ze nodig”, En snel pakt Els het bakje met de plakfiguren van Annet af. „Geef terug,” zegt Annet. „Ik mag er ook wel een paar.”

Nu hebben de beide kinderen het bakje vast en trekken er flink aan. Eindelijk heeft Els het bakje weer. Nu is Annet erg boos op Els. Ze pakt een ander bakje, het bakje met de ronde figuren en gooit het bakje op het hoofd van Els. Het lijkt wel een rode regen en Els zit helemaal onder de rode plakfiguren. De andere kinderen aan de tafel lachen erom. Els vindt het niet leuk. Ze heeft zelfs rondjes aan haar lippen en in haar haren zitten. Ze begint hard te huilen. De juf hoort het en komt eraan.

„Wat is dat toch”, zegt ze. Els huilt nog en Annet is boos. Ze wil niets zeggen. De andere kinderen aan de tafel vertellen de juf wat er gebeurd is. „Was dat nou nodig?”, vraagt de juf.

Aan de hand van dit soort verhalen kunt u de kinderen:

- laten reageren op de situatie
- oplossingen laten bedenken m.b.t. over hoe het beter zou kunnen
- naar hun eigen gedrag te laten kijken (hebben/ doen jullie ook wel eens?)

29. Basisgedrag

In het kader van de diagnose hebt u geformuleerd wat een kind wel kan (basisgedrag) en is vastgesteld wat er verder nog ontwikkeld kan worden. In het voorafgaande hebt u door het formuleren van hulpvragen en het kiezen van doelgedrag of oefengedrag aangegeven waar u met het kind aan wilt gaan werken. Voor de gedragsbegeleiding is het zicht hebben op het basisgedrag van belang vanwege de volgende redenen:

- als u weet wat kinderen wel kunnen dan kunt u bekijken of u dat gewenste beheerste gedrag wat uit kunt breiden of aan kunt vullen.
- u kunt dan naar het kind toe ook duidelijk positieve aandacht aan dat gewenste gedrag besteden.

30. Zelfsturing

Impulsiviteit bij kinderen kan men tegenkomen in de vorm van het niet aan de regels kunnen houden, driftigheid en impulsief gedrag bij spelen en werken. Voor het verminderen van impulsiviteit bij het zich niet houden aan de regels kunt u bijlage 137 hanteren en bij drift kunt u gebruik maken van bijlage 209-221 en bijlage 231, 232, 234, 235.

Impulsiviteit bij het omgaan met anderen kunt u verminderen door:

- directe begeleiding te bieden. Dat wil zeggen dat u een bepaalde activiteit kiest om het kind de komende tijd te helpen zichzelf te beheersen.

Daarbij blijft u steeds vijf minuten bij het kind zitten en zegt u tegen het kind wat het moet doen. U bekijkt of er momenten zijn om het kind:

- te remmen
- na te laten denken wat het moet gaan doen

Concreet zegt u ook bij het remmen: rustig blijven en bij het na laten denken zegt u ook dingen als: „Eerst nadenken en dan wat doen, of: Eerst kijken en dan pas wat doen.” Bij het nadenken zegt u ook waar het kind over na moet denken en bij het kijken zegt u ook waar het kind naar moet kijken.

Probeer door zo'n begeleiding het kind te leren zichzelf te sturen.

**begeleidings-
hulpnr. 4.2.4 spel bij gedragsproblemen**

Vooropmerkingen

Voor de begeleiding van kinderen met sociaal-emotionele problemen moeten werkwijzen gekozen worden die bij de aard van het kind horen. Dat is in de eerste plaats het spel omdat kindzijn en spelend in de wereld staan onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. In het nu volgende gaat het om het beeldende spel als medium voor de begeleiding van kinderen met problemen op het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het gaat hier om de begeleiding die uitgevoerd wordt door een leerkracht/interne begeleider/ambulante begeleider in het gewone en speciale basisonderwijs.

Speciale spelbegeleiding en speltherapie

Wel te onderscheiden, maar in de praktijk niet steeds te scheiden, is het onderscheid tussen spelbegeleiding en speltherapie. Bij (speciale) spelbegeleiding gaat het om de gerichte en ondersteunende begeleiding van kinderen met problemen of stagnaties op het gebied van het spelgedrag. Bij de speltherapie gaat het om de gerichte en ondersteunende begeleiding van kinderen met problemen op het gebied van de sociaal-emotionele ontwikkeling, waarbij het spel het middel is om het functioneren van het kind te verbeteren. Het onderscheid is gelegen in het gegeven dat bij de spelbegeleiding het spel het doel is en bij de speltherapie is het spel het therapeutische middel. Speltherapie is een vorm van psychotherapie. Omdat speltherapie een specialisme is waarvoor een overeenkomstige opleiding nodig is en dit artikel zich vooral richt op de hulpverlening door leerkrachten, spreken we over speciale spelbegeleiding bij kinderen met sociaal-emotionele problemen. Met de aanduiding spelbegeleiding wordt ook aangegeven dat er vaak een combinatie is van spelbegeleiding en speltherapie.

Zie voor de gewone spelbegeleiding begeleidingshulpnr. 2.3.1 (bijlage 154).

Spel als middel

Bij deze begeleidingshulp gaat het om het spel als middel om sociaal-emotionele problemen aan te pakken. Bij begeleidingsnr. 2.3.1 gaat het om het spel als spel.

Uitvoering

Zie het handelingsplan op bijlage 223.

U vult eerst de naam van het kind in, wanneer het is ingevuld, wie het ingevuld heeft en wie het handelingsplan gaat uitvoeren.

Daarna geeft u de *spelinhoud* weer. Hierbij gaat het om de vraag wat er gespeeld gaat worden, bijv.:

-het spel aan de watertafel met de gangbare

watertafelmaterialen

-het naar bed brengen van een pop in de poppenhoek

-het spelen van het onderwerp *de dierentuin* aan de bouwtafel.

Daarbij geeft u ook aan of het een historische of niet-historische inhoud is. Een onderwerpkeuze of spelinhoud is historisch als het te maken heeft met iets dat een kind meegemaakt heeft, nu meemaakt en/of mee zal gaan maken.

Daarbij kan het gaan om dingen als een ziekenhuisbezoek, een verhuizing, verdwaald zijn of een dramatische gebeurtenis.

U kunt d.m.v. het spel het kind voorbereiden op iets dat nog moet gaan gebeuren zoals een van de ouders die naar het ziekenhuis moet of een vriendinnetje dat gaat verhuizen.

Het kan zijn dat de gedragsproblemen, en dus ook de spelbegeleiding, niets te maken hebben met iets historisch, maar te maken hebben met een ik-trek die het kind altijd al gehad heeft. U kunt spel gebruiken bij kinderen die altijd al onzeker of onrustig zijn geweest zonder dat dat te maken heeft met feiten.

Noteer in het handelingsplanblad de spelinhoud. Daaronder noteert u een of meer hulpvragen. Het gaat dan om sociaal-emotionele doelstellingen, zoals:

-help me rustiger en beheerster met anderen om te gaan

-maak me bewust van hoe ik me gedraag

-maak me bewust van wat ik wel kan

-leer me om het begrip eerlijkheid juist te hanteren

-leg me uit waarom anderen zo'n moeite met me hebben

-help me om de ervaring van het bijna verdrinken van een broertje te verwerken.

Geef vervolgens aan welke technieken u gebruikt om aan die doelstelling te werken. Doe dat door een of meer technieken te onderstrepen. Het gaat dan om vijf typen technieken. Die typen overlappen elkaar wel enigszins, maar door ze te onderscheiden hebt u wel een checklijst om keuzes te kunnen maken. Het zijn de volgende typen technieken:

A. Algemene technieken

B. Technieken met een cognitief accent

C. Technieken met een emotioneel accent

D. Technieken met een vaardigheidsaccent

E. Technieken met een attitudeaccent

De technieken:

A. Algemene technieken

A.1 verbaliseren

U vertelt wat u ziet als het kind aan het spelen is. Op die manier hoort het kind hoe het heet wat het aan het doen is. Daardoor wordt de taalontwikkeling gestimuleerd, maar kan het kind

Handelingsplan (speciale spelbegeleiding voor sociaal-emotionele problemen)

t.b.v.....

ingevuld op:.....ingevuld door:.....

uitgevoerd door:.....

Spelinhoud: (historisch of niet-historisch):

Hulpvragen:

1

2

3

Begeleidingstechnieken

A. Algemene technieken

- A.1 verbaliseren
- A.2 voorbereiden/plannen
- A.3 pedagogische boodschappen
- A.4 meespelen
- A.5 toeschouwer
- A.6 naast het kind spelen
- A.7 vragen stellen
- A.8 afstandelijke benadering
- A.9 empathische benadering
- A.10 vrijheid geven
- A.11 beperken
- A.12 structureren
- A.13 initiatief stimuleren
- A.14 afkeuren
- A.15 confronteren
- A.16 uitlokken

B. Technieken met een cognitief accent

- B.1 bewustmaken van zichzelf
- B.2 bewustmaken van anderen
- B.3 uitleggen over het kind
- B.4 uitleggen over anderen
- B.5 ervaringskennis
- B.6 wendbaarheid

C. Technieken met een emotioneel accent

- C.1 doorleven
- C.2 emotionele begrippen
- C.3 steunen
- C.4 zelfacceptatie
- C.5 plezier/preet hebben

D. Technieken met een vaardigheidsaccent

- D.1 sociale vaardigheden oefenen
- D.2 samenspelen
- D.3 zelfbeheersing
- D.4 assertiviteit
- D.5 flexibiliteit

E. Technieken met een attitudeaccent

- E.1 sociaal-em. denkfouten
- E.2 anderen accepteren
- E.3 positief benaderen
- E.4 constructiviteit
- E.5 sociale positiviteit
- E.6 rolneming
- E.7 ombuigen

Uitvoeringsplan:

Evaluatie op:.....

zich ook beter bewust worden van wat het doet, omdat iemand het een spiegel voorhoudt.

A.2 voorbereiden/plannen

Bespreek met het kind wat u wilt gaan spelen of plan dat samen met het kind.

A.3 pedagogische boodschappen

Het opvoeden tijdens het spelen in de vorm van ingrijpen, uitleggen en vertellen waarom een kind iets wel of niet moet doen en hoe het kind zich dan wel moet gedragen.

A.4 meespelen

U speelt een rol in het spel van het kind.

A.5 toeschouwer

U speelt geen rol in het spel, maar bent de toeschouwer.

A.6 naast het kind spelen

U speelt iets naast het kind in de hoop dat het kind dat ziet en het overneemt of erop reageert.

A.7 vragen stellen

U stelt het kind vragen over wat er gespeeld is, hoe het verder gaat, waarom het iets doet, of het weet waarom een medespeler iets doet, om zo het bewust functioneren te optimaliseren.

A.8 afstandelijke benadering

U begeleidt het kind zakelijk en weinig betrokken om daarmee het kind alle ruimte te geven zichzelf te laten zien en uw invloed te minimaliseren.

A.9 empathische benadering

Hierbij gaat het om het begeleiden vanuit het begrip voor het kind. U zegt steeds dat u begrijpt waarom het kind iets doet.

A.10 vrijheid geven

Hierbij zegt u tegen het kind dat het zelf mag weten wat het wil gaan doen en u gaat zeer ver in het accepteren van het spelgedrag.

A.11 beperken

Een bepaald type gedrag accepteert u niet en verbiedt u.

A.12 structureren

U ordent de sociale werkelijkheid door steeds te vertellen wat er gebeurt en wat er tot nu toe is gebeurd. Het kind krijgt daarmee zicht op het sociale gebeuren.

A.13 initiatief stimuleren

U spoort het kind aan bepaald gedrag te vertonen.

A.14 afkeuren

U keurt gedrag af en wacht af wat het kind met

die afkeuring doet.

A.15 confronteren

U vertelt het kind wat u gezien hebt en u vraagt het kind of het dat ook gezien heeft en wat het daarvan vindt.

A.16 uitlokken

Nu speelt u een rol en lokt bepaald gedrag bij het kind uit, zoals het hanteren van taal in taalgebruikssituaties of het uitvoeren van bepaalde sociale handelingen.

B. Technieken met een cognitief accent

B.1 bewustmaken van zichzelf

U vertelt het kind hoe het zich gedraagt.

B.2 bewustmaken van anderen

U vertelt het kind wat anderen doen.

B.3 uitleggen over het kind

Hierbij legt u het kind uit waarom het zich op een bepaalde manier gedraagt.

B.4 uitleggen over anderen

Het kind krijgt te horen waarom anderen bepaald gedrag vertonen.

B.5 ervaringskennis

Veel kinderen met gedragsproblemen doen wel sociale ervaringen op, maar die ervaringen worden geen ervaringskennis. Daarom is het belangrijk om veel bewustmakingstechnieken te hanteren, maar ook een spelsessie goed na te bespreken. Vraag het kind na afloop te vertellen wat er is gebeurd en vul dat eventueel aan. Kies er steeds één aspect uit om te benadrukken. Kinderen leren op den duur meer van een centraal nabesprekaspect dan van een hele reeks van gebeurtenissen die worden nabesproken.

Kom de volgende keer terug op het speerpunt dat aan het eind van de vorige keer centraal heeft gestaan.

B.6 wendbaarheid

Bekijk op welke wijze de inhoud van de speciale spelbegeleiding op een ander moment in de klas ook aan de orde kan komen. Het is belangrijk dat gedragsproblemen niet alleen via spelbegeleiding worden 'aangepakt', maar dat er een algemeen plan is, waarbij bijvoorbeeld een sociale vaardigheid op andere momenten gewoon in de klas aan de orde kan komen en begeleid kan worden.

C. Technieken met een emotioneel accent

C.1 doorleven

U speelt mee en legt in uw spel veel emoties, zodat er sprake is van doorleefd spel.

C.2 emotionele begrippen

U leert het kind een sociaal-emotioneel begrip en laat het kind dat begrip in het spel beleven. Zie voor een lijst met begrippen bijlage 17-20 van het Handboek Gedrag & gedragsproblemen. Zie ook de begrippen in de bakjesaanpak op bijlage 228 en verder.

C.3 steunen

U vertelt het kind steeds dat het goed is wat het aan het doen is of waarvoor het gekozen heeft.

C.4. zelfacceptatie

U bespreekt steeds korte perioden van spelgedrag, waarbij u het kind laat zien dat het zo mag zijn zoals het is.

C.5 plezier/prent hebben

Nu gaat het erom vooral nadruk te leggen op het plezier tijdens het spelen door enthousiast te doen, uitingen te doen als: Wat leuk hè?, enz.

D. Technieken met een vaardigheidsaccent**D.1 sociale vaardigheden oefenen**

Binnen het spel leren hoe je iets aan iemand moet vragen, hoe je iets aan iemand moet geven, iemand aankijken, wachten op iemand, etc. Zie voor een opsomming van sociale vaardigheden bijlage 205 van deze map.

D.2 samenspelen

Diverse aspecten van het samenspelen worden geoefend zoals afspraken maken, op elkaar reageren, etc. Zie voor een opsomming bijlage 152.

D.3 zelfbeheersing

Het kind aansporen rustig te blijven, rustig te handelen, even te denken en dan pas te doen, etc.

D.4 assertiviteit

Het kind leren voor zichzelf op te komen: „Toe maar zeg maar wat jij wilt dat er gebeurt!”

D.5 flexibiliteit

Het kind steeds laten zien dat dingen op verschillende manieren kunnen.

E. Technieken met een attitudeaccent**E.1 sociaal-emotionele denkfouten**

Sociaal emotionele denkfouten zijn bijvoorbeeld:
-Als spullen niet van jou zijn, hoeft je er ook niet netjes mee om te gaan
-Als je iemand niet aardig vindt, mag je hem plagen.

Vanuit deze attitudekenmerken kunnen allerlei sociale problemen ontstaan. In het spel kunt u een denkfout centraal stellen en het kind daar bewust van maken en alternatief gedrag aanleren.

E.2 anderen accepteren

Benadrukken dat wat een ander kind doet ook kan en mag en het gedrag van dat kind uitleggen.

E.3 positief benaderen

De nadruk leggen op aandacht geven aan het gewenste gedrag dat het kind vertoont.

E.4 constructiviteit

Als een kind geneigd is dingen kapot te maken, dan wordt er in het spel aandacht besteed aan het tegenovergestelde, namelijk het feit dat iets maken leuker is.

E.5 sociale positiviteit

Leer het kind positief te reageren op anderen en niet steeds anderen af te keuren. Doe die sociaal positieve houding voor en laat het kind dat nadoen.

E.6 rolneming

Hierbij gaat het om het inleven in anderen. Hoe zou die ander zich nu voelen. Breng dat steeds voor het kind onder woorden, zodat het kind dat langzamerhand kan leren en op den duur zelf een andere belevingsplaats in kan nemen.

E.7 ombuigen

Het ombuigen van negatief geaard spel naar een positieve en constructieve situatie. Bij E.4 gaat het vooral om het omgaan met materialen en hier gaat het om het ombuigen van het spelthema.

Onderaan het handelingsplanblad moet het uitvoeringsplan beschreven worden, nl. hoe, wanneer en waar de begeleiding wordt uitgevoerd en een omschrijving van de manier waarop de technieken tijdens de spelvorm worden gehanteerd. Ook de voortzetting van de aanpak in de klas/groep kan hier worden aangegeven.

Helemaal onderaan moet de evaluatiedatum worden aangegeven.

Een spelbegeleidingssessie

Een speciale spelbegeleidingssessie bestaat uit drie fasen:

-introductie: u vertelt het kind wat er gespeeld gaat worden en waar het vooral omgaat, wat het kind gaat leren of wat het kind gaat oefenen.

-hoofddoelstelling: nu voert u de spelbegeleiding uit, met behulp van een of meer van de beschreven 39 technieken. Dit deel mag ruim 20 minuten duren

-afsluiting: u houdt een nagesprek

In zijn totaliteit duurt zo'n sessie ongeveer een half uur.

Transferzorg

Spelbegeleiding kan niet de enige begeleidingsvorm voor kinderen met gedragsproblemen zijn. Het is belangrijk dat de speciale spelbegeleiding van kinderen met gedragsproblemen deel uitmaakt van een handelingsplan, waarin ook is uitgewerkt wat er binnen de context van de alledaagse activiteiten aan speciale gedragsbegeleiding nodig is. Er moet in elk geval in het handelingsplan zijn opgenomen hoe de begeleiding binnen de spelvorm wordt voortgezet tijdens de begeleiding in de groep.

Indicaties en contra-indicaties

Speciale spelbegeleiding bij kinderen met gedragsproblemen is aan te bevelen als:
-het gaat om jonge kinderen met gedragsproblemen
-het gaat om kinderen met taal/spraakproblemen.
Speciale spelbegeleiding bij kinderen met gedragsproblemen is **niet** aan te bevelen bij:

-zeer geremde kinderen
-kinderen met een zeer zwakke spelkwaliteit. Deze kinderen hebben eerst 'gewone' spelbegeleiding nodig, zoals beschreven is in: *Spel werkt* (Koning, 1996; 41-51)
Zie voor een opsomming van de mogelijkheden van spelbegeleiding bij allerlei typen kinderen Helendoorn (1991).

Een voorbeeld

Hiernaast is een voorbeeld te zien van een ingevuld handelingsplan.

Het handelingsplan is samengesteld voor een kind met o.a. de volgende kenmerken:

het basisgedrag:

- kind heeft een goede motoriek
- kind houdt van dieren, m.n. honden
- kiest uit zichzelf voor wereldspelmateriaal.

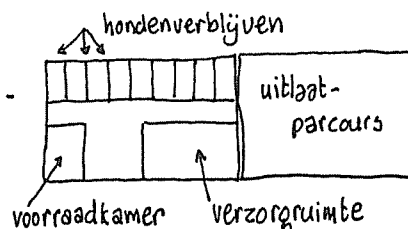
bijlage 223

Handelingsplan (speciale spelbegeleiding voor sociaal-emotionele problemen)

t.b.v. Flip de Boer
ingevuld op: 10 januari '97 ingevuld door: Anita
uitgevoerd door: Anita

Spelinhoud: (historisch of niet-historisch):

- ☐ niet historisch
- ☒ spelen aan de bouwtafel met wereldspelmateriaal het thema/schema: de hondenkennel.

Hulpvragen:

- 1 Help me een (positief-reëel) zelfbeeld te ontwikkelen
- 2 Leer me hoe ik aangepast sociale initiatieven kan beginnen
- 3 Verbeter mijn sociaal-emotionele taalimpressie en expressie.

Begeleidingstechnieken

A. Algemene technieken

- ☒ A.1 verbaliseren
- A.2 voorbereiden/plannen
- A.3 pedagogische boodschappen
- A.4 meespelen
- A.5 toeschouwer
- A.6 naast het kind spelen
- ☒ A.7 vragen stellen over eigen gedrag
- A.8 afstandelijke benadering
- A.9 empathische benadering
- A.10 vrijheid geven
- A.11 beperken
- A.12 structureren
- A.13 initiatief stimuleren
- A.14 afkeuren
- A.15 confronteren
- A.16 uitlokken

B. Technieken met een cognitief accent

- ☒ B.1 bewustmaken van zichzelf
- ☒ B.2 bewustmaken van anderen
- ☒ B.3 uitleggen over het kind
- ☒ B.4 uitleggen over anderen
- B.5 ervaringskennis
- B.6 wendbaarheid
- ☒ B.7 klasgenoot wijzen op leuke speelvormingen met Flip.
- C. Technieken met een emotioneel accent
- C.1 doorleven
- ☒ C.2 emotionele begrippen
- C.3 steunen
- C.4 zelfacceptatie
- C.5 plezier/preet hebben

D. Technieken met een vaardigheidsaccent

- ☒ D.1 sociale vaardigheden oefenen
- ☒ D.2 samenspelen
- ☒ D.3 zelfbeheersing
- ☒ D.4 assertiviteit
- ☒ D.5 flexibiliteit: vooral ruimte leren geven aan anderen

E. Technieken met een attitudeaccent

- E.1 sociaal-em. denkfouten
- ☒ E.2 anderen accepteren
- E.3 positief benaderen
- E.4 constructiviteit
- E.5 sociale positiviteit
- E.6 rolneming
- E.7 ombuigen

Uitvoeringsplan:

- ☐ frequentie: 2 x per week
- ☐ in de klas door eigen leerkracht
- ☐ schema-opbouw (=plattegrond van de kennel) en thema-behandeling volgens de aanpak van de speciale spelbegeleiding.
- ☐ om en om; alleen en samen met een ander kind erbij. (alle groepsgenoten een keer als medespeler)
- ☐ inhoudelijke deelthema's: voeren, verzorgen, dier ziek, karakter verschillen tussen de dieren: lievelingshond, agressieve hond, bang hond, ook: uitlaten, etc.

Evaluatie op: 14 maart 1997

Leerlingvolg- en hulpsysteem voor groep 1, 2 (3) en sbo- NIEUW

het ontwikkelgedrag:

- kind vertoont a-specifiek agressiegedrag
- ik-trek: van cognitief escapisme, van onrustig gedrag, 100% egocentrisch
- ik-zelfbeeld: diffuus zelfbeeld
- ik-socialiteit: beheerst eigenlijk geen enkele sociale vaardigheid naar groepsgenoten
- ik-emoties: kent alleen de emoties leuk en niet-leuk
- ik-verbaliteit: kan zich verbaal alleen uiten in het zakelijke domein (kan wel schelden en onfatsoenlijke taal hanteren)
- school: klasgenoten zijn bang voor het kind, niet echt geaccepteerd, slechte naam
- thuis: ouders zien het probleem wel, moeder accepteert dat hij haar slaat, Tom is altijd al zo geweest, ouders proberen ermee te leven.

Het bovenstaande is een deel van de diagnostische informatie, die verzameld is aan de hand van de schijf van zeven. Er is veel meer over het kind bekend, maar het voorafgaande biedt voldoende mogelijkheden een handelingsplan te maken, waarbij spel gehanteerd wordt als middel in het kader van de speciale gedragsbegeleiding.

Speelplaatskeuze

Op grond van ervaringen kunnen we voorstellen doen t.a.v. de koppeling tussen bepaalde speelplaatsen en bepaalde orthobebelden. Zie het voorbeeld t.a.v. de speelplaatsen waarin kinderen met bepaalde typen gedragsproblemen begeleid kunnen worden.

Literatuur

- Eenhoorn-van Burgeler, A.H., Het kinderspel in de orthopedagogische hulpverlening. Sassenheim, Haren, 1986.
- Hellendoorn, J. en anderen, Speciaal spel voor speciale kinderen. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1991.
- Hellendoorn, J., Therapie, kind en spel. Van Loghum Slaterus, Leiden, 1998.
- Koning, Luc, Speciale spelbegeleiding, of hoe leer je kinderen spelen, in: Poel, Lissette van der, (red.) Spel werkt, HvU Press, Utrecht 1996.
- Koning, Luc, Gedrag & gedragsproblemen, Pravoo, Lekkerkerk, 1996.

Vooropmerkingen

ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) wordt in het Nederlands ook wel; aandachtstekortstoornis met hyperactiviteit genoemd.

De basisproblematiek van het kind met ADHD is het gebrek aan zelfsturing. Dat betekent dat ze sterk reageren op hun eigen wisselende stemmen en dingen die ze om hen heen zien. Tengevolge van dat gebrek aan zelfsturing/interne remmingsmogelijkheden zijn er drie verschijningsvormen, nl.:

- werkhoudingsproblemen
- overbeweeglijkheid
- sociaal-emotionele problemen

Uitvoering

Onderstaand worden enkele begeleidingsmogelijkheden gegeven:

- Zie voor de werkhoudingsproblemen bijlage 173-199
- Voor overbeweeglijkheid: probeer de behoefte aan beweeglijkheid te reguleren. Dat wil zeggen dat u het kind de gelegenheid geeft op bepaalde momenten te bewegen en op andere momenten het kind aanspoort om zich in toom te houden. Een belangrijk hulpmiddel is het dagritmepakket, (uitgave Penta) Binnen dit systeem hangen er platen aan de muur met daarop de onderwijsactiviteiten. De rustige activiteiten zijn in geel weergegeven en rood is het bewegen. Een goed dagritme voor kinderen is een goede afwisseling van rood en geel. Bij de gele wandplaten wijst u het kind op de rode kaart die hierna komt en wanneer het kind weer mag bewegen. Een uiterste vorm van reguleren is dat u het kind zelf leert om als het zich onrustig voelt dat het dan mag gaan bewegen. Bedenk een bewegingsactiviteit zoals het even naar een collega-klas lopen, even naar de conciërge gaan, even wat in het speellokaal doen.
- Bij sociaal-emotionele problemen: voer een diagnose uit met behulp van diagnosehulp 4 op bijlage 81 en voer aansluitende begeleiding uit.
- Wijs de ouders op de mogelijkheid van medicijnen.
- Oefen het gewenste gedrag. Zie bijlage 211.
- Herhaal opdrachten tijdens het werken.
- Hanteer de verbale zelfinstructie-methode van bijlage 179.
- Wees zoveel mogelijk consequent en hanteer duidelijke regels.
- Maak het kind iedere dag bewust van iets dat goed ging.
- Maak eventueel gebruik van de Pravoo-update ADHD, een boekje van 12 pagina's over kinderen met ADHD.

Vooropmerkingen

De bakjesaanpak is een klassikale, laagdrempelige systematische vorm van begeleiden van de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Het systeem is geïntroduceerd in het Handboek voor Gedrag & gedragsproblemen. De bakjesaanpak komt erop neer dat iedere leerkracht van groep 1 t/m groep 8 op haar of zijn bureau een klein kaartenbakje heeft staan met daarin 40 kaartjes, voor iedere week van het schooljaar een kaartje. Op zo'n kaartje staat het wekelijkse onderwerp. Dat kan zijn:

- een woord, bijvoorbeeld: medelijden
- een vaardigheid, bijvoorbeeld: iets geven aan iemand
- een waarde of norm, bijvoorbeeld: eerlijkheid
- een attitude/mentaliteit/denkfout van kinderen, bijvoorbeeld: als spullen niet van jou zijn hoef je er ook niet netjes mee om te gaan.

In het Handboek voor Gedrag & gedragsproblemen zijn lijsten opgenomen waarmee men de bakjesaanpak op kan zetten. Právo heeft er bewust voor gekozen om niet voor alle groepen kant- en klare bakjes uit te geven omdat de mening van wat belangrijk is per school kan verschillen. Wilt u een bakjesaanpak voor de gehele school dan is het aan te bevelen te werk te gaan volgens de opzet van het Handboek voor Gedrag & gedragsproblemen. Op verzoek is er in deze map wel een uitgewerkte bakjesaanpak voor groep 1 en 2 opgenomen. Dat is maar een voorbeeld dat u zo uit kunt gaan voeren, maar u kunt ook aanpassingen uitvoeren met behulp van de inhoud van het Handboek voor Gedrag & gedragsproblemen.

Uitvoering

Op bijlage 229 en 230 staan twee series inhouden voor de bakjesaanpak. Het gaat in totaal om 80 onderwerpen. Neem een kaartenbakje (Hema ± fl. 7,50 met kaartjes van 10 bij 7 cm.

Noteer op de 80 kaartjes (voor twee jaar) de 80 onderwerpen. Bij de opbouw van bijlage 229 en 230 is een afwisseling te zien tussen negatief en positief geaarde onderwerpen en neutrale onderwerpen. U kunt de volgorde veranderen Nummer wel de kaartjes zodat u wel voor een volgorde kiest. Als u echter aan het begin van het jaar merkt dat vriendschap een grote rol speelt dan kunt u dat kaartje naar voren halen en eerder uitvoeren. Dat betekent dat de bakjesaanpak een flexibel systeem is. De twee series op bijlage 229 en 230 zijn opgebouwd in drie delen. Een inleidend deel waarvan het handig is om dat aan het begin van het schooljaar aan de orde te stellen, nl.: wie zijn we, de naam noemen, plagen en pesten, omgaan met materialen op school, niet bemoeien met elkaar/niet iets zeggen van wat iemand doet. Daarna komt er een groot aantal on-

derwerpen. Op het laatste kaartje is aangegeven dat het jaar nabesproken wordt.

De basiswerkwijze

-a. introductie

U introduceert een onderwerp door een van de onderstaande werkvormen toe te passen:

- een verhaal te vertellen
- een verhaal voor te lezen
- een gedichtje voor te dragen
- u vertelt iets dat u in de groep hebt gezien
- u vertelt iets dat uzelf hebt meegemaakt
- u vertelt iets dat anderen hebben meegemaakt
- u begint met een poppenkastverhaal
- u begint met een handpoppenverhaal
- u begint met een videoband
- u begint met een liedje
- u begint met een bijbelverhaal
- u begint met een sprookje
- u begint met een tekening, prent of cartoon
- u begint met een mopje.

Als het gaat om een sociale vaardigheid gaat u als volgt te werk:

-De leerkracht introduceert een vaardigheid door hem aan de orde te stellen en te vertellen hoe deze geoefend gaat worden.

Daarna vraagt u of vertelt u wanneer men die vaardigheid kan gebruiken.

Tenslotte wordt de vaardigheid door enkele kinderen concreet geoefend en die oefeningen worden nabesproken.

-b. reageren

U laat de kinderen erop reageren: hebben ze dat ook wel eens meegemaakt, wanneer was dat dan en hoe voelden ze zich toen?

c. anderen

U vraagt of kinderen andere mensen kennen die dat wel eens hebben meegemaakt en in welke situaties was dat dan?

d. body-language

U laat eventueel een gezicht trekken dat bij het begrip hoort

-e. iedere dag even

U komt in de rest van de week op dat begrip terug. Zijn er concrete situaties in de klas of buiten de klas die met dat begrip te maken hebben, dan koppelt u het begrip aan die concrete ervaring. Op die manier wordt het begrip een ervaringsbegrip.

Bij vaardigheden gaat u als volgt te werk:

-De volgende dag wordt gevraagd wat er de vorige dag is geoefend en andere kinderen krijgen dan een beurt. Dat oefenen de volgende dag is heel belangrijk voor het uiteindelijke leereffect. Het oefenen hoeft dan maar vijf minuten te duren.

Iedere dag even

Bij de bakjesaanpak wordt er vanuit gegaan dat het beter is iedere dag even aandacht aan het onderwerp te besteden dan zo nu en dan een lange sessie van een uur. De aanpak is dan dat u

Bakjesaanpak, serie 1

Inleidende thema's

- wie zijn we (+) *Steekwoorden*: Hierbij gaat het om de hernieuwde kennismaking na de vakantie, hoe heten we ook al weer, wat is er in de vakantie gebeurd?
- de naam noemen (+) *Steekwoorden*: hoe spreek je iemand aan waar je wat van/mee wilt, niet hee, of joh, maar eerst de voornaam noemen van dat kind. Oefen dat aanspreken van elkaar ook de gehele week.
- plagen en pesten (-) *Steekwoorden*: maak de kinderen duidelijk dat er verschil is tussen een keer plagen, maar als je een kind steeds plaagt het dan pesten wordt, praat over het beeld dat de kinderen hebben en maak het tot een controle onderwerp dat u de gehele week bespreekt en evalueert. U kunt ook gebruik maken van de bestaande pakketten die daarvoor zijn. Zie de gids Sociaal emotionele ontwikkeling van het S.L.O. met een opsomming van de bestaande materialen.
- omgaan met materialen op school (+/-) *Steekwoorden*: netjes omgaan met de spullen van school.
- niet bemoeien met elkaar/niet iets zeggen van wat iemand doet (-) *Steekwoorden*: niet steeds reageren op wat anderen zeggen en doen, weten dat je niet overal op hoeft te reageren.

De basisserie

- groeten (+/-) *Steekwoorden*: groeten als je komt, groeten als je weggaat. Niet zo maar weggaan. Ook het groeten oefenen die week.
- vriend (+) *Steekwoorden*: ervaring met vriendschappen, hoe begin je de vriendschap?
- bang en zeggen waarvoor je bang bent (-) *Steekwoorden*: bang kijken, niet iemand uitlachen die bang is, iemand helpen die bang is.
- winnen (+) *Steekwoorden*: trots zijn, tegen je verlies kunnen, het is maar een spelletje.
- ruzie (-) *Steekwoorden*: ruzie maken, weer goed maken.
- blij zijn en zeggen waarom je blij bent (+).
- boos zijn en zeggen waarom je boos bent (-).
- dankjewel zeggen (+) *Steekwoorden*: allerlei situaties concreet oefenen
- verdriet (-) *Steekwoorden*: waarover kun je verdriet hebben, wat kun je doen als iemand verdriet heeft, troosten, ook het troosten concreet laten doen.
- zeggen dat iemand iets goeds heeft gedaan/pluimpje geven *Steekwoorden*: op allerlei manieren doen en oefenen die week.
- dromen (+/-) *Steekwoorden*: leuke en nare dromen, tekenen over dromen.
- iemand een hand geven(en aankijken) (+) *Steekwoorden*: oefenen en er iets bij zeggen, je naam, of goedemorgen, of dankjewel.
- iemand vragen of zij/hij mee wil spelen (+) *Steekwoorden*: alle kinderen die week een keer laten doen.
- pijn (-) *Steekwoorden*: pijnervaringen.
- luisteren naar wat iemand zegt(-/+) *Steekwoorden*: luisterhouding, iemand aankijken (als dat gewoon is binnen de cultuur waarin het kind opgroeit).

- houden van (+) *Steekwoorden*: wie houdt er van jou/ van wie houd jij?
- dit kan ik allemaal (+) *Steekwoorden*: zelfbeeld, bijhouden van een dit-kan-ik-al-boekje.
- vragen of jij mee mag spelen (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.
- iemand om hulp vragen (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.
- iemand vragen ergens mee op te houden (-) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.
- zeggen: dat wil ik niet (+/-) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week, voor je zelf opkomen, stoppen als iemand aangeeft dat zij/hij dat niet wil
- gehoorzamen (+/-) *Steekwoorden*: naar wie moet je luisteren, als je niet luistert wat dan?
- vragen of je met het speelgoed mag spelen/materiaal mag gebruiken (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.
- iemand uit laten praten (+/-) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week, ook de regel: er is er maar één die praat zodat het beter gaat.
- dat mag niet en dat mag wel (+/-) *Steekwoorden*: ervaringen bespreken en waarom mag iets dan niet of wel?
- iets vragen (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.
- op je beurt wachten (+/-) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.
- afscheid nemen (+/-) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.
- zeggen dat je iets niet leuk vindt (-) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.
- gelukkig (+) *Steekwoorden*: wanneer voel je je gelukkig? wat moet je doen als je niet gelukkig bent?
- verleggen (-) *Steekwoorden*: ervaringen en waarom verleggen?
- bedanken voor de hulp (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.
- wat kan ik zelf (+) *Steekwoorden*: wat kan ik zonder hulp, zelfstandigheid, zelfredzaamheid.
- zeggen dat je niet wilt dat iemand je aanraakt (-).
- durven (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.

Afsluitend onderwerp

- wat is er dit jaar allemaal gebeurd? (+/-) *Steekwoorden*: nabespreken van de sociaal-emotionele dingen van het afgelopen jaar.

Bakjesaanpak, serie 2

Inleidende thema's

- wie zijn we (+) *Steekwoorden*: Hierbij gaat het om de hernieuwde kennismaking na de vakantie, hoe heten we ook al weer, wat is er in de vakantie gebeurd?
- de naam noemen (+) *Steekwoorden*: hoe spreek je iemand aan waar je wat van/mee wilt, niet hee, of joh, maar eerst de voornaam noemen van dat kind. Oefen dat aanspreken van elkaar ook de gehele week.
- plagen en pesten (-) *Steekwoorden*: maak de kinderen duidelijk dat er verschil is tussen een keer plagen, maar als je een kind steeds plaagt het dan pesten wordt, praat over het beeld dat de kinderen hebben en maak het tot een controle onderwerp dat u de gehele week bespreekt en evalueert. U kunt ook gebruik maken van de bestaande pakketten die daarvoor zijn. Zie de gids Sociaal emotionele ontwikkeling van het S.L.O. met een opsomming van de bestaande materialen.
- omgaan met materialen op school (+/-) *Steekwoorden*: netjes omgaan met de spullen van school
- niet bemoeien met elkaar/niet iets zeggen van wat iemand doet (-) *Steekwoorden*: niet steeds reageren op wat anderen zeggen en doen, weten dat je niet overal op hoeft te reageren

De basisserie

- om de beurt (+/-) *Steekwoorden*: concreet oefen die week.
- hulp bieden (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen die week.
- wat doe je als iemand je slaat (-) *Steekwoorden*: ervaringen bespreken en concreet afspreken dat je niet terugslaat, maar het bij de leerkracht meldt, die dan ook ingrijpt en het kind verwijdt.
- grappig (+) *Steekwoorden*: waar lachen kinderen om, kennen ze al mopjes?
- jokken en liegen (-) *Steekwoorden*: ervaringen bespreken, eerlijkheid.
- trots (+) *Steekwoorden*: waar ben ik nu trots op/over.
- uitlechten (-) *Steekwoorden*: ervaringen bespreken, aangeven dat u uitlechten niet accepteert.
- flink zijn (+) *Steekwoorden*: ervaringen.
- klikken (-) *Steekwoorden*: ervaringen afspreken dat u deze week niet op de klikker reageert. Spreek af dat kinderen alleen over plagen/pesten mogen klikken.
- eerlijkheid (+) *Steekwoorden*: ervaringen.
- spannend (+/-) *Steekwoorden*: wat vinden kinderen spannend.
- tevredenheid (+) *Steekwoorden*: ervaringen
- ik weet veel van iemand anders in mijn groep (+)
- ongelukkig (-) *Steekwoorden*: een kind stelt vragen aan een ander kind en vertelt dan over dat andere kind. Wat vindt zij/hij leuk, lekker, moeilijk, etc.
- rustig lopen (+/-) *Steekwoorden*: concreet oefenen.
- iemand troosten (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen.
- overleggen (+/-) *Steekwoorden*: je mag met ie-

mand anders in de poppenhoek en hoe bepaal je dan wat je gaat doen? Probeer dit soort eenvoudig overleggen en eruit komen aan de orde te stellen.

- iets geven (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen.
- cadeau aannemen (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen.
- fouten maken (-) *Steekwoorden*: toegeven, fouten maken mag.
- zeggen waarom je boos bent +/-) *Steekwoorden*: hoe zeg je dat op een nette manier?
- weer goed maken (+/-) *Steekwoorden*: concreet oefenen.
- iets leuks zeggen over wat iemand deed (+) *Steekwoorden*: concreet oefenen.
- zo kan het ook (+/-) *Steekwoorden*: deze week laten zien dat dingen op verschillende manieren kunnen. Jonge kinderen denken vaak dat alleen hun manier de juiste is. Laat die week steeds zien dat dingen op een verschillende manier kunnen.
- delen (+/-) *Steekwoorden*: materialen delen met elkaar, speelmateriaal (blokken), werkmateriaal (potloden), iets te eten, etc.
- iedereen is anders (+) *Steekwoorden*: een moeilijk maar essentieel onderwerp om kinderen te laten zien dat iedereen anders mag zijn.
- helpen met opruimen ook al heb je ergens niet gespeeld (+/-) *Steekwoorden*: concreet oefenen, elkaar helpen, jij vindt het ook prettig om geholpen te worden.
- samenspelen met het accent op: om de beurt je zin krijgen (+/-) *Steekwoorden*: concreet oefenen
- ik ben niet de baas over een ander kind (-) *Steekwoorden*: de baas spelen, de juf/meester is de baas.
- trots (-) *Steekwoorden*: waar ben je trots op, trots kijken, etc.
- wat doe je als je iemand niet zo aardig vindt (-) *Steekwoorden*: je hoeft niet iedereen aardig te vinden, als je iemand niet aardig vindt laat je zo iemand met rust, de kinderen iedereen even herinneren aan dat ze elkaar met rust moet laten als ze niet goed met elkaar om kunnen gaan.
- eerlijkheid (-) *Steekwoorden*: zeggen dat je iets gedaan hebt dat niet mag (-).
- meisjes en jongens zijn anders en gelijk (+) *Steekwoorden*: hoe ga je met elkaar om, wat vinden meisjes leuk, wat vinden jongens leuk, accepteren van elkaar.
- stiekem (-) *Steekwoorden*: ervaringen.

Afsluitend onderwerp

- wat is er dit jaar allemaal gebeurd? (+/-) *Steekwoorden*: nabespreken van de sociaal-emotionele dingen van het afgelopen jaar.

het onderwerp/de vaardigheid 's maandags introduceert en er iedere dag even mee bezig bent.

Dat introduceren op maandag duurt dan niet langer dan 20 minuten, terwijl u er iedere dag even 5 minuten mee bezig bent.

Naast het bakje met kaartjes is het aan te bevelen een map te hebben waarin u dingen verzamelt die te maken hebben met de onderwerpen. Als u de 80 (twee maal 40 voor de twee jaar groep 1/2) onderwerpen eenmaal weet, dan zult u overal dingen tegenkomen die met die 40 onderwerpen te maken hebben. Daarbij kan het gaan om een liedje of een opzegversje. Bewaar die uitwerkingen zodat u die ook kunt gebruiken. Op die manier groeit het aantal mogelijkheden dat u hebt om het onderwerp te introduceren en te verwerken.

De twee series van bijlage 229 en 230 kunt u achtereenvolgens uitvoeren als u met homogene groepen werkt, maar u kunt ze ook als een pakket van 80 onderwerpen zien als u met heterogene groepen werkt. Er zit niet direct een opbouw in van een serie voor een jongste en oudste kleuter.

Speciale aandacht voor egocentrisme

Het bezien van de wereld vanuit je eigen blik en denken dat jezelf het middelpunt van de wereld bent, is normaal voor jonge kinderen omdat rolneming, het inleven in anderen een instelling vraagt die veel kinderen nog niet op kunnen brengen. Toch zijn er grote verschillen in kinderen t.a.v. de intensiteit van het egocentrisme. Het ene kind probeert ten koste van alles voor zichzelf op te komen en overal het meeste voor zichzelf uit te halen, terwijl het andere kind al gauw zwicht voor de druk van anderen. Soms lijkt een kind en geslepen, pakt een hand van een klasgenoot die in het speelhuis is en zegt: „Jij moet nu op de auto.” omdat het kind in dat speelhuis wil. Anderen hebben ook moeite om toe te geven, maar spelen het niet zo geslepen en hardnekkig. In groep 1 en 2 kunt u kinderen begeleiden op weg naar sociocentrisme. Dat kunt u doen door:

- de voor jonge kinderen acceptabele redelijkheid van *om en om* te hanteren. Spreek bij onenigheid bij gebruik van materialen af dat het om en om moet gebeuren.
- kinderen bij conflicten aan elkaar te laten vertellen hoe ze iets beleven. U vraagt dan aan het kind met ernstige vormen van egocentrisme te vertellen wat dat ander kind vertelde: „Zeg nog eens hoe Wendy het vindt.” Door het kind het na te laten zeggen wat een ander vertelt, wordt het kind zich nog bewuster van de gevoelens van die ander.

begeleidings- hulpnr. 4.3.1 conflicten

Vooropmerkingen

Vooral het omgaan met conflicten heeft bij jonge kinderen veel begeleiding. Dat is iets dat ze nog moeten leren. Dat heeft te maken met hun ervaringen en mentaliteit maar ook met hun taal-denkmogelijkheden. De leerkrachtopmerking: dat moeten jullie zelf oplossen is het met een kluitje in het riet sturen van de jonge kinderen. Problemen en conflicten lossen zich vaak wel op, maar dan meestal in de zin van dat een van de kinderen het onderspit delft en niet omdat ze het echt opgelost hebben. Dat oplossen van problemen moeten ze leren. Centraal staat het oefenen van alternatief gedrag. Als je ergens boos over bent, hoe kun je je dan gedragen en doe dat maar eens voor.

Uitvoering

Neem een concreet conflict tussen twee of meer kinderen en ga als volgt te werk:

1. Op een rustig moment bespreken

Besprek het conflict los van de heftigheid van het moment. Veel kinderen kunnen dan niet meer helder denken en zijn ook minder toegankelijk voor aanwijzingen. Doe dat nog wel op dezelfde dag als waarop het conflict zich voordeed. Laat de kinderen vertellen wat er gebeurd is.

2. U rondt af

Ter afsluiting rondt u het gesprek af. Als u het zelf hebt gezien kunt u uw eigen inbreng hebben en anders moet u afgaan op de uitingen van de kinderen. Dat betekent dat u samenvat wat er gebeurd is. Voor veel kinderen is er aan de uitingen van de leeftijdsgenoten geen touw vast te knopen. Ze hebben iemand nodig die alles even op een rijtje zet. Doe dat zo kort mogelijk.

3. Een kind herhaalt

Laat een van de betrokken kinderen vertellen/nazeggen wat u hebt verteld.

4. Verklaren

Probeer uit te leggen waarom het conflict zich heeft voorgedaan. Geef schuldigen/ongewenst gedrag aan.

5. Zelf oplossen

Bekijk of de kinderen zelf een oplossing hebben voor het probleem.

6. Uw advies

Meestal is het nodig dat u zelf aangeeft hoe u het probleem opgelost wilt hebben.

7. Oefenen

Oefen eventueel het gewenste gedrag dat nodig is om het conflict te voorkomen.

7. Herinneren

Herinner de kinderen de volgende dag aan het conflict en vraag of ze nog weten hoe ze zich moeten gedragen. Als ze dat niet meer weten moet u het weer meedelen.

9. Volgen

U volgt de kinderen en bekijkt of ze zich houden aan de afspraken/opdrachten.

10. Evalueren

Besprek na hoe het nu gaat/gegaan is.

Vooropmerkingen

Agressiegedrag in de vorm van schade toebrengen aan materialen en/of groepsgenoten en het voor jezelf opkomen zonder rekening te houden met anderen komt regelmatig voor in groep 1, 2, 3 en sbo.-groepen. Ook pesten en plagen mag men beschouwen als vormen van agressiegedrag. Deze vormen van ongewenst gedrag kunnen te maken hebben met de volgende factoren:

- een onjuiste afwikkeling van de koppigheidsfase in de vorm van te strenge of te slappe reacties op de koppigheid. Hierdoor ontstaat er een verlengde koppigheidsfase.
 - een grote aangeboren vorm van drift, die zich uit in agressiegedrag en vaak te zien is als kinderen zonder aanleiding anderen slaan.
 - een te lage frustratiedrempel; als een kind iets wil en het blijkt dat dat niet kan, dan kan een kind zich over die frustratie uiten met agressiegedrag.
 - een karakter dat zich kenmerkt door streven naar macht, streven naar wraak en aandacht.
 - het feit dat het kind geleerd heeft dat het wat met agressiegedrag kan bereiken en dat het daar macht mee uit kan oefenen. Het kind zag bijvoorbeeld ouders agressiegedrag uiten en dat gaat het nu buiten school ook nadoen. Soms gaat het om kinderen die ervaren hebben dat ze thuis ook hun zin krijgen als ze agressiegedrag gaan vertonen.
 - kinderen met agressiegedrag vertonen ook vaak achterstanden op het gebied van de taalontwikkeling. De taal kan hen niet helpen greep te krijgen op ervaringen en gevoelens. Onlustgevoelens worden dan geuit in agressiegedrag.
 - het kan ook gaan om kinderen met gebrekkige sociale vaardigheden. Kinderen weten dan niet hoe ze op een aangepaste manier contacten kunnen beginnen of conflicten op kunnen lossen en hebben alleen agressiegedrag als communicatiemiddel.
 - het kan ook voorkomen dat een kind onvrede heeft over zijn leven. Het gaat dan om ongelukkige kinderen die vaak het een en ander al meegemaakt hebben of een karakter hebben van het overal mee oneens zijn.
 - het feit dat een kind te weinig ruimte krijgt om zich te ontwikkelen en dan met agressiegedrag ruimte zoekt. Geldingsdrang en zich meten met anderen is dan veelvuldig te zien.
- Kortom, agressiegedrag is veelvuldig waar te nemen in groep 1, 2, 3 en i.o.b.k. en bederft de groeps sfeer, kinderen zijn bang voor elkaar en ook onderwijskundig bent u beperkt door het vele ingrijpen dat er nodig is en het ontbreken van basisveiligheid in de groep. Onderstaand wordt een serie begeleidingsvoorstellen gedaan. Daarbij moet u zich realiseren dat agressiegedrag vaak hardnekkig is en pas zeer geleidelijk en met veel geduld te verminderen is. De hardnekkigheid heeft te maken met het feit dat de

kinderen al vier jaar zijn of ouder en agressiegedrag dan al bezig is een karakterkenmerk te worden. Hoe eerder u dan gerichte begeleiding uitvoert des te meer effect mag u verwachten.

Uitvoering

Ga de onderstaande begeleidingsvoorstellen langs en neem ze op in uw handelingsplan.

1. Bekijk of u contact met de ouders op kunt nemen om een inschatting te kunnen maken van de thuissituatie. Bekijk hoe het thuis is, hoe ze er thuis op reageren, hoe de ouders zelf zijn en of er hulp van buitenaf nodig is voor de thuissituatie. Bespreek eventueel de volgende oudertips:
 - Wie is de baas?, bijlage 379
 - Agressie, bijlage 391.

Soms loopt het spoor naar de ouders toe dood, omdat het gedrag van het kind niet bespreekbaar of begeleidbaar is. Dan zal ook de weg naar verbetering van het gedrag bemoeilijkt zijn.
2. Bekijk of er duidelijke situaties in de klas zijn waarin agressiegedrag vaak voorkomt:
 - heeft dat te maken met het reageren op bepaalde groepsgenoten? Kijk dan of u kinderen uit elkaar kunt halen. Overweeg ook overplaatsen in een andere groep.
 - heeft het te maken met 'de zin niet krijgen'? Maak daar dan een begeleidingsitem van. U verzamelt dan concrete situaties die daar mee te maken hebben en u stelt per week zo'n situatie aan de orde.

Voorbeelden: op de kar willen, als er al iemand opzit, willen dat iemand iets doet, terwijl die groepsgenoot dat niet wil, etc.

 - heeft het gedrag te maken met taaltekorten? Pas dan begeleidingshulp 4.2.6 op bijlage 228 toe.
 - heeft het te maken met gebrekkige sociale vaardigheden? Voer dan begeleidingshulp 4.2.1 uit van bijlage 205.
 - heeft het te maken met een negatieve mentaliteit? Pas dan begeleidingshulp 4.2.2 van bijlage 206 en verder toe.
3. Werk met begeleidingshulp 4.2.3 op bijlage 209 en verder.
4. Grijp steeds zo snel mogelijk in. Concreet betekent dit dat u het kind extra in de gaten houdt en dat er nogal wat politiegedrag van u gevraagd wordt. Als u niet ingrijpt loopt agressiegedrag uit de hand, ten nadele van groepsgenoten en de algehele sfeer. Het kind leert dan ook steeds meer de voordelen van agressiegedrag ontdekken en wordt op den duur van een kind met agressiegedrag een echt agressief kind. Dat betekent dan ook dat het belangrijk is agressieuitbarstingen zo veel mogelijk te voorkomen. Preventie van agressie-uitbarstingen is aan te bevelen. Vaak zal dat, gezien uw zorgen voor de andere kinderen, niet lukken, maar toch moet u proberen het kind extra in de gaten te houden en het bijvoorbeeld op het plein niet uit

het oog te verliezen.

Als u ingrijpt is de volgende strategie aan te bevelen:

-begeleiding thuis (tip 1)

-consequent ingrijpen (tip 4)

-werken aan de mentaliteit (tip 5)

De procedure	De proceduretoelichting
1. Haal het kind uit de agressiesituatie en geef een ik-boodschap. 2. Begin met begrip te tonen (als dat reëel is) en breng daarna het gevoel dat het kind heeft onder woorden. 3. Geef een ik-boodschap. (4)(eventueel: vraag hoe er verder gegaan kan worden) 5. Kom er later op terug.	1. Soms moet dat fysiek gebeuren, maar vaak lukt het ook wel verbaal. U zegt dan dat het kind moet stoppen met behulp van een ik-boodschap: „Ik wil dat je daarmee ophoudt.” Blijf zelf rustig en vertoon geen agressiegedrag. 2. Bijvoorbeeld: „Ik begrijp wel dat je op die, kar wilt, maar dat kan niet, want Flip zat er op en die wil er nog op blijven.” 3. Ik wil dat je dit niet zo doet. 4. Hoe ga je nu verder? 5. Bespreek pas later op de dag het incident, individueel of met meer kinderen of met de gehele groep. Bespreek vragen als: -wat gebeurde er? -wat wilde je? -wat voel je dan? -hoe zou het anders kunnen? (eventueel: Ik wil dat het de volgende keer zo gebeurt) Bespreek vooral de gedragsalternatieven. Als u dat met een kind tijdens de agressiesituatie gaat bespreken, komt er weinig van over omdat veel kinderen te opgewonden zijn in agressiesituaties en zich afsluiten en er ook geen leer/ontwikkelingseffect is.

5. Zie voor kinderen die andere plagen ook tip 4 van het voorafgaande en de denkfouten van bijlage 206.

6. Pas de aanpak van het belonen toe. Spreek met het kind af dat het ieder dagdeel (activiteit, uur) waarin het 'lief was een stempel of een stickertje op een kaart krijgt en bij een volle kaart een beloning zal ontvangen.

7. Zorg voor voldoende ordening en structuur in de klas. Werk met het dagritmepakket van Penta (via de schoolleverancier te verkrijgen). De handleiding van dit pakket bevat veel aanwijzingen voor begeleiding van deze kinderen. Zie ook bijlage 270, punt 2.2.14.

8. Besteed vooral veel aandacht aan het inlevingsvermogen. Hoe zou jij je voelen in zo'n situatie. Bespreek zo diverse situaties als; voorkruipen, afpakken, geplaagd worden, kapot maken, aanstoten, slaan, iets doen waar je geen zin in hebt, etc. Zoek vooral situaties uit uw dagelijkse onderwijsgebeuren.

9. Verhoog ook de weerbaarheid van 'zwakke' groepsgenoten. Zie begeleidingshulp 4.4.4 bijlage 242.

Zorg voor voldoende ontspanning in de groep m.b.v. bijlage 203.

De algemene aanpak bij deze kinderen moet gericht zijn op:

Naast deze inspanning hebben kinderen ook ontspanning en ruimte nodig en dat betekent dat ze ook veelvuldig de gelegenheid moeten krijgen hun gang te gaan. Dat 'hun gang gaan' heeft dan geen betrekking op agressief kunnen zijn, maar is bedoeld in de zin van vrij spelen en vrij werken.

12. Als het nodig is kunt u kinderen ook tijdelijk afzonderen en even op de gang uit laten razen en zelf rustiger laten worden. Voeg eventueel een beloningssysteem toe in de vorm van: Ben je de hele ochtend in de klas geweest en hoefde je niet op de gang dan krijg je....

13. Zorg op een rustig moment dat u op een ontspannen manier met het kind kunt praten. Spreek eventueel met de ouders af dat ze het kind twintig minuten later op kunnen halen. U kunt dan even rustig met het kind praten zonder dat er andere kinderen bij zijn. Doe dat regelmatig.

14. Een intensieve begeleiding is het 'achter het kind aan lopen'. Dat kan vooral buiten toegepast worden. U probeert dan voortdurend zo dicht mogelijk in de buurt van het kind te zijn en direct in te grijpen als dat nodig is. Steeds legt u het kind uit wat er gebeurt en doet het kind gedragsvoorstellen. Zo kunt u even sturend bezig zijn.

Vooropmerkingen

In deze begeleidingstip gaat het om kinderen die moeite hebben zich aangepast te gedragen. De meeste kinderen kunnen zichzelf op den duur zo sturen dat ze blijven zitten als dat verwacht wordt en ze zijn stil, wanneer dat redelijkerwijs verwacht mag worden, ze wachten op hun beurt, pakken geen spullen van anderen af, etc.. Er zijn ook kinderen die, terwijl ze toch al 4 jaar zijn, moeite hebben om zich aan de geschreven en ongeschreven regels te houden. In deze begeleidingshulp gaat het om dit type onaangepast gedrag.

Benadering

Vijf pedagogische werkprincipes zijn belangrijk:

- De opbouw van het aangepaste gedrag moet geleidelijk gebeuren
- Pedagogische correcties moeten tot het kind doordringen
- Belonen van het gewenste gedrag
- Herinneren is een belangrijke techniek
- De aanpak moet met de ouders overlegd worden zodat men thuis dezelfde aanpak kan hanteren.

1. De opbouw van het aangepaste gedrag moet geleidelijk gebeuren

Kies een bepaalde activiteit uit, bijvoorbeeld het op de plaats blijven zitten bij de kringactiviteiten, het omgaan met een bepaald buitenmateriaal, of iets dergelijks.

Dat wil zeggen dat het belangrijk is om niet het gehele gedrag en alle vormen van onaangepastheid van het kind te corrigeren, maar met één concrete vorm te beginnen. Het is de bedoeling om die bepaalde gedragsvorm aan te pakken.

De werkwijze is dan: (bijv. bij het van de plaats lopen)

-zeg tegen het kind: „....., ik wil nu dat je blijft zitten.”

-houd het kind tijdens dat contact losjes bij de beide armen/handen.

-als het kind niet luistert/gehoorzaamt, tilt u het kind op en plaatst u het buiten de groep

-buiten de groep spreekt u het kind rustig toe en herhaalt u wat u zei „....., ik wil dat je blijft zitten.”

-we gaan nu terug en dan moet je proberen om op je plaats te blijven zitten.

-u mag nu ook proberen om het kind te laten herhalen/nazeggen wat u van het kind verlangt.

„Nu gaan we weer terug en wat moet je dan van mij doen.....?”

Kenmerkend voor deze aanpak is dat u resoluut bij die ene gedragsvorm ingrijpt, niet boos wordt, een ik-boodschap zendt (ik wil dat je....) en het kind niet veroordeelt en na het ingrijpen de ik-

boodschap herhaalt en het kind aangeeft wat u wilt. U kunt ook ter afsluiting het kind laten zeggen waar het aan moet denken.

Even buiten de groep zegt u tegen het kind „...., je weet wat ik wil en dan gaan we nu weer naar de kring”.

2. Pedagogische correcties moeten tot het kind doordringen

Kenmerkend bij het voorafgaande is de herhaling maar daarnaast is het voor het doordringen tot het kind ook belangrijk dat u het kind losjes bij de armen/handen houdt om de ik-boodschap nog beter door te sturen.

3. Belonen van het gewenste gedrag

Als het kind het gewenste gedrag vertoont, is het belangrijk om het daar bewust van te maken. Veel kinderen leren het meeste van het aandacht ontvangen bij het gewenste gedrag. Zeg dan tegen het kind: “Wat blijf je keurig op je plaats zitten, je bent een grote”

4. Herinneren is een belangrijke techniek

Herinner het kind regelmatig aan waar het kind aan werkt voordat de situatie begint.

Als het gaat om iets in de kring dan vraagt u het kind: „We gaan nu in de kring, waar moet je dan aan denken?”

Als het kind het niet meer weet dan zegt u het voor: „Ik wil dat je”.

Dit herinneren moet er voor zorgen dat het 'warm' blijft.

5. De aanpak moet met de ouders overlegd worden

Door middel van overleg met de ouders kunt u bekijken of het mogelijk is dat men thuis dezelfde aanpak hanteert.

Aanvullende tips

-Bekijk ook of bepaalde gedragsvormen geoeftend kunnen worden, zodat er direct andere kinderen bij betrokken zijn.

-Vertel ook de andere kinderen dat het kind het goed doet als dat ook inderdaad het geval is.

-Ga buiten de genoemde pedagogische contacten iets vaker naar het kind dan normaal om er voor te zorgen dat de relatie goed blijft.

-Probeer ook steeds uit te leggen waarom u het zo hebben wilt.

Koppigheid

Bij koppige kinderen kunt u het voorafgaande toepassen. Daarnaast is het belangrijk om uit te gaan van het begrip voor het kind: „Ik begrijp wel dat je dit niet wilt geven, want je wilt er nog zelf even mee spelen, maar” U begint met begrip en daarna grijpt u resoluut in.

Vooropmerkingen

Het label *liegen* bij jonge kinderen is een leerkrachtenlabel. Dat wil zeggen dat een volwassenkwalificatie gehangen wordt aan gedrag van zeer jonge kinderen. Vaak gaat het om kinderen die volgens leerkrachten iets gedaan hebben en dat niet toe willen geven. Het is daarbij de vraag of het echt liegen is of dat het het minder ernstige label van jokken zou moeten hebben.

Echt liegen is het tegen beter weten in ontkennen, waarbij de eerlijkheidsnorm wel gekend wordt, maar niet gevolgd wordt.

Uitgaande van het waarneembare gedrag van het ontkennen van iets dat het kind wel heeft gedaan is het maar de vraag of het echt liegen is, immers:

- sommige kinderen bezitten de eerlijkheidsnorm niet
- sommige kinderen zijn nog niet zo ver in de gewetensontwikkeling dat een norm hun gedrag kan sturen of corrigeren
- sommige kinderen hebben een leerstoornis waarbij ervaringen niet tot ervaringskennis wordt en ze dus gewoon niet meer precies weten wat er gebeurd is
- sommige kinderen raken zo opgewonden dat ze niet overwogen kunnen nadenken en reageren
- sommige kinderen leven in een fantasiewereld.

Daarnaast spelen de volgende verklaringen een rol:

- sommige kinderen zijn bang om toe te geven omdat ze ervaringen hebben met straf en daar bang voor zijn
- sommige kinderen zijn thuis niet opgevoed in de zin dat hun ouders zich serieus inzetten om de waarheid boven tafel te krijgen
- sommigen kinderen hebben een ernstige vorm van koppigheid waarbinnen toegeven niet past.

Uitvoering

Onderstaand worden enkele begeleidingsmogelijkheden gegeven:

- a. Probeer bij kinderen met hardnekkig ontkenningsgedrag het kind weinig gelegenheid te geven te ontkennen en voorkom dus een nieteswelles-machtstrijd. Het is beste om aan te geven wat u gezien hebt en de consequenties daaraan te verbinden zoals afzonderen/straffen of uw afkeuring uitspreken.
- b. Bij sommige kinderen is het beter om het gebeurde later te bespreken, als ze wat minder opgewonden zijn. Noteer wat er is gebeurd en bespreek dat op een praatmoment in de week. Kinderen vergeten ook vaak weer wat besproken is en dat betekent dat u het regelmatig moet herhalen. Haal zo'n situatie naar voren en vraag het kind wat u verwacht of geef dat nog een keer weer aan.

c. Zoek per dag twee of drie eenvoudige, niet problematische dingen zoals: wie heeft de dop op de beker gedaan, wie heeft dit hier neergezet. Koppel aan het ja of nee van het kind een positieve beoordeling van u. Op die manier raakt het kind gewend aan het toegeven wat het doet.

d. Leer kinderen onder woorden brengen wat er gebeurd is. Soms hebben kinderen te weinig kapstokken om greep te krijgen op wat er om hen heen gebeurt. Oefen dat door in twee fasen te werken:

-I. Het kind te leren hoe het heet wat er gebeurt. Ga tijdens het werken en spelen binnen en het spelen buiten regelmatig naar het kind en vertel wat het doet en wat anderen doen. Laat het kind dat ook nazeggen.

-II. Regelmatig kinderen in de klas te laten vertellen wat er gebeurd is. Neem een gebeurtenis in de klas of buiten en laat kinderen die dat wel kunnen, vertellen wat er gebeurd is en praat er met de klas over.

e. Maak van het onderwerp *eerlijk* een aandachtspunt dat u gedurende een maand behandelt. Hanteer ook gewoon het woord eerlijk. Bespreek met de kinderen dingen als:

-als je iets kapot hebt gemaakt, moet je dat melden

-als je iets gevonden hebt dat niet van je is, dan moet je het aan de juf/meester geven

-als je iets gedaan hebt en de juf/meester praat er met je over moet je eerlijk zeggen wat er is gebeurd. Oefen bij dit laatste ook gewoon het zeggen van: *Ja, dat heb ik gedaan*. Neem een concrete situatie in de zin van dat u tegen het kind zegt:

-Je hebt iets omgestoten. Ik vraag: Heb jij dat gedaan? Wat zeg je dan? U oefent dan met het kind het zeggen van: „Dat heb ik gedaan.”

-Je hebt iemand weggeduwd. Ik vraag: Heb jij Remco van de kar geduwd? Wat zeg je dan?

Ja, dat heb ik gedaan.

f. Bespreek uw aanpak ook met de ouders en leg de ouders uit dat het duidelijk is dat zij thuis ook eisen dat het kind thuis toegeeft. Het is ook aan te bevelen om benadering a. toe te passen waarbij niet de machtsstrijd centraal staat, maar uit te gaan van wat u gezien hebt.

g. Bespreek in de klas ook regelmatig het eerlijk toegeven van klasgenoten. Vertel wat er gebeurd is en dat die klasgenoot eerlijk toegaf en hoe u dat op prijs stelde.

h.

Als u merkt dat een kind langere tijd (drie weken of langer) in een fantasiewereld leeft, dan is het aan te bevelen een externe deskundige in te schakelen.

**begeleidings-
hulpnr. 4.3.5 bemoeien met elkaar**

Vooropmerkingen

Soms komt het voor dat er in een groep kinderen zijn die zich minder op u richten maar zich erg op elkaar richten. Ze bemoeien zich met elkaar, becommentariëren elkaar, raken elkaar aan, keuren elkaars gedrag af, zeggen wat iemand moet doen, klikken over elkaar, etc.

Uitvoering

- a. Neem een concrete vorm van bemoeien. Bijvoorbeeld het zeggen wat een ander moet doen of een andere vorm van bemoeien.
- b. Verzamel vijf duidelijke voorbeelden van bemoeien van dat type.
- c. Formuleer het tegenovergesteld gewenste gedrag. Bijvoorbeeld: er is maar één juf in deze klas en die mag alleen wat van jullie zeggen.
- d. Maak van dat aandachtspunt een plaat/visualisatie. Bijvoorbeeld: Teken op een kaart een afbeelding van één juf en op de achterkant allemaal juffen. De ene juf is getekend op een groen blad en de grote hoeveelheid juffen staan op rood getekend:

- e. Bespreek in een week die vijf voorbeelden. Vertel wat er gebeurt en laat de plaat zien met allemaal juffen. Draai de kaart om en laat zien dat er maar één juf is.
- f. Leg de kinderen uit dat u het zo wilt.
- g. Ga met de klas om, let op of er een vorm van bemoeien plaats vindt. Bespreek die situatie en wijs op de kant van de kaart met al die juffen. Draai de kaart om en wijs erop wat u wilt. Daarbij moet u ook dingen behandelen als: je kunt het beter tegen de juf zeggen, je hoeft niet overal wat van te zeggen, etc.
- h. Bespreek minimaal vijf keer per dag de kaart, Vraag waar de kinderen aan moeten denken.
- i. Vertel de klas ook iedere keer als het goed is gegaan dat het goed gegaan is en geef ze een pluim door iets leuks te gaan doen.
- j. Behandel zo diverse vormen van bemoeien. Dus ook het aan elkaar zitten, het klikken, etc.
- k. Probeer door een juiste plaatsing van de kinderen problemen te voorkomen.
- l. Wijs sommige kinderen met verharde problemen ook regelmatig op de kaart. Haal ze even uit hun werk of spel, loop naar de kaart toe en laat ze formuleren wat u van hen verwacht.

**begeleidings-
hulpnr. 4.3.6 pesten**

Vooropmerkingen

Ook bij jonge kinderen in groep 2 en in wat mindere mate in groep 1, komt men pesten tegen. Het is belangrijk dat de leerkracht van groep 1/2 dit meteen de kop indrukt omdat bij veel kinderen die in groep 1/2 gepest worden dit het begin is van een lange lijdensweg van pesten. Dat moet voorkomen worden.

Over het algemeen is het pesten van kinderen in groep 1 en 2 nog wat makkelijker waar te nemen dan bij oudere kinderen en dat betekent dat er ook relatief gezien makkelijk wat aan gedaan kan worden.

Uitvoering

De werkwijze bij het pesten is als volgt:

- Bespreek in de groep wat u gezien hebt. Noem concrete vormen van pesten en hanteer ook het woord pesten.
- geef vervolgens aan dat u dat niet toestaat op school en dat u er wat aan gaat doen
- leg de kinderen ook uit dat je niet mag klikken over wat anderen doen, maar dat je wel mag klikken over pesten
- houd het kind dat pest minimaal een week consequent in de gaten en grijp bij het pesten in door het kind uit de spelwerk/situatie te halen en aan de kant te zetten. Spreek het kind duidelijk toe dat het pest en dat het daarvoor straf krijgt. Een duidelijk en consequent lik op stuk beleid is bij jonge kinderen het meest aan te bevelen.
- prijs de pester als hij zich aardig en positief gedraagt
- laat de pester onderzoeken door de interne begeleider m.b.t. diagnosehulp 4 op bijlage 81 en aan de hand van de werkwijze op pagina 62-64.

Vooropmerkingen

Deze kinderen komen op school en stellen aan u de volgende opvoedingsvraag: Geef mij ontwikkelingsgelegenheid. Dat wil zeggen dat het belangrijk is dat u de beginsituatie van het kind in kaart brengt en het kind het eerste halve schooljaar nog niet gericht op zijn specifieke hulpvragen gaat begeleiden.

Alle kinderen, ook de overgewenste kinderen, hebben recht op ontwikkelingsgelegenheid. Dat betekent dat een kind gelegenheid moet hebben om binnen de veranderde omstandigheid van de schoolomgeving zichzelf te veranderen. U mag wel voorzichtig en vrijblijvend stimuleren, maar u hoeft geen systematische plannen uit te voeren. U mag zo'n kind ook niet forceren om zich anders te gedragen. Probeer met het kind om te gaan vanuit begrip voor de achtergronden van het kind. Dat betekent ook dat u uw eisen wat aanpast. Het is niet acceptabel dat u het kind straft voor de denkfouten die de ouders maken in de opvoeding van het kind.

Uitvoering

De opvoedingstrend van u als leerkracht bij dit type kind is;

- A. geef het kind ontwikkelingsgelegenheid
- B. werk systematisch aan ontwikkelingsdoelstellingen

C pas aan het eind de no-nonsens-aanpak toe.
Het in kaart brengen van de beginsituatie kunt u het beste doen met de Checklijst voor binnenkomende vierjarigen.

Na een half schooljaar kunt u bekijken in hoeverre het kind in staat is geweest zichzelf te ontwikkelen. U kunt dan bijvoorbeeld een kaart voor het leerlingvolgsysteem invullen en die score vergelijken met hoe het kind aan het begin van het schooljaar was.

Op grond van die gegevens kunt u gebruik maken van de onderstaande tiplijst:

De tiplijst

1. Betrek de ouders van het kind bij de begeleiding op school. Als u op school probeert om de zelfstandigheid van het kind te vergroten dan kunt u met de ouders overleggen op welke wijze ze thuis met hun begeleiding bij het kind aan kunnen sluiten. Maak eventueel gebruik van de 25 ouderbrieven uit het Pravoo leerlingvolg- en hulpsysteem op bijlage 373-405.

2. Probeer de ouders ook uit te leggen waarom het belangrijk is om het kind zelfstandig te maken, te leren toe te geven, etc.

Dat betekent dat u de nadelen van bepaalde gedragsvormen van het kind aan de ouders uitlegt en probeert om geleidelijk de ouders anders met hun kind om te laten gaan. U kunt zelfs overwegen

de ouders dit artikel te laten lezen en dat met ze te bespreken. Van belang is dat u de ouders voorstelt om duidelijk in te grijpen en op te voeden als dat nodig is, terwijl er ook ouders zullen zijn die u moet adviseren hun kind juist wat meer ruimte te geven. Bij echte scheidingsangst of een symbiotische relatie tussen moeder en kind is het aan te bevelen externe deskundigen in te schakelen.

2. Maak een plan met handelingen die u het kind zelfstandig wilt leren. Bekijk wat er in dat eerste halve jaar nog niet zelfstandig uitgevoerd wordt door het kind en maak een concreet plan en werk die onderdelen stuk voor stuk af. Dat is beter dan het werken aan de algemene zelfstandigheid van het kind bij alle activiteiten. Dat is te veel gevraagd van het kind. U moet dat geleidelijk doen om het kind te laten wennen aan een andere levensstijl. Mogelijkheden zijn dan: zelfstandig iets opruimen, zelfstandig iets maken, redzaamheid bij kledingstukken, etc.

3. Leer het kind tegen een stootje te kunnen. Dat kunt u eveneens het beste doen door ook hier weer iets te kiezen en daar aan te werken in plaats van het kind in het algemeen zo te begeleiden dat het in het algemeen tegen een stootje kan. Concrete thema's zijn dan: tegen je verlies kunnen bij een spelletje, er tegen kunnen als iets mislukt, niet meteen aandacht krijgen, niet met de materialen spelen waar je eigenlijk je zinnen op gezet hebt, etc.

4. Biedt het kind spelbegeleiding. Dat betekent dat het vaak nodig is het kind te leren spelen.

5. Help het kind sociale vaardigheden te leren. Bekijk wat het kind nog niet kan en oefen dat met het kind en andere kinderen. Dan moet u denken aan: iets aan iemand vragen, samenspelen, iets aan iemand geven, etc.

Op den duur

Na zo'n eerste periode van geleidelijk werken aan de persoonlijkheid van het kind kunt u in de tweede helft van groep 2 geleidelijk de no-nonsens-aanpak toepassen en dat betekent dat u concrete ik-boodschappen aan het kind kunt geven, waarbij u ook moet uitleggen waarom iets moet. Dus: „Ik wil dat je nu binnen tien tellen je jas aan hebt, want het is tijd en we gaan nu naar huis.“ of: „Niet zeuren, het moet eerst af zijn voordat je mag gaan zitten.“, enz.

Vooropmerkingen

Bij kinderen in groep 1 en 2 kan er sprake zijn van specifieke angsten maar ook van een algemene gegeneraliseerde angst. Onderstaande wordt een algehele benadering gegeven. Als die benadering te weinig effect heeft, is het aan te bevelen een externe deskundige in te schakelen omdat angsten een ontwikkelingsbelemmerend effect kunnen hebben.

Uitvoering

Bij specifieke angsten:

- probeer er achter te komen waardoor de angst veroorzaakt wordt. Is het iets binnen die situatie, zijn het bepaalde personen, heeft het met het zelfbeeld van het kind te maken. probeer dan maatregelen te nemen die bij de specifieke angstveroorzakers aansluiten door bepaalde dingen voor te bereiden, uit te leggen en al bepaalde dingen voor te oefenen
- praat met de ouders om te bekijken hoe zij met deze angsten omgaan en wat zij doen om de angsten te verminderen
- toon begrip en forceer het kind niet om er over heen te stappen
- bespreek de situatie waarvoor het kind bang is. Soms is het bespreken van wat er gaat gebeuren een mogelijkheid om vertrouwd met die situatie te zijn en een mogelijkheid om angst weg te nemen
- geef aan dat het kind binnen die angstsituatie altijd naar u toe kan komen
- probeer een tekening te maken van die angstoproepende situatie
- praat er eventueel met de klas over zodat het kind ook hoort hoe anderen daarmee omgaan. Voorkom dat er lacherig over wordt gedaan.
- zie ook begeleidingshulp 4.4.2 op bijlage 238

Bij algehele angsten

Nu gaat het om een algeheel angstig kind dat (bijna) overal bang voor is.

- maak het kind eerst bewust voor alles wat het goed doet. Het is belangrijk voor het zelfbeeld dat het kind veel informatie krijgt over wat het goed doet om een wat positiever zelfbeeld te ontwikkelen.
- Steun het kind veelvuldig door naar het kind toe te gaan en te zeggen dat u het goed vindt wat het kind doet/gekozen heeft, etc.
- forceer het kind niet, geef het ruim de gelegenheid en de tijd om zekerder te worden.
- vertel iedere keer duidelijk vooraf wat er gaat gebeuren, wat u gaat doen, welke activiteit er plaats gaat vinden
- kies een bepaalde situatie en pas voor die situatie de aanpak toe die is weergegeven bij de kinderen met specifieke angsten. Dat betekent dat we voorstellen niet de algehele angst aan te pakken, maar het meer specifiek te maken en

Vooropmerkingen

Faalangst is een vorm van angst die eigenlijk niet hoort bij kinderen in groep 1 en 2. Toch kan men een lichte toename van deze angst vaststellen. Het is niet duidelijk of dat komt doordat ouders al duidelijke prestatie-eisen aan jonge kinderen stellen of dat het komt door een toename van bemoeizucht bij groepsgenoten. Ook is het mogelijk dat de onzekerheid van de ouders overgenomen wordt door het kind. Faalangst ontstaat door een tekort aan zelfvertrouwen, waarvan een onjuist zelfbeeld de basis vormt. Zie over het zelfbeeld bijlage 240.

Uitvoering

Algemene tips aansluitend bij de behoeften van faalangstige kinderen:

Faalangstige kinderen hebben behoefte aan overzichtelijkheid

Onoverzichtelijkheid veroorzaakt onrust en onzekerheid omdat het kind met het geringe zelfvertrouwen zelf niet in staat is voldoende structuur in de wereld om hem heen aan te brengen. Overzichtelijkheid biedt rust. Het kind heeft het gevoel dat het greep op zijn omgeving heeft en krijgt daardoor meer zelfvertrouwen. Overzichtelijkheid ten aanzien van het dagelijkse gebeuren in de klas. Werk bij de kinderen in groep 1 en 2 dan ook met het dagritmepakket. Zie voor de gebruiksmogelijkheden bijlage 270, punt 2.2.14.

Faalangstige kinderen moeten ook overzichtelijkheid en structuur hebben in de taak die ze uit moeten voeren. Ze moeten precies weten hoe ze een taak aan moeten pakken die ze opgedragen kregen. Gebruik daarvoor begeleidingshulp 3.3.1, bijlage 177, begeleidingshulp 3.4.1, bijlage 185, begeleidingshulpnr. 3.5.1, bijlage 188, begeleidingshulpnr. 3.5.3, bijlage 195.

Leg het kind extra uit wat het moet doen en help het op weg. Zorg ook voor een geleidelijkheid in de opbouw van leerstofaanbiedingen. Maak gebruik van opbouwwordingen in de map zoals:

- bijlage 195, materialenhandelingsplan
- bijlage 258, 260, articulatie
- bijlage 266, 272, woordenschat
- bijlage 275, plaats/positiebegrippen
- bijlage 306, knippen
- bijlage 319, lijnen maken
- bijlage 332, vormen maken
- bijlage 358, rekentaal
- bijlage 361, tellen en symbolen
- bijlage 352, auditief waarnemen
- bijlage 343, visueel waarnemen
- bijlage 349, kleurenkennis

Faalangstige kinderen hebben behoefte aan kennis over eigen prestaties

Faalangstige kinderen zijn vaak faalangstig geworden omdat ze onvoldoende bewust zijn van hun eigen prestaties. Aanvankelijk vertelt u steeds wat u van het functioneren en de prestaties van het kind vindt, maar na verloop van tijd laat u het kind dat zelf zeggen door het te bevragen over zijn eigen functioneren.

Faalangstige kinderen hebben behoefte aan warme persoonlijke relaties met de leerkracht en klasgenoten

Bij faalangstige kinderen kan er vanuit iemand een bedreiging uitgaan. Faalangstige kinderen zien anderen gauw als negatieve beoordelaars. Het is daarom van belang dat u er voor zorgt dat het kind de relaties niet als bedreigend en beoordelend ziet. Dat betekent dat u het kind niet veroordelend tegemoet moet treden, maar dat u moet accepteren dat het kind faalangstig is. Dus niet te gauw zeggen dat het kind daar niet zo bang over hoeft te doen. Na ieder contact met u moet het kind het gevoel hebben dat het zelfvertrouwen weer wat versterkt is. Vraag zo weinig mogelijk naar het 'waarom'. Dit is voor faalangstige kinderen extra moeilijk.

Faalangstige kinderen hebben behoefte aan iemand die als voorbeeld functioneert

Faalangstige kinderen werken graag met iemand die eigenschappen heeft die zij zelf niet hebben, maar graag zouden willen bezitten. Het moet dan niet gaan om een te imiteren kind waaraan het kind zich nooit echt zal kunnen optrekken. Het gaat dan om een kind dat op een niveau functioneert dat het kind ook kan benaderen. U kunt de beide kinderen regelmatig begeleiden en het kind bewust maken van het gedrag van het andere kind, zodat het kind daar wat van over kan nemen.

Faalangstige kinderen hebben behoefte aan positieve verwachtingen ten aanzien van het werk dat ze opgedragen krijgen

Het kind moet het gevoel hebben dat het de taak aankan. Voor deze behoefte is het volgende aan te bevelen:

- bereid de taak extra met het kind voor
- vraag het kind ook duidelijk of het voldoende weet om aan het werk/het spel te gaan
- help het kind even op weg met de taak
- wijs het kind steeds op wat allemaal goed gaat

Faalangstige kinderen hebben er behoefte aan succeservaringen op te doen

Concreet betekent dit dat ze taken uit moeten voeren die ze aankunnen. Voor deze benadering is het volgende aan te bevelen:

- vooral aan het begin van de begeleiding van een faalangstig kind is het aan te bevelen gedurende 2 á 3 weken uitsluitend het succes en

de goede prestaties/het goede gedrag van het kind te benadrukken. U praat dan zo weinig mogelijk over wat misging. Bekijk of dat aansluitend ook thuis uit te voeren is. Na die eerste periode kunt u weer wat positieve aandacht schenken aan de dingen die niet zo goed gingen. Zorg er echter wel voor dat het kind meer succes ervaart dan mislukkingen. Soms kan dat betekenen dat u het kind aangepaste opdrachten geeft.

-ten tweede is het belangrijk gebruik te maken van wat in deze map basisgedrag wordt genoemd. Zie daarover blz. 60, 68 en 70 van de handleiding. Basisgedrag is datgene wat het kind al goed kan. Bij faalangstige kinderen is het erg belangrijk dat basisgedrag goed in kaart te brengen en dat verder uit te bouwen.

Faalangstige kinderen hebben behoefte aan rust en veiligheid

Zorg er voor dat klasgenoten het kind niet kunnen bedreigen en dat het ook m.b.t. de orde voldoende rustig is in uw groep. Probeer ook zicht te krijgen op wat er na schooltijd gebeurt op straat, op weg naar huis en in de thuissituatie.

Faalangstige kinderen hebben er moeite mee voor de gehele groep geconfronteerd te worden met hun angst

Dat betekent dat u niet voor het oog van alle kinderen een bepaalde angstige situatie die het kind heeft meegemaakt aan de orde moet stellen. Dat betekent niet dat u niet in het algemeen met de gehele groep over faalangst kunt praten. Dat ligt ook wel gevoelig bij faalangstige kinderen, maar heeft toch als voordeel dat het kind ziet hoe groepsgenoten daarmee omgaan. In de kring kunt u dan de volgende onderwerpen aan de orde stellen:

- bang zijn om iets te vragen
- bang zijn om iets te doen
- bang zijn om fouten te maken
- bang dat iedereen naar je kijkt
- bang zijn om iets voor het eerste te doen
- niet om extra hulp durven te vragen
- bang zijn als je iets moeilijks moet doen
- iets met iemand doen die je niet kent. Laat de kinderen daarover vertellen en laat ze vooral aangeven wat ze doen om die angst te overwinnen, om toch te doen wat er gedaan moet worden.

**begeleidings-
hulpnr. 4.4.3**

zelfbeeld

Vooropmerkingen

Er zijn vier ongewenste zelfbeelden, namelijk:

- diffuus zelfbeeld: kinderen die niet weten wat ze willen, niet weten wat ze leuk/niet leuk vinden, kinderen die overal over aarzelen
- verondersteld vermogen: kinderen die te goed over zichzelf denken, die zichzelf overschatten
- verondersteld onvermogen: kinderen die te slecht over zichzelf denken, zeggen dat ze iets niet kunnen, terwijl ze het wel kunnen
- reëel negatief zelfbeeld: kinderen die zeggen dat ze moeite hebben met veel dingen, terwijl dat in werkelijkheid ook zo is.

Uitvoering

1. Het kind vertoont kenmerken van een diffuus zelfbeeld. Dat zijn kinderen die weinig/niets over zichzelf weten

Dit is een ernstig ongewenst zelfbeeld omdat het kan betekenen dat er nauwelijks sprake is van een ik-ontwikkeling. Het kind weet niets of te weinig over zichzelf omdat het nauwelijks een eigen ik heeft. Het is ook mogelijk dat er sprake is van een onecht diffuus zelfbeeld. Dat betekent dat er wel een ik is, maar dat het kind te weinig expressie-mogelijkheden heeft om zich te uiten. In beide gevallen is het onderstaande aan te bevelen:

-Bouw het ik van het kind op door eerst het kind bewust te maken van wat het aan het doen is. Daarbij is het aan te bevelen regelmatig naar het kind toe te gaan en te vertellen wat het aan het doen is. Bijvoorbeeld: "Arno, nu ben je aan het tekenen". Doe dat gedurende een maand iedere keer even, zo vaak mogelijk. Na die maand leert u het kind zelf te zeggen wat het aan het doen is. De werkwijze is dan:

„Arno, nu maak je een puzzel". "Zeg me nu maar zelf eens wat je aan het doen bent" Je moet beginnen met 'ik'. "Zeg maar, ik maak een puzzel." Leer het kind zo steeds beginnend met 'ik' te zeggen wat het aan het doen is. Doe dat twee maanden.

Daarna stimuleert u het kind te zeggen wat het aan het doen is, zonder dat u dat eerst hebt gezegd. "Arno, vertel me maar eens wat je aan het doen bent." Stimuleer het kind dan ook met 'ik' te beginnen.

-Maak het kind bewust van zijn voorkeuren. Als u merkt dat het kind iets leuk vindt dan is het aan te bevelen dat tegen het kind te zeggen. "Arno, je vindt het leuk om te bouwen." Als u dat gezegd hebt gaat u even later weer naar het kind en dan vraagt u het kind: "Arno, zeg me nog eens wat je leuk vindt." Ook bij nabesprekingen kunt u dat weer aan de orde stellen.

Doe dit ook t.a.v. hekel hebben aan iets of iets

met tegenzin doen.

-Houd met de gehele groep ook gesprekken over thema's als:

- *dat kan ik goed
- *dat kan ik niet zo goed
- *daar heb ik een hekel aan
- *dat vind ik leuk/lekker
- *dat vind ik mooi/lelijk
- *dat vind ik vies/niet vies
- *dat zijn mijn hobby's
- *daar teken ik graag over
- *dat is mijn leukste boek, leukste spel, leukste dier

Laat over deze onderwerpen ook verwerkingen uitvoeren zoals tekenen, knutselen, dramatische vormingsactiviteiten, etc.

-Houd met de ouders een gesprek over de ik-ontwikkeling en bekijk of het mogelijk is dat de ouders het kind thuis ook bewust maken van zijn voorkeuren en tegenzin voor bepaalde zaken.

2. Verondersteld vermogen. Het kind denkt dat het alles kan en dat iedereen van haar/hem houdt. Het kind denkt 'te goed' over zichzelf.

Kenmerkend voor deze kinderen is dat ze gauw roepen: "Oh, makkie" als ze iets moeten doen.

Bij deze kinderen is het belangrijk dat u ze vooral probleembewust maakt. Dat betekent dat ze goed moeten weten dat veel dingen nog helemaal niet goed gaan en dat iedereen hen helemaal niet zo aardig vindt.

De begeleiding van deze kinderen gaat in twee fasen:

1. Bewust maken van hun problemen
2. Opbouwen van een positief reëel zelfbeeld

Bij het bewust maken van het probleemgedrag en in het algemeen gesteld het bewust maken van hoe de situatie werkelijk is, is het nodig het kind steeds een spiegel van zichzelf voor te houden. Dat kan op twee manieren. In de eerste plaats kan het direct. Dat wil zeggen dat, als het kind ongewenst gedrag vertoont, maar ook als het gewenst gedrag vertoont, u zo snel mogelijk daarna met het kind over dat gedrag moet praten. Aanvankelijk zult u vooral zelf moeten vertellen wat u zag. U moet het kind immers een spiegel voorhouden van haar/zijn eigen gedrag. Als u dat een maand hebt gedaan kunt u het ook vragenderwijs proberen en het kind leren zelf zijn eigen gedrag te beschrijven. Over het algemeen is het aan te bevelen bij kinderen met gedragsproblemen het ongewenste gedrag zo veel mogelijk te negeren en het gewenste gedrag te belonen. Dat heeft te maken met het gegeven dat veel kinderen ongewenst gedrag vertonen om daarmee aandacht te krijgen. In het geval van een kind met verondersteld vermogen stellen we voor het kind toch bewust onderscheid te leren maken tussen gewenst en ongewenst

gedrag door met het kind over beide gedragsvormen te praten.

U kunt dit ook indirect doen door met de gehele groep over sociaal-emotionele problemen te spreken. Het kind kan dan zijn eigen gedrag vergelijken met dat van anderen. Dat heeft alleen effect als u verwacht dat het kind daartoe in staat is.

Als het kind zo enige tijd geconfronteerd is met zijn eigen gedrag en ook goed beseft welke vormen van probleemgedrag het vertoont is het aan te bevelen op deze bouwstenen van reële zelfkennis verder te bouwen aan een positief reëel zelfbeeld. Daarbij staat het aanleren van gewenst gedrag centraal. Maak daarvoor gebruik van de volgende begeleidingshulpen:

- bijlage 209 orthopedagogische begeleidingsmogelijkheden
- bijlage 228: sociaal-emotionele begrippen
- bijlage 205: sociale initiatieven
- bijlage 137: regels

3. Verondersteld onvermogen

Hierbij gaat het om kinderen die te slecht over zichzelf denken. Ze denken dat niemand van ze houdt en dat ze zich ook niet gewenst kunnen gedragen.

Voor deze kinderen is het volgende aan te bevelen:

- Pas de inhoud toe van bijlage 251.

-Het is de bedoeling het kind zo te begeleiden dat het een realistische kijk krijgt op het eigen functioneren. Voor deze kinderen is het belangrijk dat ze zoveel mogelijk positieve aandacht ontvangen. Dat wil zeggen dat u, veelvuldiger dan bij andere kinderen, naar het kind toegaat en vertelt hoe het zich gedraagt.: "Wat doe je fijn mee met het kringgesprek." "Wat heb je goed met Arnold samengewerkt." "Wat heb je fijn gespeeld."

Ongeveer een maand doet u dat zo. Het kind zal dan veelvuldig positieve dingen over zichzelf horen. Na dit positieve benoemen door u moet het kind zijn eigen gedrag gaan beoordelen. U benadert het kind in deze fase vragenderwijs. U vraagt het kind wat het van zichzelf vond toen het aan het spelen/werken was. Op den duur zal het kind daar ook het meeste aan hebben.

4. Het reëel negatief zelfbeeld

Hierbij gaat het om kinderen die ongewenst gedrag vertonen en dat ook zelf weten.

Op zichzelf genomen is dit zelfbeeld een goed vertrekpunt om het gedrag te veranderen. Het kind weet immers dat het ongewenst gedrag vertoont. U kunt dan met de speciale begeleiding beginnen als het kind gewenst gedrag vertoont. Dat gewenste gedrag beloont u door aandacht te geven of door beloningen te geven. Deze benadering van het aandacht geven aan

gewenst gedrag combineert u met het aanleren van gewenst gedrag. Dat kunt u doen met behulp van de begeleidingshulpen:

- bijlage 209 orthopedagogische begeleidingsmogelijkheden
- bijlage 228: sociaal-emotionele begrippen
- bijlage 205: sociale initiatieven
- bijlage 137: regels

Spreekdurf

Soms durven kinderen zich niet te uiten omdat ze in het algemeen bang van aard zijn of omdat ze faalangst hebben. In die gevallen is het volgende aan te bevelen:

-Voer de in het voorafgaande weergegeven begeleidingsmogelijkheden in drietallen uit, d.w.z. u en het kind plus een ander kind waar het kind wel vertrouwd mee is.

-Voer de begeleidingsuggesties uit in een klein groepje van maximaal vier kinderen

-Pas pre-teaching toe, dat wil zeggen dat u een klassikaal thema eerst in een groepje voorbehandelt, met tweetallen of een groepje van vier kinderen. Het kind is dan vertrouwd met het onderwerp en zal er dan ook makkelijker over praten in een grotere groep

-Prijs het kind steeds uitgebreid als het wat zegt of zich uit.

-Bekijk of het kind zich ook kan uiten aan de hand van een tekening die het zelf gemaakt heeft. Help het kind om daar over te vertellen en daar naderhand ook in tweetallen of in een kleine groep van vier kinderen over te vertellen.

Vooropmerkingen

Assertiviteit is het opkomen voor jezelf zonder anderen te kwetsen. Sommige kinderen laten zich wegduwen, laten zich dingen afpakken, laten zich een knechtenrol opdringen, laten zich plagen en vernederen. Het is van belang hier serieus aandacht aan te besteden omdat anders deze kinderen de kans lopen in het onderwijs echte zwarte schapen te worden die de prooi worden van plaaggeesten. Ook voor het huidige geluk is assertiviteit van belang.

Uitvoering

1. Ga onvoorwaardelijk achter het kind staan. D.w.z. dat u klachten van het kind serieus neemt en niet afdoet met 'dat moet jezelf oplossen', want dat kan het kind immers niet. Zeg dat de ouders ook toe. Ze moeten weten dat u hen ook steunt. Zeg, dat iedere keer als u het ziet, u ingrijpt en iedere bedreiging van het kind corrigeert en indien nodig straft. Het moet de groep ook duidelijk zijn dat u dit absoluut niet duldt. Vooral bij jonge kinderen heeft deze consequente aanpak meestal voldoende succes.
2. Oefen het voor jezelf opkomen door:
 - concrete situaties, die u in de klas ziet te bespreken en uit te spelen.
 - bedachte situaties uit te spelen zoals: Je bent bij een tante/oom en je krijgt iets te eten dat je niet lust, je staat in de rij bij het uitdelen van buitenmateriaal en iemand kruipt voor, je wordt beschuldigd van iets dat je niet gedaan hebt, iemand heeft een boek over boten gekregen en dat is ook jouw hobby (durf je daar dan ook iets over te zeggen?), je bent aan het tekenen en je weet niet hoe je verder kunt (de juf heeft een idee, maar dat vind je niks), de juf vraagt je ergens mee te helpen, maar daar heb je geen zin in, je speelt een spel en een kind speelt vals, wat zeg je?, de juf legt iets uit, maar je begrijpt er niets van, iemand wil je helpen, maar je wilt het alleen doen, iemand stoot je aan, iemand zegt dat je van de kar af moet, iemand wil iets waar jij mee bezig bent, iemand pakt je iets af, iemand scheldt je uit, iemand lacht je uit, etc. Bespreek eerst hoe je dan kunt reageren en laat dat dan vervolgens ook uitspelen.
3. Voer bijlage 242, 251, uit i.v.m. zelfvertrouwen.
4. Fluister het kind in wat het moet doen bij spelen en werken. D.w.z. dat u het kind observeert in concrete situaties en het dan ook concrete suggesties doet om voor zichzelf op te komen. (zeg maar, doe maar vraag maar.....)
5. Zorg voor een speel/werkgenoot voor het kind. Vooral kinderen die helemaal alleen staan zijn vaak het mikpunt. Bekijk bij welk kind u die vriendschap met het weinig weerbare kind kunt stimuleren.
6. Wijs het kind ook op weerbaar gedrag van ande-

ren.

7. Begeleid ook de plaaggeesten, d.w.z. de kinderen die plezier hebben in het 'breken' van anderen. Begeleid dat als agressiegedrag. Zie ook bijlage 236 over pesten.

Vooropmerkingen

Het bevorderen van de zelfstandigheid is een belangrijk onderwijsdoel. In het nu volgende wordt een kant-en-klare cursus aangeboden die u met uw groep uit kunt voeren. In begeleidingshulp nr. 4.5.2, bijlage 251 is aangegeven wat u met individuele kinderen kunt doen als ze te weinig profiteren van deze groepscursus.

Het gaat in de cursus om twee doelstellingen:

*het zorgbreedtedoel: het realiseren van z.g.n. vrije perioden in uw dagelijkse programma om individuele kinderen of kleine groepen kinderen speciale begeleiding te kunnen bieden

*het opvoedkundige doel: voor alle kinderen is het leren oplossen van problemen, het doorzetten en doorwerken een belangrijke algemene vaardigheid.

Zelfstandig spelen en werken

Zelfstandig werken bestaat al meer dan tien jaar en is als een minicursus ontwikkeld binnen het GEON-innovatieproject. In de afgelopen tien jaren zijn er ervaringen met die aanpak opgedaan die aanleiding geven tot de volgende aanpassingen:

-a. voor kinderen in groep 1 en 2 en in het sbo kan er niet met zelfstandig werken begonnen worden als de kinderen niet zelfstandig kunnen spelen. Daarom gaat het in dit katern om zelfstandig SPELEN en WERKEN.

-b. voor de bevordering van de zelfstandigheid van de kinderen zijn er cursusboeken die qua omvang de afgelopen jaren uitgegroeid zijn tot dikke boekwerken. Dat leek aanvankelijk nodig, maar blijkt uiteindelijk toch niet handig te zijn. Dat betekent dat we gekozen hebben voor een minicursus.

Het basisuitgangspunt?

Het basisuitgangspunt in dit katern is dat het bij het zelfstandig spelen en werken niet in de eerste plaats gaat om het *stil zijn*, maar om het principe dat zelfstandig spelen/werken vaak **zelfstandig denken** is.

Als een leerkracht tijdens een speel/werkperiode met een of enkele kinderen wil werken gaat het er niet om dat de andere kinderen in de klas niet naar haar/hem toe komen en wat zitten af te wachten, maar geleerd hebben zelf problemen op te lossen en zelf initiatieven te nemen.

Het uitgangspunt bij het leren zelfstandig te werken?

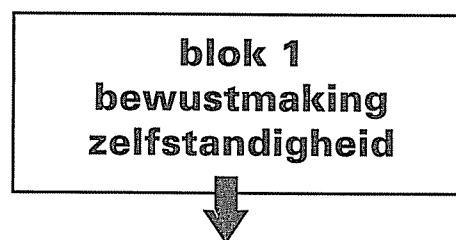
De meeste kinderen moeten het zelfstandig spelen en werken leren. Ze willen graag aandacht en moeten leren dat dat niet altijd kan en dat ze veel problemen ook zelf op kunnen lossen.

Het is aan te bevelen de vaardigheid van het zelfstandig spelen en werken niet tussen neus en lippen en incidenteel aan de orde te stellen, maar het systematisch en in de vorm van een minicursus te doen.

Ook is uit ervaring gebleken dat de zelfstandigheidsvaardigheid bij kinderen weer een terugval kan vertonen als er enige tijd geen aandacht aan wordt besteed. Dat betekent dat het werken volgens dit katern meer structureel dan incidenteel plaats moet vinden.

Hoe is de opzet?

In dit katern wordt een opzet gehanteerd in 5 blokken. Zie het overzicht op bijlage 244:

Blok 1. Bewustmaking van zelfstandigheid

In dit blok gaat het om een groepsgesprek over zelfstandigheid. Daarbij komen drie aspecten aan de orde:

- zelfstandigheid thuis
- zelfstandigheid op school
- wat er verder gaat gebeuren

Ter introductie op het onderwerp is het mogelijk een kort verhaal te vertellen over een kind dat iets helemaal zelf doet. Dat kan gaan om een kleuter die zich helemaal zelf heeft aangekleed. U vertelt dan over een kind dat naar school gaat en dat haar/zijn moeder van alles naar boven roept en dat het steeds later wordt, dat ze weg moeten en dat de moeder naar boven komt en dat het kind dan al helemaal klaar heeft en dat helemaal zelf heeft gedaan. Het kind zegt dan:

„Kijk eens aan,
helemaal zelf gedaan.“

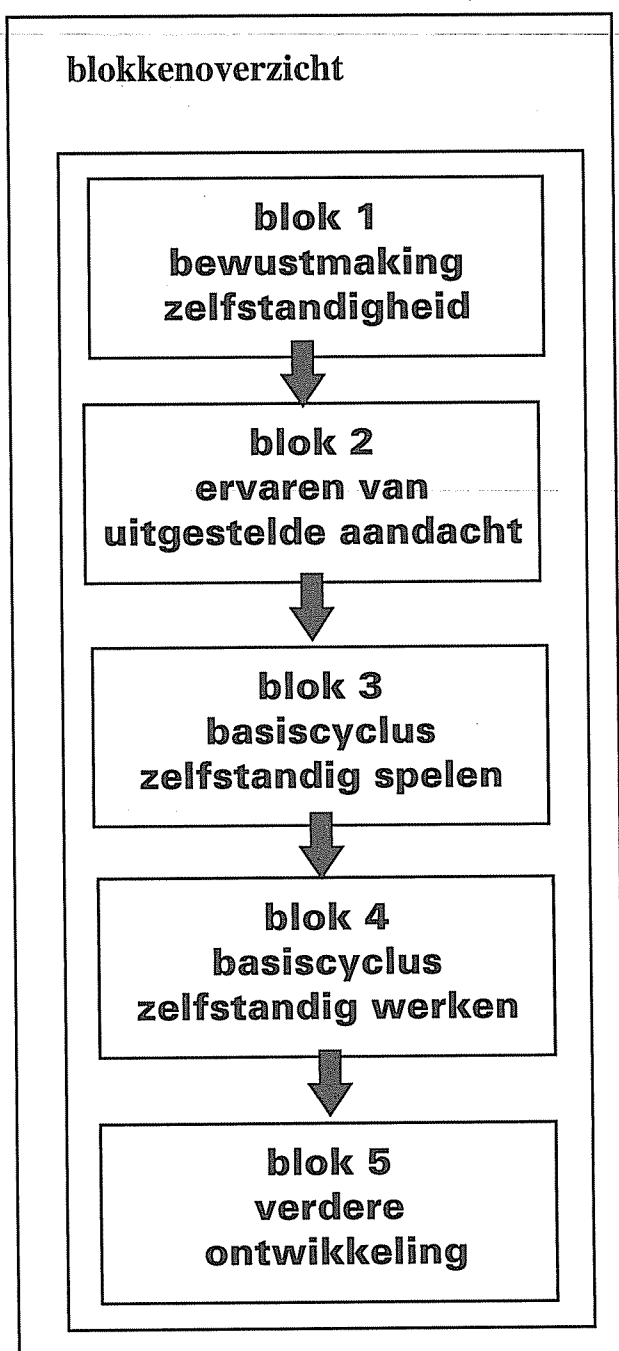
Nu kunt u de kinderen vragen wat zij thuis helemaal zelf kunnen.

U kunt het ook met de kinderen hebben over of ze dat van iemand geleerd hebben of het zichzelf aangeleerd hebben. U kunt de kinderen ook vragen wat ze nog meer *helemaal zelf* zouden willen doen.

Ga dan over op de situatie op school en laat de kinderen aangeven wat ze allemaal zelf op school kunnen.

Vraag ook hier wat ze graag nog meer zelf zouden willen doen.

U sluit het gesprek af met te vertellen dat je dingen zelf doen ook kunt leren en dat er in het vervolg op school aan gewerkt gaat worden.

**blok 2
ervaren van
uitgestelde aandacht**

Blok 2. Ervaren van uitgestelde aandacht

In dit blok gaat het om het ervaren van uitgestelde aandacht in de zin van: je krijgt nu geen aandacht, maar misschien straks.

Dit blok kent twee fasen:

2.1 Herinneringsfase

2.2 Gewenningsfase

2.1 Herinneringsfase

U kunt in uw eigen woorden de onderstaande tekst uitspreken:

In groep 1 en 2:

Iedere dag mogen jullie op school spelen in de hoeken en speelplaatsen. Straks gaan jullie weer spelen (werken) en dan moeten jullie proberen om zelfstandig te spelen. Ik zal jullie vertellen hoe dat moet. Zelfstandig spelen is spelen zonder dat de juf/meester bij je is. Dat betekent dat als je iets niet weet of problemen hebt met het spelen, dan mag je niet bij mij komen, maar dan moet je het zelf oplossen. Jullie moeten dan zelfstandig spelen.

In groep 3 en verder:

Iedere dag moeten jullie op school werken en taken uitvoeren. Straks gaan we weer werken en dan moeten jullie proberen om zelfstandig te werken. Ik zal jullie vertellen hoe dat moet. Zelfstandig werken is eigenlijk zelf werken. Dat betekent dat als je iets niet weet of problemen hebt met het werk, dan mag je niet bij mij komen, maar dan moet je het zelf oplossen. Jullie moeten dan zelfstandig werken.

Even kort de opzet:

- Bij blok 1 gaat het om het introduceren van het begrip zelfstandigheid. De kinderen mogen vertellen wat ze zelf al kunnen zonder hulp van anderen.
- Bij blok 2 gaat het om het opdoen van de eerste ervaringen met het niet onmiddellijk aandacht krijgen van de leerkracht. Ze krijgen een opdracht en mogen niet bij de leerkracht komen.
- Bij blok 3 leren de kinderen zelfstandig te spelen.
- Bij blok 4 gaat het om het zelfstandig werken. In het overzicht is te zien dat het gaat om een basiscyclus die u steeds kunt hanteren. Er is gekozen voor een opzet met een basiscyclus omdat gebleken is dat zo'n eenduidige aanpak makkelijk uit te voeren is in de praktijk.
- Tenslotte is er nog blok 5 met aanwijzingen om het zelfstandig spelen en werken verder uit te bouwen. Bekijk hoever u daar met uw groep in kunt gaan.

Nu geeft u de kinderen een opdracht of u verdeelt de speelplaatsen en zegt tegen de kinderen dat ze nu zelfstandig moeten gaan spelen/werken.

U loopt door het lokaal en als de kinderen bij u komen of als er problemen zijn dan mag u dat in deze fase gewoon met de kinderen bespreken. Als kinderen contact met u zoeken, dan hoeft u dat niet te negeren, maar dan zegt u:

Weet je nog wat we ook al weer proberen te doen?

(U mag de kinderen dus helpen herinneren)

Noteer op het observatieblad van bijlage 250:

- wat ging goed?
- welke problemen de kinderen hadden met materialen?
- welke problemen de kinderen hadden met het spel/de opdracht/het werk?
- welke problemen de kinderen hadden met elkaar?
- met welke regels er problemen waren?

Na afloop bespreekt u het spelen en werken zonder aandacht te krijgen ook na. Bespreek ook wanneer de kinderen toch bij u kwamen terwijl dat eigenlijk niet hoefde.

In deze fase hoeft u de kinderen nog niets te leren. Dat komt verderop in de cursus wel.

2.2 Gewenningsfase

Nu gaat het om het kennismaken en wennen aan de aanwezige, maar afzijdige leerkracht.

U loopt nu niet meer door de klas, maar u zit op een vaste plaats en u doet net of uw neus bloedt. U reageert niet op de kinderen.

De werkwijze is dan:

U zegt in eigen woorden tegen de kinderen:

Jullie hebben al een paar keer zelfstandig gespeeld/gewerkt. Hoe ging dat ook al weer?

Wie kan er iets over vertellen?

.....

Vandaag gaan we ook weer zelfstandig spelen/werken en nu blijf ik op deze plaats zitten. Ik ga wel eerst even kijken of jullie allemaal begonnen zijn en dan begint de zelfstandige speeltijd.

Kijk maar eens wat ik hier heb.....

Nu legt u een teken uit waarmee u aangeeft dat het zelfstandig spelen/werken begint. Dat kan een rood stoplicht zijn met aan de andere kant een groen stoplicht. U kunt ook een ketting omhangen en spreken over *kettingtijd* of een ander teken gebruiken.

U geeft de instructie en u vertelt dat u eerst het lokaal nog even doorloopt om te bekijken of iedereen aan het werk kan. Daarna zal het zelfstandig spelen/werken beginnen.

U gaat nog een keer op ronde door het lokaal en daarna geeft u het teken (stoplicht/hangt ketting om o.i.d.) en u gaat zitten en observeert de kinderen. Dat kan weer met het observatieblad van bijlage 250.

U noteert weer de antwoorden op de onderstaande vragen:

- wat ging goed?
- welke problemen hadden de kinderen met materialen?
- welke problemen hadden de kinderen met de opdracht?
- welke problemen waren er met de klasse/groepsregels?
- welke problemen hadden kinderen met elkaar?

Als de kinderen bij u komen en u iets willen vragen dan is het de bedoeling dat u niet reageert. Alleen in gevaarlijke situaties mag u reageren. Op het observatieblad (zie bijlage 250) noteert u ook wie er bij u wilde komen. Als de tijd voorbij is zegt u tegen de groep dat u het teken verandert. (het groene stoplicht komt te voorschijn, de ketting gaat af, o.i.d.)

Als richtlijn voor de tijd kunt u hanteren:

- groep 1: 10 minuten
- groep 2: 15 minuten
- groep 3: 20 tot 25 minuten

Als de zelfstandige speeltijd voorbij is gaat u gewoon naar de kinderen.

De werkperiode wordt besloten met iets dat een belangrijk moment wordt, namelijk **de nabespreking**.

TIP:

Soms komt het voor dat kinderen stoornissen hebben op het gebied van de concentratie of werkhouding of emotionele problemen in de vorm van faalangst.

Die kinderen hebben dan ook verharde problemen met deze minicursus. Het is aan te bevelen deze kinderen specialistische hulp te verlenen gericht op hun specifieke problemen.

- zie voor werkhoudingsproblemen: bijlage 173-199.
- zie voor faalangst: bijlage 238
- zie voor de individuele aanpak voor het zelfstandig werken: bijlage 251.
- zie voor het verbeteren van het spelgedrag: bijlage 152-169.

In deze eerste fase is dat nog eenvoudig. U stelt bij de nabespreking de volgende vraag:

Wie van jullie wilde een keer bij me komen, terwijl dat niet mocht?

Nu bespreekt u waarom de kinderen bij u wilden komen en u vertelt ook wat u zelf nog gezien hebt.

Tip: Laat de gedragsvormen of problemen een keer uitspelen, zodat de kinderen via modelleren dat nieuwe gedrag kunnen leren.

blok 3 **basiscyclus** **zelfstandig spelen**

Blok 3

Bij jonge kinderen in groep 1 en 2 voert u de basiscyclus eerst enige tijd uit als de kinderen aan het spelen zijn en als dat acceptabel gaat stap u over op blok 4, het zelfstandig werken. Vanaf groep 3 kunt u meteen naar blok 4 gaan. In het speciaal onderwijs begint u met blok 3. De basiscyclus is in algemene termen beschreven voor zowel het spelen als het werken.

Nu gaat het om het echte leren zelfstandig te spelen(werken), waarbij de nadruk komt te liggen op het uitgangspunt dat zelfstandig werken/(spelen) eigenlijk *zelfstandig denken* is.

Nu begint de eigenlijke cursus.

Dat betekent dat er nu echt vaardigheden aangeleerd gaan worden.

Dat gebeurt volgens de basiscyclus die hiernaast is weergegeven.

Het is van belang dat u deze 12 stappen uit uw hoofd leert en het iedere keer op deze manier doet. Bij twee stappen willen we een toelichting geven:

We beginnen met de laatste stap, de nabespreking. Iedere les eindigt met een nabespreking. In die nabespreking gaat het om de volgende vragen:

- wat ging goed?
- welke regels zijn nog onduidelijk (Bekijk of de klasse/groeps/school-regels duidelijk zijn.) Laat eventueel ook

regels vanuit de praktijk ontstaan.

- welke problemen hadden kinderen met de materialen?
- welke problemen hadden kinderen met de opdracht
- welke problemen hadden kinderen met elkaar?
- hoe kun je de problemen oplossen?

De centrale houding hierbij is: **de aansporing tot zelf nadenken.**

Dat wil zeggen, dat als een kind zegt, dat het niet wist wat het moest doen toen het papier op was u geen oplossing voor mag zeggen. Dan mag u pas als leerkracht daar een oplossing voor geven als er niets uit de kinderen komt of als er onvoldoende of onjuiste dingen uit de kinderen komen. Zelfstandig spelen/werken is in wezen zelfstandig denken en dat betekent dat u de kinderen aan moet sporen er zelf over na te denken. Stel dan steeds de vraag: *Wat zou je kunnen doen?*

Laat het maar zien.

Als het kind het niet weet dan kunt u er weer een groepsvraag van maken.

Ook als het kind het wel weet is het aan te bevelen alternatieven door de groep te laten bedenken. U kunt ook bekijken of er situaties zijn die u uit zou kunnen laten spelen. Zien wat er gebeurt en hoe je daarop kunt reageren kan voor kinderen veel verduidelijken. Pas als kinderen dingen hebben genoemd en besproken m.b.t. wat goed ging en wat niet, kunt u vanuit uw observatielijst de

basiscyclus **voor het zelfstandig spelen/werken**

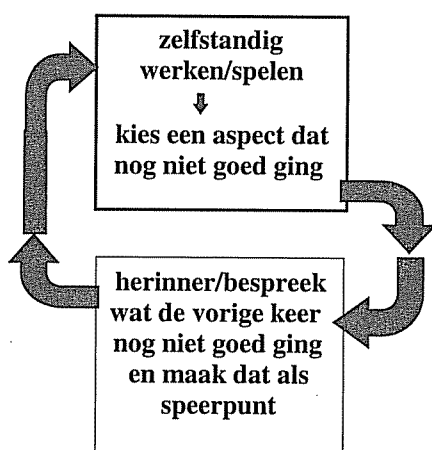
- 1. u legt het werk uit (of verdeelt de spelplaatsen)**
- 2. u vertelt dat er weer zelfstandig gespeeld/gewerkt gaat worden**
- 3. u neemt een bepaald verschijnsel en u herinnert er de kinderen aan/laat de kinderen bedenken hoe ze zich moeten gedragen**
- 4. u spoort de kinderen aan te beginnen met het spelen/werken**
- 5. u gaat op ronde en kijkt of iedereen ook daadwerkelijk is begonnen met het spelen/werken**
- 6. u besteedt nog even extra tijd aan kinderen met problemen op het gebied van het zelfstandig spelen/werken**
- 7. u geeft het teken (stoplicht /ketting)**
- 8. de periode van zelfstandig spelen/werken is nu begonnen en u observeert en vult het observatieblad van bijlage 250 in**
- 9. u sluit de periode van zelfstandig spelen/werken af door het teken weg te doen**
- 10. de kinderen spelen/werken gewoon door en u gaat gewoon op ronde**
- 11. u sluit de speel/werkperiode af**
- 12. u houdt een nabespreking**

door u geregistreerde situaties bespreken.

Vanuit de nabespreking neemt u een of twee dingen mee naar de volgende keer. Als er problemen zijn naar aanleiding van bijvoorbeeld papier dat op was dan begint u een volgende keer met een gerichte opdracht. U zegt dan dat de kinderen tijdens deze les extra moeten letten op (noem een gedragsvorm waaraan gewerkt wordt) en wat je dan moet doen.

Op die manier wordt het effect van de nabespreking vergroot. Vaak zijn kinderen bij de aanvang van een nieuwe les de ervaringen bij een vorige les weer vergeten. U moet de kinderen daar dan aan helpen herinneren.

De centrale benadering is de basiscyclus in de vorm van:

Zo neemt u steeds in een volgende keer op wat een vorige keer nog niet goed ging.

Daarbij kan het gaan om technische dingen die met de inhoud van het werk te maken hebben, maar ook met sociale aspecten en of met orde en regels. Neem aanvankelijk niet al te moeilijke spelsituaties/ taken. Soms kan blijken dat het kind/een groep te weinig spelkwaliteit bezit. Als u zegt dat ze moeten spelen, dan moeten ze wel kunnen spelen. In dat geval is het nodig de kinderen te leren spelen. Zie daarvoor begeleidingshulp 2.3.1 op bijlage 154.

blok 4 basiscyclus zelfstandig werken

Bij blok 3 is de aanpak in algemene termen beschreven. Het is de bedoeling dat u in blok 3 de kinderen leert zelfstandig te spelen. Bij blok 4 voert u hetzelfde uit, maar dan voor het werken.

blok 5 verdere ontwikkeling

Blok 5 verdere ontwikkeling

Als u de indruk hebt dat het zelfstandig werken goed gaat dan moet het verder ontwikkeld worden. Daarbij gaat het om:

- regelmatig uitvoeren
- aanvullende doelstellingen

Regelmatig uitvoeren

Het is aan te bevelen kinderen minimaal drie maal per week volgens de bij de oefenperiode aangegeven 12 stappen zelfstandig te laten werken.

Aanvullende doelstellingen

De vaardigheden van de oefenfase kunt u verder ontwikkelen met doelstellingen als:

-accepteren dat de leerkracht met een kind aan het werken is of een groepje kinderen speciaal begeleidt

Hierbij gaat u tijdens het zelfstandig werken met een kind of enkele kinderen werken. U legt de groep uit dat u graag rustig met dit kind/ditgroepje wilt werken.

-problemen oplossen

Breng bewust een aantal problemen in het werken zoals problemen met materialen of met inhoudelijke aspecten van het werk zodat kinderen met die problemen geconfronteerd worden en ze op moeten lossen.

-elkaar helpen

Bespreek met de kinderen het hulp vragen en hulp bieden. Oefen dat concreet met de kinderen.

-langere tijd werken

Bouw geleidelijk de tijd van zelfstandig werken/spelen uit.

-vervolgwerkjes

Werk met allerlei vormen van vervolgwerkjes als de hoofdtak klaar is zoals het vrij kiezen van vervolgwerkjes tot het aangeven van keuzemogelijkheden.

-besprekingen

Bespreek met de kinderen het waarom van het zelfstandig werken. Waarom is het nuttig dat je dat kunt. Leg ook uit dat het niet alleen makkelijk is zodat u met een of meer kinderen kunt werken, maar het in het algemeen belangrijk is voor iemand. Dit bespreken gebeurt ook al aan het begin van de cursus, maar dient toch regelmatig herhaald te worden.

-aanpassingen

Bekijk ook steeds goed of u organisatorisch aanpassingen moet plegen in uw onderwijs of materialen aan moet passen. Bij dat laatste moet u denken aan materialen met instructiekaarten, aftekenkaarten voor de kinderen, zelfcorrigerende materialen, rekenstrips, opdrachtenstrips, instructies op cassettebandjes, leren werken met een takenkaart waarop kinderen de taken kunnen plannen, tafels met vervolgwerkjes, een kaartenbak met daarop de oplossingen voor problemen die u in de loop van de tijd met de groep opgebouwd hebt, etc.

De afsluiting

Als u deze minicursus hebt uitgevoerd is het aan te bevelen een en ander op team/schoolniveau vast te leggen in het schoolwerkplan in de vorm van:

Zelfstandigheid

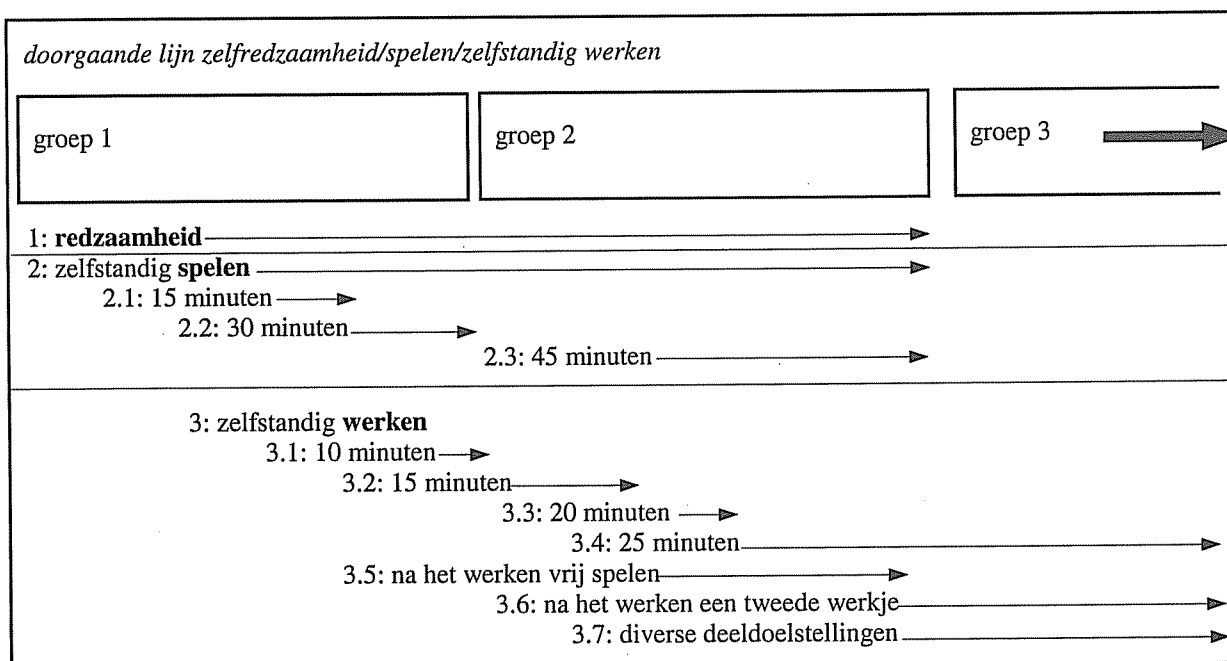
1. Doelstellingen
(hier geeft u aan waarom u het uitvoert)

2. Opbouw

Hier geeft u de organisatie aan PER GROEP (hoe vaak, hoe lang?) en kunt u de basiscyclus beschrijven. U geeft dan ook aan wat u tijdens de vrije perioden doet. Geef ook de oudervoorlichting aan.

Het is aan te bevelen een doorgaande lijn op te zetten. Onderstaand is een voorbeeld van zo'n lijn weergegeven voor de aspecten:

- zelfredzaamheid
- zelfstandig spelen
- zelfstandig werken

Tips

1. Geef een ouderbrief mee of schrijf een artikel in de schoolkrant over het zelfstandig spelen en werken omdat de kinderen anders thuis vertellen dat ze niet bij de leerkracht mogen komen. Leg de ouders uit wat u met de kinderen aan het ontwikkelen bent.

2. Voer deze aanpak bij voorkeur met uw team uit. Voer een blok uit en rapporteer aan elkaar en geef elkaar tips en suggesties.

3. Schakel eventueel externe ondersteuning in.

4. Werk minimaal drie keer per week met de basiscyclus.

5. Wissel in groep 1 en 2 spelen en werken af.

6. En de jongste kinderen in groep 1?

Het kan voorkomen dat u kinderen in groep 1 hebt die net op school zijn.

Kies uit een van de onderstaande benaderingen:

-maak uitzonderingen voor deze kinderen door de herinneringsfase te verlengen en dat ook met de groep te bespreken

-doe tijdens blok 2 iets met die kinderen zodat ze dicht bij u in de buurt zijn

-help die jongsten snel gewend te raken aan het niet steeds aandacht kunnen krijgen door ze in die perioden steeds langer wordende opdrachten te geven en ze individueel te begeleiden.

-probeer bij grotere scholen, met meerdere groepen, het binnendruppelen te clusteren zodat er ook in een groep enige tijd geen nieuwe kinderen komen.

-bekijk of u een ouder kind als hulp in kunt schakelen voor het helpen van de allerjongsten. Die jongsten moeten dan naar die 'hulpjes' gaan.

Toelichting bij de lijn

1. *redzaamheid*: hierbij gaat het erom dat u bij het schoolbegin kijkt welke vaardigheden u met de groep behandelt m.b.t. de redzaamheid. Kijk voor de mogelijkheden op begeleidingshulp 9.1, op bijlage 365.

- materiaal geven
- om hulp vragen
- overleggen over de werkinhoud
- overleggen over de werkvolgorde
- geven en nemen
- om en om
- even op iemand wachten

2: zelfstandig spelen

Bij het leren spelen is het aan te bevelen een tijdsopbouw te kiezen. In drie stappen kunt u proberen om tot een speeltijd te komen van 45 minuten. Daarbij moet het vanzelfsprekend gaan om speelplaatsen waarin de kinderen ook graag zijn. Er zijn immers kinderen die een hekel hebben aan het spelen in de poppen/huishoek, of die een hekel hebben aan timmeren.

Daarnaast kan het soms nodig zijn om een groep te leren spelen door iedere week een bepaalde vorm van spelinhoud centraal te stellen en de kinderen op die spelinhoud te wijzen. Zie voor de mogelijkheden bijlage 152-169

De opbouw kan zijn:

2.1: 15 minuten

2.2: 30 minuten

2.3: 45 minuten

3. zelfstandig werken

Bij het zelfstandig werken is het aan te bevelen een opbouw te kiezen m.b.t. de tijd dat er zelfstandig wordt gewerkt. Bijvoorbeeld in de stappen:

3.1: 10 minuten

3.2: 15 minuten

3.3: 20 minuten

3.4: 25 minuten

Daarnaast kunt u ook nog een inhoudelijke opbouw hanteren, nl.:

3.5 na het werken vrij spelen: het kind maakt een verplicht werkje, legt dat weg en gaat vervolgens vrij spelen

3.6 na het werken een tweede werkje: het kind maakt een werkje legt dat weg en maakt een vervolg-werkje

3.7 diverse deeldoelstellingen. Hierbij gaat het om een keuze m.b.t. deeldoelstellingen als:

-accepteren dat de leerkracht met een kind aan het werken is of een groepje kinderen speciaal begeleidt

-problemen oplossen

-hulp vragen

-iets vragen aan een groepsgenoot

-iets heel anders gaan doen als je echt geen oplossing weet

-drie opdrachten maken

Tips

Bij het zelfstandig werken is het aan te bevelen expliciete doelstellingen na te streven zoals:

-vragen stellen

-antwoorden

observatieblad

groep:.....
 ingevuld op:.....

invultips

Vul in:
 in welke groep
 u observeert, op
 welke datum u
 observeert en
 tijdens welke
 onderwijs-
 activiteit u
 observeert.
 Daarna kunt u
 een verslag
 maken van de
 les.
 Noteer in de
 eerste kolom de
 tijd en waar de
 groep mee
 bezig is.
 Noteer in de
 tweede kolom
 wat u ziet in de
 groep.
 Noteer concreet
 gedrag van
 kinderen in
 positieve zin en
 in negatieve
 zin.
 In de derde
 kolom geeft u
 aan wat u met
 de kinderen
 wilt bespreken
 bij de
 nabespreking.
 In het onderste
 vak noteert u
 doelstellingen
 waar u met de
 kinderen verder
 aan wilt
 werken. Het
 gaat dan om
 wat verder
 verbeterd kan
 worden.

tijd en onderwijsactiviteit	observaties	bespreekpunten

(een) volgende doelstelling(en)

**begeleidings-
hulpnr. 4.5.2**
zelfstandigheid; individueel
Vooropmerkingen

Binnen de cursus zelfstandig spelen en werken kunt u kinderen tegenkomen die verharde moeite hebben zelfstandig te werken. Vaak is het zo dat als bij iedereen het zelfstandig werken lukt, u nog met enkele kinderen blijft zitten die er moeite mee hebben. In deze begeleidingshulp gaat het om kinderen met verharde problemen op dit gebied.

Uitvoering

Verharde problemen met zelfstandig werken kunnen te maken hebben met:

- *faalangst*: zie bijlage 238 over faalangst
- *motivatieproblemen*: zie bijlage 173 over motivatie
- *moeite met het accepteren van uitgestelde aandacht*: sommige kinderen hebben er moeite mee dat u niet bij het minste of geringste voor hen klaar staat. Na de instructie/opdrachtgeving gaat u, voordat het zelfstandig werken begint nog even naar dat kind toe en dan zegt u dat zolang de wekker loopt/het teken staat aangegeven het kind niet bij u mag komen. Daarna belooft u het kind als eerste naar haar/hem te gaan. Wees consequent in het negeren van het aandacht trekken van het kind voorzover anderen daar geen last van hebben.
- *werkhoudingsproblemen*: zie bijlage 176-199 over de aanpak van de werkhouding
- *zelfsturingsproblemen*: sommige kinderen hebben moeite zichzelf te sturen. Ze zijn snel afgeleid. Die kinderen hebben begeleiding nodig bij het aan het werk blijven. Dat kan op de volgende manieren:
 - door steeds in porties van 5 minuten de aanpak van de directe begeleiding toe te passen. Daarbij gaat u 5 minuten naast het kind zitten en stuurt u het handelen van het kind. U zegt steeds wat het kind moet doen. Daarna gaat u weer naar de andere kinderen en daarna volgt er weer een periode van 5 minuten begeleiden.
 - verlengen van de tussenpozen. Op den duur moet ook dit kind zelfstandig werken en dat betekent dat u een kind met tussenposen van 10 minuten bezoekt en ook steeds duidelijk aangeeft wat het kind in de tussentijd af moet hebben
- *specifieke zelfstandigheidsproblemen*: vaak gaat het bij kinderen met verharde problemen om specifieke aspecten van het werken. De werkwijze is dan dat u dat inventariseert en die onderdelen systematisch afwerkt. Uit die inventarisatie kan bijvoorbeeld blijken dat het kind vaak niet meer weet wat het moet doen. U besluit dan om die topic aan te pakken. U legt het kind uit dat het dan twee mogelijkheden heeft, nl. iemand vragen of die werkzaamheid even overslaan en zo lang wat anders gaan doen. U neemt dan een week om alleen aan dat thema te werken. Voor kinderen met verharde problemen is het niet aan te bevelen het zelfstandig werken in het algemeen of een veelheid van aspecten aan de orde te stellen. Het is het beste om na de inventarisatie een week per aspect te kiezen. In die week herinnert u het kind ook steeds aan het onderwerp: „Straks gaan we weer werken en vertel me nog eens wat moet je nou doen als je niet meer verder kunt?” Probeer zo deze kinderen te begeleiden door isolatie van vaardigheden en inhouden. Let daarbij ook op of het nodig is de opdrachten aan te passen. Zie voor de mogelijkheden bijlage 185 over de beeldende vorming en bijlage 177 over het werken met ontwikkelingsmaterialen.

**begeleidings-
hulpnr. 4.6**
zelfvertrouwen
Vooropmerkingen

Als kinderen te weinig zelfvertrouwen hebben dan is het zelfbeeld een invalshoek bij de begeleiding, (zie bijlage 240), maar ook het bewust maken van wat ze al wel kunnen is belangrijk. Dat bewust maken van wat kinderen al wel kunnen kan het beste gebeuren met het hulpmiddel van het "dit-kan-ik-al-boekje".

Uitvoering

Kopieer de twee bladen van het "dit-kan-ik-al-boekje", zoals aanwezig op de volgende twee pagina's. U kunt de twee bladen tegen elkaar plakken of het dubbel kopiëren. Steeds maakt u er een omgevouwen boekje van. Op het titelblad komt in het vierkante vak een door het kind getekende pasfoto. Het kind tekent zichzelf in het vak. Een (pas)foto kan natuurlijk ook. In het rechthoekige vak wordt de naam van het kind geschreven door het kind of de leerkracht.

Op de binnenpagina komt bij "thuis" een tekeningetje van het eigen huis en bij "school" een tekening van de school.

U bespreekt het boekje met de ouders. Het is de bedoeling dat men thuis in het vak "thuis" noteert wat het kind thuis allemaal al kan. Iedere dag wordt er iets gekozen. Dat wordt uitgebreid besproken en steeds leest een ouder voor wat er bij de andere pluimen ook al weer stond aangeven. Als de ouder het heeft gelezen of verteld dan moet het kind gevraagd worden of het nog weet wat het allemaal al goed kan. Dat zelf zeggen moeten de ouders steeds doen.

Na de acht dagen gaat het boekje mee naar school en kunt u er op school ook nog acht dagen mee werken. Ook op school vraagt u het kind steeds te herhalen of het nog weet wat u genoteerd hebt. Vanzelfsprekend bespreekt u op school ook wat er in het vak "thuis" staat. Doe dat bij voorkeur in de kring, zodat alle kinderen horen wat het kind allemaal al kan. Laat het kind dat ook in de kring zeggen.

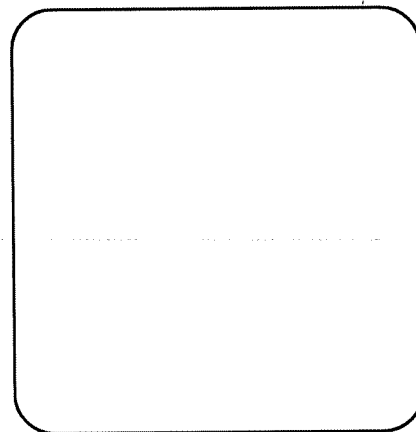
Na deze acht dagen op school gaat het boekje mee naar huis.

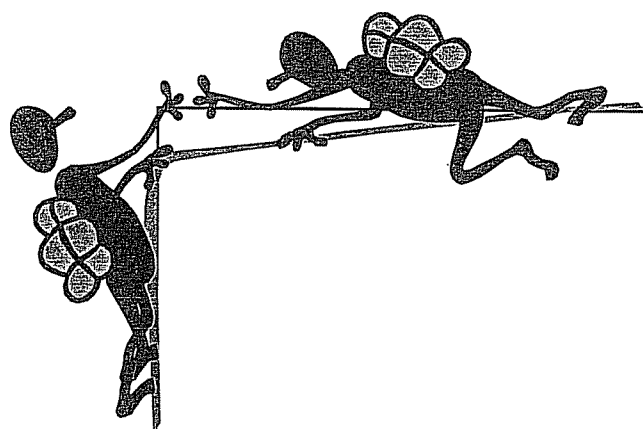
Indien nodig kunt u deze aanpak nog enkele malen herhalen.

Toegevoegde mogelijkheden zijn:

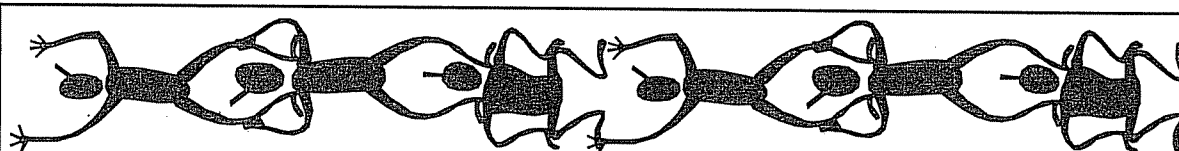
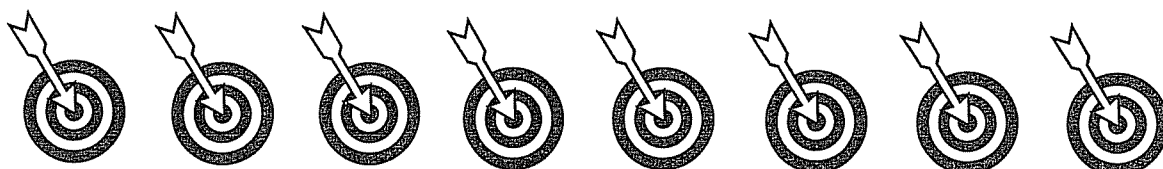
- ook een boek met werkjes aanleggen die het kind gemaakt heeft
- groepsgenoten laten zeggen wat zij gezien hebben dat het kind goed deed.

dit kan ik al

dit kan ik al op school

dit kan ik al thuis

